

Téma:
Literatúra a divadlo

Lola **Shoneyin** Fernando **Aramburu** Martin C. **Putna**
Robert **Pynsent** Michaela **Rosová** **Lasica & Satinský**

Knížná Revue

1

☞ Mesačník o knihách

© Klára Bočeková: Zabudnuté vety (2008)

19. január 2023

XXXIII. ročník číslo 1

Cena 3,00 €

www.litcentrum.sk

01>

esej

Jána
Johanidesa

13. ročník stredoškolskej súťaže

Uzávierka 23. marca 2023

www.litcentrum.sk

To, čo robíte, má svoju *hodnotu*

Nahláste si svoje diela do 28. 2. a my sa postaráme o to, aby sa k vám dostali odmeny za ich použitie.

lita.sk/nahlasovanie

lita

Editoriál

Marek Vadas
Šéfredaktor

1. januára sme si pripomenuli 30. výročie rozdelenia Československa a vzniku Slovenskej republiky. *Knižná revue* sa v podcaste i na stránkach aktuálneho čísla zamýšľa nad tým, ako sa literatúry na oboch stranách hranice vyvíjali a ovplyvňovali pred a po rozdelení. I keď slovenské knihy sa v Česku bez prekladu nezaobídu, naši respondenti si všimli viaceré zblížujúce iniciatívy. Medzi ne patrí aj súťaž Básne SK/CZ a s jej laureátom Ondřejom Novotným sme hovorili o prienikoch poézie, hudby a divadla.

Dráma je jednou z hlavných tém januárového čísla. Daniel Domorák sa v prehľadovom texte zaoberá dramatizáciami súčasnej pôvodnej beletrie na našich divadelných scénach. Gabriela Rakúsová recenzuje knihu *Svet pre dvoch* Kornela Földváriho a Pavel Malovič upozorňuje na súborné vydanie dramatických textov Milana Lasicu a Júliusa Satinského *Ako vzniká sliepka a všetky ďalšie hry*.

Okrem množstva čerstvých recenzií vám prinášame aj spomienku Petra Darovca na nedávno zosnulého britského slovakistu Roberta Pynsenta, rozhovor Tiny Čornej Sikorovej s českým literárnym historikom a religionistom Martinom C. Putnom alebo úvahu Petra Bilého o preklade jeho obľúbených autorov Roberta Bolaňa a Fernanda Aramburua. Ako ste si možno všimli, cenu magazínu sme od januára museli mierne zvýšiť. Budeme sa snažiť, aby sme vám za ňu priniesli čo najviac inšpirácie, oddychu i podnetov na zamyslenie. Pripomíname aj zvýhodnené ročné predplatné, ktoré vám za 24 € zabezpečí všetky budúce čísla v roku 2023.

Príjemné čítanie!

Marek Vadas

Obsah

➔ Aktuality

Esej Jána Johanidesa / Slovenskí literáti v Poľsku (Milan Novotný) / Kniha Horného Považia 2022 / Slovenskí autori v prekladoch 4

➔ Opustili nás

Robert Pynsent a jeho pohľady zvonka dovnútra (slovenskej literatúry) (Peter Darovec) 6

➔ 30 rokov po

Česká a slovenská literatúra po rozdelení Československa (Lubomír Machala, Magdalena Bystrzak a Radoslav Passia v podcaste *Knižná revue*) 8

➔ Rozhovor

Dráma je zápas, báseň je úder / Rozhovor s Ondřejom Novotným (Michal Tallo) 10
Je boľavé text dokončiť / Rozhovor s Kristiánom Lazarčíkom (Dominika Madro) 11
O zbožnosti i šovinizme / Rozhovor s Martinom C. Putnom (Tina Čorná Sikorová) 12

➔ Divadlo

Súčasná slovenská literatúra v divadle (Daniel Domorák) 14
Kniha o troch / Kornel Földvári: Svet pre dvoch. O Lasicovi a Satinskom (Gabriela Rakúsová) 16
Veselá cesta k pravde / Milan Lasic, Július Satinský: Ako vzniká sliepka a všetky ďalšie hry (Pavel Malovič) 18

➔ Spomienky

Snár ako symbol obdivu / Alexander Balogh: Môj český snár (Ivan Marton) 19

➔ Prekladateľ a jeho autor

Nečakané stretnutia (Peter Bílý o Robertovi Bolaňovi a Fernandovi Arambuovi) 20

➔ Janko Král'

Lahôdka s prísľubom / Janko Král': Narodil som sa pre nepokoj / I was Not Born for Quiet (Márián Andričík) 22

➔ Poézia

Poézia naša každodenná / Jozef Mokoš: Štyri nočné obdobia (Jaroslava Šaková) 24
Tri ženy, tri dom(ov)y / Mirka Ábelová: Dom (Karolína Runnová) 25

➔ Komiks

Ak chcete začať čítať komiksy / Javi Rey: Pod šírým nebom (Juraj Búry) 26

➔ Kniha pre deti

O chamtivosti v obrázkoch / Simona Smatana: Hovnivál Hugo (Veronika Čigarská) 27

➔ Afrika

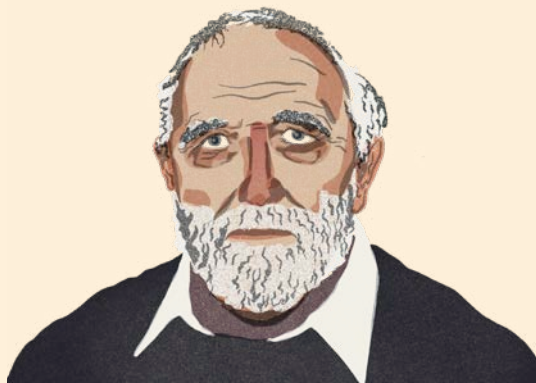
Búranie tabu s nadhľadom a vtipom / Lola Shoneyin: Tajný život štyroch manželiek (Dobrota Pucherová) 28
Lekcia z dejín / Adam Hochschild: Duch kráľa Leopolda (Lukáš Zorád) 29

➔ Z nových kníh

Anotácie 30

➔ Recenzie

Michaela Rosová: Nepokojní spáči (Vladimír Barborík), John Preston: Pád. Záhada zmiznutia Roberta Maxwella (Július Lőrincz), Elizabeth Strout: Volám sa Lucy Bartonová (František Hruška), Avni Doshi: Spálený cukor (Natália Turcovská), Ben Aaronovitch: Mesiac nad Soho (Lenka Macsaliová), Juraj Červenák: Zakliaty kláštor (Juraj Búry), Camille DeAngelis: Bones and All (Katarína Vargová), Gilbert Keith Chesterton: Muž, ktorý vedel priveľa (Matej Rumanovský), Miroslav Búran: Veveričkine trampoty (Ružena Šípková) 32

Esej Jána Johanidesa

13. ročník

Zapojte svoju školu do zaujímavej stredoškolskej súťaže! Stačí, ak napíšete krátku esej na niektorú z trojice myšlienok spisovateľa Jána Johanidesa.

1. „Býva takmer pravidlom, že dostávame odpovede na svoje otázky, keď ich najmenej očakávame.“ (Ján Johanides: *Holomráz*)
2. „Dom už spal, keď som sa ocitol v jednom z jeho srdiec.“ (Ján Johanides: *Podstata kameňolomu*)
3. „Hľadali ste v sebe nejaký pevný bod, ale objavili ste ľudí s rôznymi povahami a názormi.“ (Ján Johanides: *Súkromie*)

Pravidlá:

- ➊ úvodným mottom eseje musí byť niektorá z vyššie uvedených myšlienok;
- ➋ rozsah eseje by nemal presiahnuť 4 normostrany, čiže 7200 znakov vrátane medzier;
- ➌ do súťaže sa môže prihlásiť každý stredoškólák či stredoškóláčka z ktorejkoľvek školy na Slovensku;
- ➍ každá esej musí byť označená nasledovne: *Meno, priezvisko a vek súťažiaceho, názov eseje a ako motto myšlienka Jána Johanidesa, ktorou bola esej inšpirovaná, názov a adresa školy vrátane e-mailového kontaktu na autora alebo pedagóga;*
- ➎ súťaž bola vyhlásená 11. januára 2023
- ➏ eseje treba zaslať najneskôr do **24. marca 2023** na e-mailovú adresu: esej.johanides@litcentrum.sk

Výsledky súťaže sa vyhlásia online *koncom apríla 2023*. Termín sa upresní neskôr. Slávnostné odovzdávanie cien bude spojené s hodnotením ocenených prác a workshopom. Porotu budú tvoriť: Dana Podracká (poetka a esejistka), Dominika Madro (prozaička) a Alexandra Jurišová (recenzentka a editorka). Víťazná esej bude publikovaná v časopise *Knižná revue*, v *Denníku N* a honorovaná sumou 100 eur.

☛ Slovenské literárne centrum (SLC)

Slovenskí literáti v Poľsku

Koncom minulého roka sa v Slovenskom inštitúte vo Varšave uskutočnili úspešné podujatia, ktoré predstavili súčasnú slovenskú literatúru. Poľská odborná i laická verejnosť, ako aj krajanovia sa 22. novembra zišli so slovenským básnikom **Ivanom Štrpkom** a vydavateľom **Kolomanom Kertészom Bagalom** na stretnutí, ktoré moderoval lektor slovenského jazyka na Sliezskej univerzite v Katoviciach **Peter Milčák**. Podobné diskusné stretnutie spojené s autorským čítaním poetickej tvorby I. Štrpka aj jej prekladu do poľského jazyka sa uskutočnilo na Sliezskej univerzite v Katoviciach a na Jagelovskej univerzite v Krakove. Vydavateľ K. K. Bagala venoval všetkým trom slovakistikám v Poľsku (Katovice, Varšava, Krakov) po sto kusov slovenských kníh, vydavateľ P. Milčák venoval 50 slovenských publikácií slovakistike v Katoviciach. Neskôr 5. decembra sa v Slovenskom inštitúte vo Varšave uskutočnilo ďalšie stretnutie krajanov a verejnosti, tentoraz s básnikom a literárnym vedcom **Mariánom Milčákom** a prekladateľom **Mariánom Andričíkom**, ktoré moderoval vydavateľ a literárny vedec Peter Milčák. Podobné diskusné stretnutie, spojené s autorským čítaním poetickej tvorby M. Milčáka a prekladov M. Andričíka, sa konalo aj na Sliezskej univerzite v Katoviciach. Podujatia zorganizoval Slovenský inštitút vo Varšave v spolupráci s lektorom slovenského jazyka na Sliezskej univerzite v Katoviciach Petrom Milčákom.

☛ **Milan Novotný**,
riaditeľ Slovenského inštitútu vo Varšave

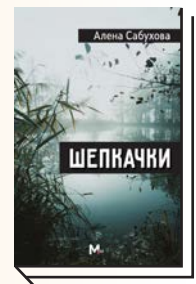
Kniha Horného Považia 2022

Krajská knižnica v Žiline a Žilinský samosprávny kraj vyhlásili 17. ročník čitateľskej súťaže Kniha Horného Považia. Nominovať možno knihy vydané v roku 2022, ktoré sú späté s regiónom Horného Považia tematicky, alebo osobou autora textovej či obrazovej časti a bolo im pridelené ISBN. Knihy budú rozdelené do dvoch súťažných kategórií: beletria a odborná literatúra. Nominácie sa prijímajú do **28. februára 2023**. O víťazovi rozhodnú čitatelia hlasovaním, ktoré sa uskutoční od 1. marca do 15. apríla 2023, výsledky budú vyhlásené 25. apríla 2023.

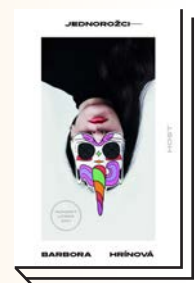
☛ **red**

Preklady

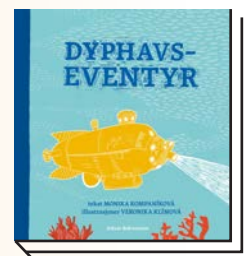
Slovenskí autori v prekladoch

Alena Sabuchová: Шепкачки (Šeptáčky)
Publishing House Muza, 2022 (MK)
Preklad: Igor Stanojoski

Barbora Hrinová: Jednorožci (Jednorožce)
Host, 2022 (ČR)
Preklad: Irena Steinerová

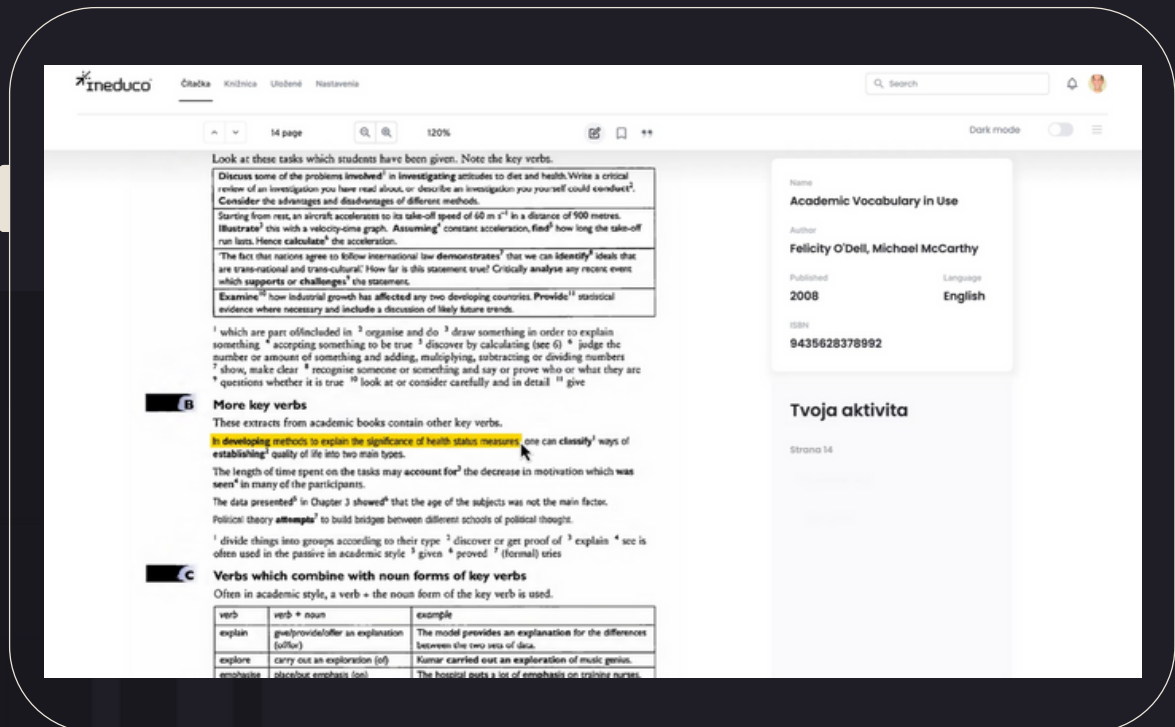
Monika Kompaniková, Veronika Holecová: Dyphavseventyr (Hibokomorské rozprávky)
Solum Bokvennen, 2022 (NO)
Preklad: Petra Konôpková, Anders Nordeng

Peter Balko: Wyspa (Óstrov)
Biblioteka Analiz, 2022 (PL)
Preklad: Miłosz Waligórski

Maximalizácia príjmu z e-kníh

Monetizujte svoje e-knihy cez digitálnu knižnicu **Ineduco**. Knihy nie je možné sťahovať. Máte k dispozícii analýzu dát v reálnom čase.

Robert Pynsent a jeho pohľady zvonka dovnútra (slovenskej literatúry)

Robert Burton Pynsent sa narodil v decembri 1943 a zomrel takisto v decembri o 79 rokov neskôr, teda na samom sklonku minulého roka. Dôležitejšie než tieto časové údaje rámcujúce život jedného britského gentlemana je však to, čo sa dialo medzi nimi. A dôležité je to aj pre slovenskú literatúru a širšie kultúru. Robert Pynsent bol totiž jedným z najrešpektovanejších svetových slavistov, bohemistov, ale aj slovakistov.

✦ Peter Darovec

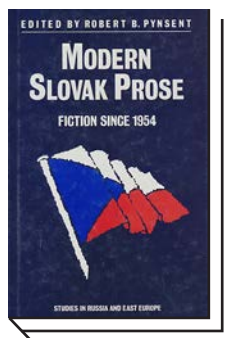
Peter Darovec (1970)

Literárny vedec, pôsobí na Katedre slovenskej literatúry a literárnej vedy na FiF UK v Bratislave. Autor kníh *Násmešné rozmlúvanie* (KK Bagala 1996), spoločne s Vladimírom Barboríkom *Mladá tvorba 1956-1970-1996 – Časopis po čase* (KK Bagala 1996), monografie *Pavel Vilikovský* (Kalligram 2007) a *On, Pišťanek* (LIC 2020).

Dokonca sa dá v mnohých ohľadoch pokladať aj za zakladateľa modernej britskej slovakistiky a v niektorých fázach jeho života azda aj za jediného skutočne relevantného britského výskumníka v oblasti (aj) slovenskej literatúry. Dnes to už neplatí. Našťastie nie preto, že **Robert Pynsent** nedávno odišiel, ale preto, že medzičasom práve on odborne vychoval a osobnostne inšpiroval hneď niekoľko ďalších britských slovakistov mladších generácií, ktorí aj v súčasnosti rozvíjajú túto z anglosaského pohľadu len veľmi okrajovú, aj v poučených akademických kruhoch ťažko obhájitelnú vednú disciplínu. Ak sa im to napriek objektívnym okolnostiam predsa len darí, tak je to isto aj vďaka stále vplyvnému odkazu charismatického propagátora malých slovanských literatúr Roberta Pynsenta.

Profesor, gentleman

Bol skutočne inšpiratívnou osobnosťou, ktorú si zapamätal každý, kto s ňou prišiel do kontaktu. „Pravý anglický excentrik“ (termín požičaný od Julie Sherwood, jednej z Pynsentových žiačok a následne kolegyne), elegantný provokatér s dandyovskou šatkou na krku a svojráznym humorom, s ktorým nonšalantne a s nadhľadom prechádzal životom. Len v zdanlivom rozpore s takýmto osobnostným nastavením bol jeho celoživotný sústredený záujem o literatúru – a to aj o literatúru slovenskú. Práve prostredníctvom jej hlbokej znalosti rozumel Slovensku a Slovákom často väčšmi, lepšie a zároveň o dosť inak, než si rozumieme my sami. To porozumenie pritom nebolo vôbec samozrejmé. Naopak, jeho pôvod i životný štýl nemal so štandardnou predstavou slovenskosti nič spoločné. Rovnako ako prakticky všetci jeho „pološlachtickí škótski“ predkovia vyštudoval Cambridge a neskôr o sebe s hraným smútkom hovorieval, že je po tristo rokoch prvý z rodiny, ktorý sa musí živiť prácou. Tá ho však v skutočnosti veľmi tešila. Pol storočia bol tou

Robert Pynsent:
Modern Slovak Prose
– Fiction since 1954
London: Palgrave
Macmillan, 1990

Robert Pynsent:
Pátrání po identitě
Preklad: Blanka
Hemelíková
Jinočany: H & H, 1996

Robert Pynsent:
Děblové, ženy a národ
– výbor z úvah o české
literatuře
Praha: Karolinum, 2008

prácou lektorát a neskôr profesúra na londýnskej UCL School of Slavonic and East European Studies (SSE-ES) pri University College v Londýne, kde bol v stálom (a pre mnohých nezabudnuteľnom) kontakte jednak so svojimi britskými študentmi, ale aj s kolegami prichádzajúcimi zo Slovenska, Čiech a množstva iných krajín. Z londýnskej univerzitetnej „centrály“ však rovnako rád odchádzal pracovať do súkromia starobylého rodinného vidieckeho sídla v južnom Anglicku...

Boriteľ mýtov

Písal tam o českej i slovenskej literatúre, staršej, novšej aj súčasnej. Prostredníctvom diskurzívneho kritického čítania množstva literárnych textov ohmatával nielen podstatu a hranice jednotlivých spisovateľských výkonov, ale aj širších generačných súvislostí. Z pozície vonkajšieho pozorovateľa a zároveň hlbokého znalca bol zároveň schopný nachádzať v českých i slovenských literárnych textoch signifikantné prvky ich domnejšej, sebaaprezenčnej, ale aj skutočnej národnej identity. Dobrým príkladom tohto Pynsentovho odvážneho, často mýtboreckého pohľadu prostredníctvom literatúry na zásadné spoločenské fenomény, ktoré samotnú literatúru presahujú, by mohla byť jeho dodnes aktuálna publikácia *Pátrání po identitě*. Kniha napísaná pôvodne po anglicky a primárne určená pre anglicky hovoriace publikum, neskôr vydaná v českom preklade pre publikum české, ale skúmajúca rovnako – a hádame ešte prenikavejšie – aj komplikované a často bizarné formovanie slovenskej národnej identity v špecifických podmienkach nášho národného obrodzenia, ktorého podoba stále ovplyvňuje aj našu prítomnosť. Pynsent tu z pozície angažovaného cudzinca v plnej miere využíva svoj prirodzený odstup od témy a zároveň jej podrobnú znalosť. Obratne narába okrem iného aj s termínom „aktívny atavizmus“, ktorým vystihuje mechanizmus vytvárania nielen slovenskej národnej identity, ale v tomto prípade aj samotného národa: „Kollár musel národ vytvoriť. Musel užiť prostriedku, jeňž je zrejme vlastní mnoha stredoevropským a východoevropským nacionalistům, a to aktívneho atavizmu. Aktívním atavizmem míním vyhľadávání a dokonce vytváření předků a vlastností předky založených a daných. Základem je odvozování dávné minulosti z přítomnosti spíše než odvozování přítomnosti z minulosti.“ (Pynsent, 1996, s. 84)

Objaviteľ genitalistov

Pynsentov pohľad však nebol nasmerovaný len do dejín slovenskej literatúry, rovnako dobre sa orientoval aj v literatúre súčasnej. A opäť pritom neostal len pri úlohe „zahraničného pozorovateľa“, ale aktívne vstupoval aj do aktuálnej slovenskej kritickéj reflexie súdobej tvorby. Bol nielen zanieteným propagátorom diela prozaika Jána Johanidesa, ktorého aj mimo Slovenska rád prezentoval ako výrazného spisovateľa európskeho formátu (pozri napríklad: Pynsent, 1990), ale zároveň je aj autorom viacerých podnetných a originálnych postrehov, ktoré umožnili rozšíriť či dokonca nanovo definovať naše domáce porozumenie Johanidesovej tvorbe.

Aj tento príklad ukazuje, že nebol len človekom, ktorý v anglicky hovoriacich krajinách výrazne prispieval k zviditeľňovaniu slovenskej literatúry, ale ktorý mal aj ambíciu svojimi prácami aktívne formovať podobu slovenského literárnovedného diskurzu. Aj za cenu občasných nesúhlasu, rozpačitého odmietania či dokonca aj pobúrenia, ktoré jeho razantné

vstupy do ustálených vôd slovenskej literárnej histórie a kritiky mohli vyvolať. Naopak, zdalo sa, že práve takéto rozporuplné reakcie si Robert Pynsent vedel mimoriadne užiť. S veľkým entuziazmom napríklad v 90. rokoch prezentoval svoj provokatívny termín „genitalisti“, ktorým označoval širokospektrálnu „generáciu“ slovenských autorov publikujúcich v tomto období. Na veľmi oficiálnej slovakistickej konferencii konanej v Londýne v roku 2003 pri príležitosti dvadsaťročnice samostatnosti Slovenskej republiky dokonca za priekopníka slovenských „genitalistov“ označil (sic!) Pavla Vilikovského – a to v prítomnosti jednak pobaveného autora, ktorému týmto uviedol prednášku (Sherwood, 2003), ale aj trochu menej pobaveného veľvyslanca a iných prominentov zo Slovenska aj Veľkej Británie. Tento netradičný termín, s ktorým si slovenská literárna veda nevedela a dodnes nevie celkom dobre poradiť, odovzdal do používania aj svojim londýnskym študentom, ktorí ho celkom ochotne aplikovali pri ďalších alternatívnych pohľadoch na slovenskú literatúru. Tim Beasley Murray si dal termín „genitalisti“ aj do názvu svojej prehľadovej štúdie o stave slovenskej literatúry (Beasley-Murray, 2000).

Provokácia ako inšpirácia

Áno, Robert Pynsent bol v osobnom i pracovnom živote nonkonformista a občas možno aj elegantný provokatér. Svoju vrodenu hravosť a neokázalý šarm dokázal využiť pri práci s ľuďmi, ale aj pri svojom písaní, ktoré možno niekoho pobúri, ale nikoho nenudí. Naopak, priťahuje aj tých, čo inak o reflexiu literatúry zvláštny záujem nejavia. To sa literárnej vede – slovenskej, ale ani zahraničnej – zasa tak často nedarí. Bolo by iste prospešné, keby sa týmito uvoľnenými a uvoľňujúcimi spôsobmi aspoň čiastočne inšpirovali aj dnešní literárni akademici, často uzavretí vo svojich neprístupných jazykoch a koncepciách. Keby v ničom inom, už v tejto potenciálnej inšpirácii spočíva Pynsentova zásluha o slovenskú – ale veľmi podobne aj o českú – literatúru. Je tu však aj niečo navyše: Pynsentova závažná provokativnosť nebola nikdy samoučelná. Jeho zdanlivo nezáväzná a nezáväzná pohľady z cudziny prinášali vždy množstvo interesantných podnetov na prehodnocovanie našich často príliš ľahko prijatých názorov na vlastnú literatúru, ale aj kultúru, spoločnosť, dejiny... Pynsentove prekvapujúce pohľady zvonka dovnútra slovenskej literatúry neboli žiadnou autor-skou exhibíciou, ale vážnou ponukou na prehĺbenie literárneho dialógu, ktorý sa nekončí na štátnych či národných jazykových hraniciach. Tú ponuku je stále ešte možné využiť – hoci už len čítaním Pynsentových inšpiratívnych textov. **KR**

Literatúra

DRÁPALOVÁ, Kateřina. *Robert B. Pynsent a jeho místo v české literární historiografii*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2012.

BEASLEY-MURRAY, Tim: *Súčasná slovenská literatúra, diabolská zmluva s teóriou a genitalisti*. In: Rak, roč. 5, 2000, č. 3, s. 10–18.

PYNSENT, Robert: *Scepticism and Hope: Sixteen Contemporary Slovak Essays*. Bratislava: Kalligram, 1999.

SHERWOOD, Julia: *Vilikovský v Londýne prednášal o slovenskosti*. In: SME, 20. 3. 2003. Dostupné na: <https://www.sme.sk/c/848981/vilikovsky-v-londyne-prednasal-o-slovenskosti.html>

Česká a slovenská literatúra po rozdelení Česko- slovenska

Ako sa vzájomne ovplyvňovali česká a slovenská literatúra v období spoločného štátu? A ako sa vyvíjali po rozpade Československa? O vývoji česko-slovenských vzťahov v oblasti literatúry hovoril v podcaste *Knižná revue* **Lubomír Machala** z Univerzity Palackého v Olomouci a literárni vedci **Magdalena Bystrzak** a **Radoslav Passia** zo SAV.

Lubomír Machala

Čo sa dialo v českej a slovenskej literatúre po roku 1993?

LM: V 90. rokoch pokračovalo to, čo sa dialo po novembri 1989, teda vyrovnávanie publikačných dlhov, návraty osobností zo samizdatových či exilových komunikačných okruhov. S tým súvisí akási nová hierarchizácia literatúry, dopĺňanie a ujasňovanie hodnôt. Hodnoty pred rokom 1989 boli v oficiálne vydávanom okruhu zdeformované, to je samozrejme, ale platilo to aj o samizdatových a exilových okruhoch. Tam bola základná hodnota už to, že niekto takto publikoval a ak to bolo kritické voči vládnucemu režimu, bola to ďalšia hodnota, tie literárne sa až tak nereflektovali. Takže v prvej polovici 90. rokov, či skôr v celej dekáde, dochádza v českej aj v slovenskej literatúre k akémusi doplneniu a prehodnoteniu. V českej literatúre bolo tých spisovateľov, ktorí sa takto vracali, oveľa viac ako v slovenskej. V slovenskej sa to týkalo na domácej scéne niekoľkých málo osobností, z ktorých najvýraznejšou bol Dominik Tatarka a to isté platilo aj o exulantoch, kde by sme ich napočítali na prstoch dvoch rúk, ako Ladislav Mňačko, Jaroslava Blažková a Dušan Šimko. Pre slovenskú literatúru tu bol potom jeden veľmi zásadný fenomén – katolícka moderna – Rudolf Dilong a ďalší. V českej literatúre bol však tento proces rozsiahlejší a myslím si, že aj prínos zakazovaných autorov a diel bol väčší. Výraznejšie ovplyvnili českú literatúru.

V oboch literatúrach bola tendencia vydávať denníkovú memoárovú literatúru, ale kým v českej to bol mimoriadne silný prúd a viedli sa spory o literárnu hodnotu, teda, že okrem

autenticity by v nich malo byť aj niečo viac, na Slovensku nebolo tak veľa podkladov k debate. Boli tu *Lukavické zápisky* Hany Ponickej, ale ďalšie významné zápisky tohto okruhu – denníky Rudolfa Slobodu – vyšli oveľa neskôr a navyše v dosť problematickej podobe. To je jedna zhoda a jeden rozdiel, ktorý môžeme sledovať v prvej polovici 90. rokov a tie ďalšie s tým súvisia. V českej literatúre sa spisovatelia až ostentatívne dištancovali od spoločenských, či priam politických presahov literatúry. Jednoznačne prevládol názor, že je to záležitosť publicistiky a nie umeleckej literatúry. Ale na Slovensku pod vplyvom politického vývoja vidno oveľa skôr kritické reflexie diania. Na vrchole bola hviezda Petra Pišťanka. Hoci *Rivers of Babylon* začal písať ešte pred rokom 1989, veľmi presne uchoopil to, čo sa dialo v spoločnosti. A potom prišli ďalšie poviedky *Skazky o Vladovi* aj jeho spolupráca s Igorom Otčenášom. To sú texty, resp. trend, ktorý sme v českej literatúre zaregistrovali až neskôr, spoločensko-kritická literatúra sa vo väčšej miere začala písať a vydávať až na prelome storočí. Vyvrcholilo to sporom o angažovanú literatúru. Básnici v rokoch 2007–2008 prichádzajú s tým, že literatúra je povinná podieľať sa na kultivácii spoločnosti, na kritickej reflexii okolitého diania. A ak sa vrátíme do polovice 90. rokov, je tu ešte jedna pozoruhodná odlišnosť v tom, že v českej literatúre takmer nenájdete cyberpunkovú poéziu alebo tvorbu. To sú veci, ktoré sa diali rovnako a zároveň inak. A je tu ešte jedna dôležitá oblasť – neskorší nástup postmodernizmu v českej literatúre. Hoci prvé náznaky sa objavovali koncom 60. rokov, názorový pluralizmus, na ktorom postmodernizmus stojí, v českom prostredí nebol možný. Na Slovensku bola „literárna normalizácia“ o niečo mäkkšia. Nech už si myslíme o Miroslavovi Válkovi čokoľvek, v každom prípade mal veľký podiel na tom, že slovenská literatúra vychádzala v pestrejšej podobe ako tá oficiálne vydávaná v Česku. Preto sa nástup postmodernizmu odohral na Slovensku už v 80. rokoch, a to hlavne vďaka Pavlovi Vilikovskému, Dušanovi Mitanovi a veľkú úlohu pri tom zohrala redakcia *Slovenských pohľadov*, kde v tom čase udávali tón Ján Štrasser,

Magdalena Bystrzak

Valér Mikula a Milan Šútovec. V českém prostředí sa po roku 1989 v rámci dopĺňania a prehodnocovania rozvíja poetika či tvorba postmodernistická, ale zároveň, keďže sa tento termín devalvoval, samotní autori, ktorí písali postmodernisticky, sa k tomu nehlásili. Bola to tak trochu schizofrenická situácia.

Prejavujú sa tieto rozdiely dodnes?

Akási inventúra a prehodnocovanie sa skončilo dekadou 90. rokov. Bola to dekáda návratu a potom prišlo otváranie sa najrôznejším podnetom. Opäť je tu jeden spoločný trend a to sú diela lokalizované do cudzích prostredí, exotických krajín. Logicky to súvisí s väčšou migráciou, dostupnosťou a túžbou mladých spoznávať niečo iné. Na Slovensku je výrazným autorom, ktorý ovplyvňuje slovenskú literatúru, Peter Macsovszky. *Mykaľ kostlivcami* je mimoriadne vydarené literárne dielo, ktoré rezonuje s trendom lokalizovať dielo do zahraničia a zároveň sa v ňom veľmi sugestívne reflektuje domáca spoločenská scéna aj privátne vzťahy, ako aj to, čo sprevádza človeka, nech je kdekoľvek a čo súvisí s existenciou ako takou.

V každom prípade, ak by sme si dali záležať, nájdeme viac rozdielov ako paralel. Ale to je normálne. Stále pretrvávajú, čo hovorím takmer pri každej príležitosti o súčasnej českej alebo slovenskej literatúre – upozorňujem, že na Slovensku je samozrejmosťou nielen pre intelektuálov, ale aj pre bežných čitateľov nielen sledovať, čo sa deje v českej literatúre, ale aj čítať české knižky, a to aj bez prekladu. V českom prostredí je vzťah k slovenskej literatúre

stále, povedzme, opatrnejší a vlašnejší. Priamych čitateľských skúseností nie je mnoho a slovenskí vydavatelia a spisovatelia sa snažia kompenzovať tento nepomer tým, že sa vydáva viac českých prekladov slovenských diel.

Môžeme v českej a slovenskej literatúre vidieť znaky toho, ako keby sa Československo nerozdelilo?

MB: Asymetrickosť vzťahu platí zvlášť pre vývoj po roku 1993, stále však platí aj to, že existujú rôzne iniciatívy zdola, zamerané na vytváranie dnešného československého literárneho kontextu, ktorý je iný vo vzťahu k rovnocennosti a partnerskosti oboch národných celkov.

RP: Partnerský princíp sa pravdepodobne posilnil, ale zdôraznil by som masívnosť česko-slovenských literárnych vzťahov. Keď sa pozrieme, ako fungujú napríklad slovensko-slovenské, slovensko-chorvátske, slovensko-maďarské alebo slovensko-poľské literárne vzťahy, zistíme, že sú často založené na osobných iniciatívach jedného, dvoch, troch ľudí – väčšinou prekladateľov. To sú hlavní veľvyslanci danej kultúry a ak náhodou jeden z tých veľvyslancov odíde do dôchodku a prestane prekladať, výrazne sa to prejaví na poklese kultúrnej výmeny medzi krajinami. Keďže vzťah českej a slovenskej literatúry nie je založený na jednom, dvoch ani desiatich ľuďoch, vidíme konkrétne výsledky. Partnerstvo vidno na iniciatívach ako Básne SK/CZ, ktoré expandujú do ČR, a naopak na iniciatívach ako Mesiac autorského čítania, ktoré expandujú na Slovensko. Tých je viac, asymetria vo vzájomnom vzťahu stále trvá, ale nie je už taká očividná alebo jednoznačná. Zaujímavé je, že je tu opäť otázka, či prekladať alebo neprekladať (zo slovenčiny a češtiny), pričom v českom prostredí sa na ňu čoraz častejšie odpovedá áno. V edícii Česi, čítajte vydavateľstva Větrné mlýny vychádza súčasná slovenská literatúra v českých prekladoch. Podľa mňa je to dobrá cesta hľadania nových čitateľov, sprístupňovania nášho kontextu, literárneho myslenia a najlepších literárnych diel českým čitateľom, ktorí – ak ich zaujmú – môžu potom siahnúť po slovenskom origináli. Ale mám pocit, že bez prekladu to tam celkom nepôjde.

Radoslav Passia

Ktorých českých autorov a ich diela by ste odporučili slovenským čitateľom?

RP: Z hľadiska historicko-kultúrneho kontextu vyšlo v Česku v poslednom období veľa dobrých kníh, ktoré by mohli zaujať aj slovenského čitateľa. Okrem klasika slovensko-českých literárnych vzťahov Emila Charousa by som spomenul Jana Mervarta a jeho knihu *Naděje a iluze. Českí a slovenští spisovatelé v reformním hnutí 60. let.* Zaujímavá je kniha o čechoslovakizme Adama Hudeka, Michala Kopečka a Jana Mervarta a ďalších. Zvýšený záujem o slovenskú kultúru a literatúru vidím aj v tom, že v Česku vyšla skvelá kniha Zdeňka Doskočila *V žalári a vyhnanství*, veľká monografia o básnikovi Lacovi Novomeskom, a veľkú pozornosť vyvolali aj knihy publicistu Pavla Kosatíka *Slovenské století a Slovensko 30 let poté.* Je to naozaj veľmi prajný český pohľad na naše dejiny.

A ktorých slovenských autorov/autorok by ste odporúčali českým čitateľom?

MB: Myslím si, že vďaka spoločným iniciatívam majú veľkú šancu poznať veľa súčasných autorov. Nedávno vyšla *Lútošivosť*, takže vlašnejší víťaz Anasoft litera vyšiel hneď v preklade, preložený je Ivan Medeši *Jedenie*. Preklad pomáha tomu, aby sa slovenská kniha dostala k českému čitateľovi rýchlejšie a účinnejšie. Ťažko sa na túto otázku odpovedá, ale téma prekladu skutočne visí v ovzduší. **KR**

Celý rozhovor si môžete vypočuť v podcaste Knižná revue.

Dráma je zápas, báseň je úder

Rozhovor s laureátom Básni
SK/CZ 2022 Ondřejom Novotným

✦ Michal Tallo

Ako autor a umelec sa pohybujete v rôznych disciplínach – ste hudobník, herec, dramatik, vaše texty boli uvedené v mnohých divadlách. Kam do toho zapadá poézia? Akú má vo vašej pestrej tvorbe – a pre vás osobne – funkciu?

Hranice medzi dramatikou a poeziou se v mých autorských snahách stírají. Nejlepší dramatiky jako byl třeba Sofoklés, Shakespeare nebo Beckett vnímám primárně jako básníky. A jejich poezie našla pro nás nejpřístupnější výraz v podobě dramatického díla. Nejlepší divadelní hry jsou rozvinutými básnickými obrazy, v nejlepších básních je zárodek dramatické situace. Takže se jedná spíše o rozdíl plochy: drama je zápas, báseň úder.

Ovplyvňujú sa jednotlivé disciplíny, v ktorých ako umelec pôsobíte, navzájom?

Jako umelec jsem především divadelníkem. Když pomínu výtvarné umění nebo tanec, ke kterým nemám vůbec žádný talent, stojí v divadle přirozeně herec, text a hudba vedle sebe, lépe řečeno spolu. Jednotlivé disciplíny se organicky propojují. Mají společný základ v přesném rytmu, vystavené melodii, citlivosti pro celkový obraz nebo obecně smyslu pro formu. A z toho společného základu může vzniknout báseň, divadelní hra, píseň nebo nějaká šílená performance. Záleží na situaci a příležitosti.

Pôsobíte aj ako spevák punkovej kapely. Píšete skupine aj texty? Tvorba hudobných textov má predsa len vlastné špecifické pravidlá. Ako veľmi je vzdialená od vašej „čistokrvnej“ básnickej tvorby?

Většinu textů pro naši zábavovou kapelu „Vyčůrat a spát“ jsem skutečně napsal. Je to trochu jiná disciplína formálně i obsahově. Ale snažím se, aby to nebylo jen primitivní plácání. Aby byl v textu vždy nějaký nápad, pointa, nadhled, abych nerezignoval na překvapivé rýmy a přesnou práci se slovním přízvukem. Také jsem nahrál album folkových písní „Garsonka“, které stojí někde mezi punkem a tou „čistokrevnou“ básnickou tvorbou.

Básne z oceneného cyklu Rok dobrých jablek sú zároveň pomerne naratívne a výrazne zmyslové; pri ich čítaní sledujeme (okrem iného) príbeh viacgeneračných rodinných vzťahov, detí a ich rodičov. V konečnom dôsledku tak pôsobia veľmi osobne. Vnímate poéziu ako výsostne osobnú disciplínu? Aké impulzy vás vedú k jej písaniu?

Ano, poezie je pro mě osobní disciplína, je to soustředěný dialog mezi dvěma jedinci. První čtyřverší jsem kdysi napsal jako domácí úkol (a mám

Ondřej Novotný (1984)

sa narodil v Prahe.

Vyštudoval VOŠ pri Konzervatóriu Jaroslava Ježka v Prahe (odbor Tvorba textu, scenáre) a DIFA JAMU v Brne (Divadelná dramaturgia). Pôsobí ako pedagóg a okrem toho aj ako dramaturg a kmeňový autor nezávislého Divadla X10. Píše divadelné texty a scenáre pre rôzne české divadlá (Divadlo X10, Divadlo Husa na provázku, HaDivadlo, Klicperovo divadlo v Hradci Králové, A studio Rubín, NoD, Studio Hrdinů, ND Praha). Je spevák a saxofonista punkovej kapely Vyčůrat a spát a dramaturg a herec zoskupenia Masakr Elsinor, ktoré spája poéziu s poloimprovizovanými performanciami.

takovou matnou vzpomínku, že s dokončením mi pomohla máma). Pak jsem byl dlouholetým členem „Dětského studia divadla Labyrint“, což byl projekt, který se zaměřoval na kulturní výchovu dětí – budoucích diváků, čtenářů, návštěvníků galerií atd. – prostřednictvím jevištní tvorby. Tam jsem přišel v pubertálním věku do styku např. s Jacquesem Prévertem. O něco později se otevřela cesta k „prokletým básníkům“ a punku. A už to jelo nějak samovolně k Vladimíru Holanovi a dál. V neumělecké rovině byly podstatnými impulsy k psaní láska a pivo. Teď jsou to právě hlavně vztahy k rodičům, manželce a dětem.

Aj vzhľadom na povedané sú vaše víťazné básne v protiklade k dnes čoraz výraznejším spoločensky angažovaným tendenciám v súčasnej poézii (veľmi často sa takéto texty každoročne vyskytujú aj vo finálových desiatkach Básni SK/CZ). Má vaša tvorba – či už básnická, alebo iná - aj tento rozmer, alebo sa tomu skôr vyhýbate?

Já chápu snahu některých básníků vytáhnout poezii ze zatuchlé klauzury do veřejného dění. Ale je v tom nebezpečí, které výrazně postihuje třeba současnou dramaturgiu. V nadproduktivní honbě za aktuálními tématy a společenskou angažovaností se vytrácí osobní autenticita. Umění se tak stává povrchně řemeslným nebo přímo falešným, čili kontraproduktivním. Takže ano, snažím se vyhýbat společensky angažovaným tendencím, protože je nedokážu autenticky zprostředkovat. Snažím se soustředit na základní vztahy a jejich opracovanou, básnickou stylizovanou výpověď. Myslím, že ta nejlepší poezie, je vždycky angažovaná, protože jejich autorovi můžete věřit. Prostřednictvím této kvality měníte svoje chápání skutečnosti i konkrétní jednání, a tak ve svém osobním mikroměřítku působíte na společnost jako celek. Když se konfrontujete s dobrou sbírkou nebo divadelní hrou, už nikdy nebudete stejní jako před tím.

Pokiaľ viem, na konte zatiaľ nemáte žiadnu samostatnú básnickú knihu; napriek tomu váš cyklus predstavuje mimoriadne vyzretú a sebavedomú poéziu, ktorá zároveň pôsobí ako možná súčasť väčšieho celku. Pracujete na knižke, alebo ju aspoň plánujete? Ak áno, viete nám o nej niečo povedať?

V současnosti se cyklus „Rok dobrých jablek“ skládá asi z dvaceti básní. Chci ho rozvinout a doplnit, aby vznikla suverénní sbírka. Hledám cesty, jak sbírku vydat.

Je boľavé text dokončiť

Rozhovor s laureátom Povedky
2022 Kristiánom Lazarčíkom

✎ Dominika Madro

Potešilo vás víťazstvo v Povedke?

Áno, veľmi. Tešila ma prémia už v roku 2021. Po nej som si vravel, aké by bolo pekné jedného dňa dostať aj hlavnú cenu. Len ma prekvapilo, že som na to čakal vlastne iba necelý rok.

Čo vás na hodnotení vašej poviedky najviac zaujalo?

Potešilo ma, že porotkyne ocenili jej krehkosť, ktorá prechádza do drsných pasáží, ale aj jej iróniu a typ humoru. Jasné, že nemusí sadnúť každému. Nakoniec, asi je jednoduchšie ľudí príbehom rozplakať než rozosmiať. Je to krásny pocit, keď autorky, ktoré čítam a ku ktorým vzhliadam, ocenia moje texty, ich kvality a dokonca v nich rozpoznajú aj môj autorský štýl.

Začínali ste s prózou. Kedy k vám „prišla“ i poézia?

Čaro poézie som objavil, až keď som sa zaľúbil do svojho spolužiaka. Gýčové, ja viem, no v živote je gýča veľa a často si to ani neuvedomujeme. Dospievanie je obdobím extrémne silných emócií a poézia mi v ňom bola veľmi nápomocná. Samozrejme, v poézii nejde iba o nejaké výkriky čistých emócií. V poézii je hĺbka, mágia... Keď som sa neskôr snažil napísať dobrú báseň, nešlo to. Až neskôr som zistil, že najlepšiu poéziu píšem práve vtedy, keď sa ju písať nesnažím. Mnoho pasáží i vo svojich prozaických textoch vnímam aj ako poéziu. A mal som aj obdobie, keď som s textom experimentoval. Napísal som báseň, ktorú som následne použil ako skicu a rozpracoval ju do prózy.

Oba vaše texty, ocenené v súťaži Povedka (Zrazenina, prémia 2021 a Self-help, víťazný text roku 2022), majú nielenže jasne rozpoznateľný jednotný rukopis, ale pracujú s takmer identickou postavou.

Ja vnímam Suku a Trnku, hlavné postavy oboch poviedok, takmer ako totožnú postavu. Pokiaľ ide o posun, vnímam ho skôr v osobnostnom posune Trnky. Trnka je vlastne Suka o nejaký čas neskôr, po udalostiach, ktoré prežila. Zároveň sa v jej príbehu vraciam aj do ich minulosti. Teda ešte pred obdobie než Suka spoznala Intelektuála, Psa a prežila s nimi to, čo s nimi prežila. Trnka je po týchto udalostiach o niečo trpkější, drsnejšia.

Váš naratív sa mi javí ako oznamovací, až sterilný, akoby každá veta prinášala jasnú definíciu o živote postavy. Je to zámer?

Od začiatku sa snažím čo najjasnejšie zdefinovať svoje charaktery. Než sa mi to naozaj podarí tak, aby bol opis postavy čo najstručnejší a zároveň aby každá ďalšia veta prinášala novú informáciu o postave, vznikne obrovské množstvo iných, rozľahanejších

Kristián Lazarčík (1999) sa narodil v Piešťanoch. Študuje scenáristiku a dramaturgiu na VŠMU v Bratislave. Získal ocenenia z viacerých literárnych súťaží (Medziriadky, Povedka, Literárny Zvolen, Píšeš? Píšem!, Literárny Kežmarok, Slovo a mnohé iné). Píše pre magazín QYS, prispel textom *Neha* (inšpirovaný drobným nápisom na lavičke v Piešťanoch *Ja som zmätený z teba – ja tiež*) do cyklu *Rádia Devín Poézia mesta* a dostal ponuku od divadla *Nomantins* zadaptovať svoju poviedku *Zrazenina*. Premiéra sa plánuje na *Drama Queer 2024*.

verzií. Tie si však ukladám do priečinku rozpísaných verzií. Nezabavujem sa ich úplne.

Hlavná postava v poviedke *Self-help* (ako aj v prírodnej poviedke *Zrazenina*) nemá meno, iba prezývku, ktorá vyznieva ako definícia a explicitná motivácia jej konania. Čo pre vás predstavuje jej bezmennosť?

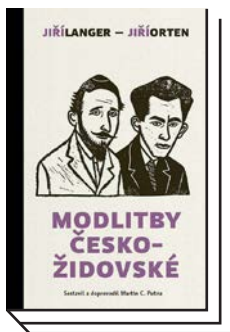
Pri tejto odpovedi si budem protirečiť. Pre mňa to nie sú prezývky, ale ich skutočné mená, aspoň v dĺžke toho-ktorého textu. Zároveň je to veľmi dobrý postreh. S touto „bezmennosťou“ pracujem aj vo svojich ďalších textoch. Má to veľmi dôležitý význam. Sú to postavy stratené samy v sebe i vo svojej identite, na ktoré vplýva ich nie práve najlákavejšie okolie a prostredie, v ktorom sa nachádzajú. Je pre ne preto veľmi jednoduché, ba priam prirodzené prijať to, čo im je dlhodobo podsúvané od ľudí, na ktorých im z nejakého dôvodu záleží. Či už ide o ich lásky alebo najbližšiu rodinu.

Vaše postavy sú často uväznené v akomsi stave stratenej identity. Dá sa povedať, že sa pri písaní o nich nič o sebe dozvedáte?

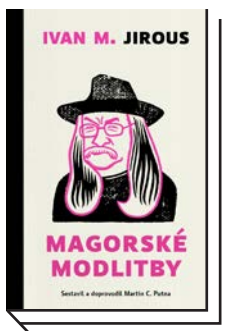
Och, no a koľko! Nejaký čas som mal pocit, že je celkom sentimentálne myslieť si, že v sebe nič o pri písaní objavím. Ale ono sa to naozaj deje. Pri písaní sa zrazu množstvo vecí začne pripomínať, vychádzať na povrch. Či už ide o môj existenčný pocit, každodennosť alebo rodovú identitu. Toto všetko tam postupne objavujem. Práve preto je pre mňa občas celkom boľavé, keď text dokončím. Mám chuť sa k nemu potom vrátiť, prepísať ho, rozšíriť. Ale už to nejde. Text je dokončený, určitá životná fáza uzatvorená v ňom. Nie je nič viac, čo by som doplnil, povedal či napísal.

Môžeme sa tešiť na váš debut? Budete čerpať z už napísaných ocenených poviedok?

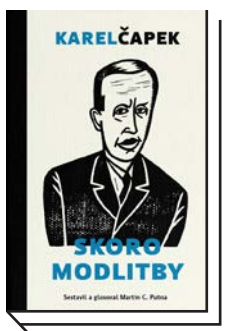
Áno, chystám debutovú knihu. A presne tak, pôjde o pokračovanie víťazných poviedok. Rád by som sa v nej dostal až na dreň tej deštruktívnej krízy identity, ktorú moje postavy prežívajú, s ktorou súvisí aj strata ich mien. Po dlhšej úvahe som usúdil, že bude najlepšie pokračovať tam, kde som skončil. Ide o poviedky. Môžu fungovať aj samostatne, no spolu vytvoria jeden väčší a vzájomne prepojený celok/príbeh. Tam sa vlastne ukáže to, čo pre postavy znamená tá ich „bezmennosť“, na ktorú ste už poukázali. Kam až môže zísť a najmä, či vôbec bude aspoň jedná z postáv schopná reagovať na svoje skutočné meno, ak ju ním konečne niekto osloví. Nakoniec, s týmto motívom sa hrám už od prvej poviedky. Teším sa na to! **KR**

Jiří Langer – Jiří Orten:
Modlitby českožidovské
Editor: Martin C. Putna
Praha: Biblion, 2022

Ivan M. Jirous:
Magorské modlitby
Editor: Martin C. Putna
Praha: Biblion, 2021

Karel Čapek:
Skoro modlitby
Editor: Martin C. Putna
Praha: Biblion, 2020

O zbožnosti i šovinizme

Český intelektuál a kultúrny historik **Martin C. Putna** je známy svojou ostrou kritikou imperiálneho šovinizmu, ktorý pri svojej odbornej práci nachádzal v literárnych dielach viacerých ruských autorov, zaradených do kánonu svetovej literatúry. Koncom minulého roka navštívil Bratislavu a v kníhkupectve Artforum osobne predstavil knihu Jiří Langer – Jiří Orten: *Modlitby českožidovské*, ktorú skoncipoval, zostavil a opatril komentárom.

✎ Tina Čorná Sikorová

Kniha *Modlitby českožidovské* je po výbere textov z tvorby Karla Čapka (*Skoro modlitby*, 2020) a poézii Ivana M. Jirouse (*Magorské modlitby*, 2021) už vašim tretím zväzkom v Malej edícii klasikov pražského vydavateľstva Biblion. Z akých podnetov vznikla táto zaujímavá edícia?

Vznikla vlastne z „nouze“, totiž z lockdownu během covidu. Človek sedel zavřený doma a nemohl nic dělat. A co udělá literát, když musí sedět zavřený doma? Pracuje s tím, co má v knihovně a v hlavě. A já měl v knihovně spisy Karla Čapka a v hlavě svoji starou myšlenku, že Čapek je mylně pokládán za autora, který je vůči náboženství skeptický, a že bych měl jednou ukázat na jeho duchovnost. Je to duchovnost necírkevní, neortodoxní, ale přitom hluboká a pro dnešek aktuální. Tak vznikl svazek první, a k mému podivu a radosti vzbudil veliký ohlas – a to jak ve veřejnosti necírkevní, tak i v té církevní: Vernisáž knihy jsme dělali u pražských dominikánů. A že přišla druhá vlna covidu – přišla i druhá kniha, totiž podobný výběr modliteb z Jirouse, patriarchy českého undergroundu. Ten je sice církevně katolicky velmi ortodoxní, ale zato pohoršlivý svým bohémským životem i svými provokacemi. Ale, jak tvrdím, jsou to provokace toho typu, jaké vyváděli svatí jurodiví. Kniha se opět

líbila; a co pro mě bylo podstatné, schválily i obě Jirousovy dcery – obě též pozoruhodné spisovatelky, mimochodem.

Aký bol príbeh vášho uvažovania pri tvorbe aktuálneho zväzku *Modlitby českožidovské*, ktorý ste teraz predstavili čitateľom na Slovensku?

...to už mě nakladatel, čili Saša Flek, čili Biblion, počtuchoval: Uděláš z toho zase triádu? Většina mých knížek totiž tvoří triády – tři svazky České katolické literatury, troje *Obrazy z kulturních dějin*, tři cédéčka s výkladem o trojím druhu písní. A teď, kdo bude třetí? Magdalena Rutová, která ryla na obálku linoryt Čapka i Jirouse, mě zas počtuchovala, aby autorkou třetího svazku byla žena. Uvažoval jsem o Alici Masarykové, dceři prezidenta T. G. Masaryka, která byla osobností velmi křesťanskou, velmi protestantskou – mnohem tradičněji než její otec. Jenže u Alice jsem bohužel nenašel dost textů, které by mohly vytvořit skutečnou modlitební knihu. Tak jsem se vydal jiným směrem: Triádu české zbožnosti lze po humanistovi Čapkovi a katolíku Jirousovi dovršit také židovskými. Jenže jsem zase marně hledal jednoho českého židovského spisovatele, který by měl dostatek modlitebních textů, a tak jsem nakonec spojil dva Jiří: Jiřího Langera, jediného pražského chasida, a Jiřího Ortena, který už tradiční judaismus zcela opustil – ale okupace ho vrátila zpět k jeho kořenům a k biblickým tématům. A jejich modlitby jsem uspořádal podle liturgického roku judaismu a doplnil ukázkami z dalších autorů na „minjan“, onu židovskou modlitební desítku.

V predvečer uvedenia knihy ste boli hosťom Stredo-európskeho fóra v Bratislave. Vojnovú agresiu, ktorú rozpútala RF voči Ukrajine, ste komentovali z pozície literárneho historika, teológa, verejného intelektuála aj svojou odbornou skúsenosťou z čítania, interpretácie ruskej literatúry. O Dostojevského tvorbe ste opakovane povedali, že je toxická. V čom?

Jednak je plná velkoruského šovinismu, hlásání ruské nadřazenosti a vyvolenosti – a jednak je obraz křesťanství, který se u Dostojevského projevuje, patologický. Život je neštěstí, člověk má trpět a se světem se nic dělat nedá.

Napriek tomu, ako si vysvetľujete, že je Dostojevského dielo stále celosvetovo také príťažlivé? Napríklad, román *Bratia Karamazovci*...

Karamazovci, jakož i jiné Dostojevského texty, jsou geniální, když jsou „negativní“, tedy když analyzují temnoty lidské duše. Ale když chtějí být „pozitivní“ – předkládají ono chorobné masochistické pseudokřesťanství. Jenže prostě už se to stalo, že Dostojevskij byl přijat do jakéhosi neoficiálního kánonu světové literatury, o kterém se nepřemýšlí, který se nezpochybňuje, kterému se člověk má prostě obdivovat. „Dostojevskij, aha, to je ta duchovní hloubka“ – to ví i ten, kdo o ruské literatuře a jejím společenském pozadí nic neví. I ten nešťastný papež, který opakuje klišé o ruském humanismu „podle Dostojevského“ – v tomto čase, kdy ti „čtenáři Dostojevského“ vraždí na Ukrajině. Kéž by mluvil o věcech, kterým rozumí. Že je někdo papežem, z toho neplyne, že rozumí všemu – to je další mediální klišé.

Martin C. Putna (1968)

Český literární historik, kritik, religionista, komparatista, spisovatel, vysokoškolský profesor. Predmetom jeho záujmu je literatúra v súvislosti s kultúrnymi a duchovnými dejinami – v európskom i svetovom kontexte. Je autorom kníh *Obrazy z kulturních dějin americké religiozity*, *Obrazy z kulturních dějin Střední Evropy*, *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*; *Křesťanství a homosexualita. Pokusy o integraci*; *Česká katolická literatura (1848-1918), (1918 – 1945), (1945 – 1989)*; *Košíře – mýtické a literární*; *Václav Havel – Duchovní portrét v rámu české kultury 20. století*; *Chvály*; *Kniha Kraft*; *My poslední křesťané*; *Órigenés z Alexandrie*; *Řecké nebe nad námi aneb Antický košík a i.*

Nie je Dostojevskij s jeho zložitým osudom skôr ojedinelý prípad? Alebo sa dá podobne uvažovať aj o tvorbe iných autorov, povedzme spisovateľa 20. storočia – Solženicyna?

Bohužel je to dlhá tradície, už od Gogola – ktorý je opäť v jiných polohách geniálny! – až po Solženicyna. Ten býval kdysi mým idolem: Ten, kto svými knihami o Gulagu pomohol tak zásadne odhalit pravdu o komunistickom režimu! Dlouho jsem si nechtěl připustit, že můj hrdina sám postupně propadá velkoruskému šovinismu. Na sklonku života pak popřel sám sebe, když se poklonil Putinovi – a rozloučil se s čtenáři otevřeně antisemitskou knihou.

Ak hovoríme o ruskej literatúre ako celku, čo by ste odporučili čitateľom z jej bohatej kritickéj tradície?

Ano, to je našťastí ta druhá línie ruskej literatúry, ta, ktorá nemilosrdne ukazuje odpornou realitu ruskej spoločnosti. Na počátku stojí už osvícenec Radiščev se svým *Putováním z Petrohradu do Moskvy* – tou knihou, která rozzuřila i „osvícenou“ Kateřinu druhou a zničila autorovi zbytek života. Na prozatímním konci stojí Varlam Šalamov se svými *Kolymskými povídkami*, které jsou ještě krutějším – a literárně lepším - svědectvím o Gulagu než Solženicynovo *Souostroví Gulag*. A pak ti autoři dneška, kteří vzdorují putinovské lži a kteří dnes žijí většinou v exilu. Ale současná ruská agrese by měla být především výzvou číst ukrajinskou literaturu a vůbec dekolonizovat ruské impérium v naší mysli. Dost bylo Ruska.

Ste autorom kníh o kultúrnych dejinách americkej, ruskej a stredoeurópskej religiozity. V čom vidíte zdroj nekritickej adorácie svetskej moci zo strany dnešných predstaviteľov ruskej pravoslávnej cirkvi?

Chybějící renesance, reformace, osvícenství, modernita, demokracie. Víra, že byzantské císařství trvá, přetvářeno v ruském impériu. Běda jim, Boha zapřeli, vyměnili ho za cara.

Nad akou novou knihou momentálne uvažujete? Čo pripravujete?

Pomaloučku pokračuji v edici překladů z pozdní antiky, která se jmenuje *Poslední Římané*. Přeložil jsem pro ni například latinské básníky Prudentia a Ausonia nebo listy mladého Marka Aurelia, pramálo známé – a teď jsem začal překládat texty Juliána Apostaty. Toho, který se od křesťanství odvrátil – ale duchem je možná víc křesťan, než mnoho církevníků jeho doby. Ti měli hubu plnou Pánaboha, ale současně šířili nenávist proti jinak myslícím a neváhali chovat se krutě, nelidsky, nekřesťansky. Bohužel nám to zase připomíná současnou církevní dění. Ano, myslím i na to slovenské. **MR**

Súčasná slovenská literatúra v divadle

Má naše divadlo záujem o súčasnú pôvodnú beletriu? A je vôbec naša aktuálna próza vhodná na dramaturgiu?

✦ Daniel Domorák

Až do polovice 19. storočia sa považoval autor textu, spisovateľ či dobovo „básnik“ za smerodajnú zložku divadelného umenia. S vývojom moderného divadla sa začalo prehodnocovať, aký vplyv má a mal by mať dramatický text (ako súčasť literatúry) na výsledné divadelné dielo. To, samozrejme, vyvolalo rad ďalších otázok – čo si môžu inšcenátori dovoliť voči dramatickému textu, čo iné by malo byť zdrojom divadelného umenia, čo je v podstate literatúry dramatické a aká je vôbec súvislosť medzi literatúrou a divadelným dielom.

Modernistické, hoci ironicky myslené je aj tvrdenie, že „divadelne sa dá adaptovať hoci aj telefónny zoznam“. V tomto prípade ide o nedávnú odpoveď na otázku, či je súčasná slovenská literatúra pre dnešné divadlo zaujímavá, v rozhovore na tému prienikov súčasnej literatúry a súčasného divadla. Ten poskytol pre podcast *Knižná revue* dramaturg Slovenského národného divadla Daniel Majling. Napriek modernistickému definovaniu divadelnej adaptácie, ktoré zdanlivo nemá problém s akýmkoľvek literárnym textom, hneď v úvode rozhovoru predostrel zásadné tvrdenie: „Sú autori ako Milan Kundera, ktorí sú presvedčení, že divadlo je divadlo a literatúra je literatúra. Prenos príbehu literárnu predlohu banalizuje. Myslím si, že do určitej miery má pravdu.“

Veľa či málo?

Od roku 2006, keď sa uskutočnil prvý ročník súťaže Anasoft litera, môžeme evidovať inscenáciu *Plyš*, pôvodne od Michala Hvoreckého, uvedenú v Divadle Aréna v roku 2007, *Stalo sa prvého septembra*, pôvodne od Pavla Rankova, uvedenú v Slovenskom národnom divadle v roku 2010, dramaturgiu piatich poviedok Stanislava Rakúsa pod menom *Rozália* uvedenú v Štátnom divadle Košice v roku 2015, *Bordelíne* Ivany Gibovej z Divadla Stoka z roku 2016, inscenáciu *Letný sneh*, pôvodne od Pavla Vilikovského, uvedenú v divadle Astorka v roku 2017, *Nič sa nestalo* Zuzany Šmatlákovej

uvedenú v Tichu a spol. v roku 2021, inscenáciu *Čepiec*, pôvodne od Kataríny Kucbelovej, uvedenú v Divadle Jozefa Gregora Tajovského vo Zvolene v roku 2021 a najnovšie inscenáciu *Táto izba sa nedá zjesť*, uvedenú v Mestskom divadle Žilina v roku 2023. (Vo výbere nie je dramaturgia *Gazdova krv* prózy Krv Rudolfa Slobodu, uvedená v divadle Astorka v roku 2011 ani *Rivers of Babylon* Petra Pišťanka uvedený v Slovenskom národnom divadle v roku 2015, keďže čas medzi prvým vydaním pôvodnej knižnej predlohy a divadelnou premiérou je v prípade oboch titulov dlhší a do hry už nevstupuje len záujem o literatúru vnímanú ako súčasnú, ale aj ako o historický dokument doby.)

Dovedna osem inscenácií v rámci celej domácej divadelnej scény, ktoré vznikli dramaturgiou súčasnej slovenskej literatúry v priebehu posledných sedemnást rokov, z hľadiska literárnej produkcie a z hľadiska toho, že literatúra patrí k hlavným zdrojom dramaturgického umenia, pravdepodobne nemôžeme označiť za veľký záujem nášho divadla o súčasnú slovenskú literatúru. Na druhej strane, s kvalitou literárnej tvorby to naozaj nemusí mať až tak veľa spoločného. S týmto tvrdením korešponduje aj odpoveď Daniela Majlinga, ktorý objasňuje, že „nie to, či sa nejaká literatúra dostane na javisko, je aj známkou jej kvality“. Pre poznanie stavu prenikania súčasnej literatúry do divadla je produktívnejšie lepšie sa pozrieť na dramaturgické dôvody či okolnosti výberu titulov, ktoré sa na divadelné dosky dostali.

Popularita autora

Hneď prvá hra *Plyš*, inscenovaná v Divadle Aréna, je z hľadiska komentára Juraja Kukuru výpovedným príkladom: „Na Slovensku je kríza spisovateľov, dostať ľudí do divadla je neľahká úloha. Preto sme dali priestor mladým a hra je produktom súčasnosti. Je to výnimočný projekt so živým autorom.“ Okrem všeobecne vnímanej „krízy spisovateľov“ tu zaznieva aj hodnotenie projektu ako „výnimočného“ už len na základe toho, že ide o živého autora. Z hľadiska promovania projektu je zrejmé, že dôvodom toho výberu je presvedčenie o dostatočne veľkej literárnej popularite autora, fungujúcej aj na potenciálneho návštevníka divadla. Toto presvedčenie sa spája so žánrovým nalaďením predlohy, ktoré je zamerané na diagnostiku problémov súčasnej spoločnosti s presahom do sci-fi variácií jej budúcnosti.

Stalo sa prvého septembra Pavla Rankova je titulom populárnym (má za sebou už štyri vydania), hoci iným spôsobom ako tvorba Michala Hvoreckého. Okrem kvality textu však treba opäť zdôrazniť žáner „nedávnej histórie“. Ten sa stal pre dramaturgiu rovnocenným dôvodom pre inscenovanie a zároveň pre vlastné konfrontovanie dvoch historických horizontov, ktoré okrem dejovej línie literárnej predlohy vnieslo do nového spracovania aj prvky vlastnej metadivadelnej prítomnosti.

Pravda, špecifickým javom určujúcim tendencie súčasných prienikov literatúry a divadla bývajú aj individuálne umelecké preferencie. Dramaturgiu najznámejšieho diela Pavla Rankova a o tri roky neskoršiu dramaturgiu poviedok Stanislava Rakúsa pod názvom *Rozália* spája meno dramaturga Kamila Žišku, pričom sa dajú vyčítať aj podobné dramaturgické motivácie. Hana Rodová v recenzii na rakúsovskú inscenáciu tvrdí: „Ak sa divák pred začatím predstavenia pýta, či poviedky S. Rakúsa so silným autobiografickým koloritom ponúkajú dostatočnú

Dovedna osem inscenácií v rámci celej domácej divadelnej scény, ktoré vznikli dramaturgiou súčasnej slovenskej literatúry v priebehu posledných sedemnást rokov... pravdepodobne nemôžeme označiť za veľký záujem nášho divadla o súčasnú slovenskú literatúru.

Daniel Domorák (1990)
Vyštudoval na Trnavskej univerzite pedagogiku, učiteľstvo slovenskej a nemeckej literatúry. Pokračoval ďalej do Ústavu slovenskej literatúry SAV, kde sa stal súčasťou tímu venujúceho sa novej, existenciálnej a performatívnej poetike. Je autorom knihy *Stimuly existencie*. Tvorivo sa podieľa na produkcii autorského divadla, literatúry a hudby v nezávislom zoskupení DEMOSCÉNA, v kultúrnom centre Malý Berlín či na Hrade Červený Kameň.

Iveta Pagáčová
v inscenácii
Táto izba sa nedá zjesť

šírku a divadelný moment, odpoveď je áno. Ponúkajú a nielen tým, ktorí poznajú autora, akademickú pôdu prešovskej univerzity či rakúsovskú poetiku.“ Hoci autobiografické ladenie próz Stanislava Rakúsa vytvára akési predpokladenie z nevidelosti literárnej predlohy, aj v tomto prípade stavia Žiška výsledný tvar najmä na komunikácii s nedávnou históriou, v ktorej jednotlivé poviedky vznikli.

Otázka témy a poetiky

Špecifickým titulom v zozname adaptovanej súčasnej slovenskej literatúry je *Bordeline* Ivany Gibovej. Dôvodom je, že autorkina poetika sa v tomto zmysle vzáčne napojila na poetiku režiséra Blaha Uhlára. Do divadla STOKA sa tak dostala téma „hraničnej poruchy osobnosti“, téma divadlu a jeho poetike celkom vlastná.

Adaptáciu knihy Kataríny Kucbelovej *Čepiec* od Petra Palika zo zvolenského Divadla Jozefa Gregora Tajovského charakterizuje viacero dôvodov jej vzniku. Ide o literárne dielo, ktoré vyvolalo v literárnej obci ohlas, a zároveň je súčasťou širších tendencií dnešného umeleckého prehodnocovania našej folklórnej tradície. Divadlo k tomu pridalo regionálny akcent i zdôraznenie problematiky inakosti a jej tolerance, ktoré sa v súčasnosti považuje za jeden z hlavných problémov našej spoločnosti, žiaľ, s tendenciou stupňovania.

V prípade Šmatlákovej prózy *Nič sa nestalo* pripravenej pre Ticho a spol. využil dramaturg Michal Jasaň divadelný aspekt literárnej predlohy – rozprávanie hlavnej hrdinky sa uskutočňuje inscenovaním jej vlastnej monodrámy, navyše ho dopĺňajú priamočiare

didaskálie, doslova tak ide o divadlo v próze. Dielo charakterizuje aj snaha zasadiť individuálny príbeh do širších dobových súvislostí, vo vzťahu k našej dobe všeobecne vnímaných ako aktuálnych, napr. rozporuplný vplyv sociálnych médií, novodobý narcizmus či problematika materstva.

Istú koncepčnosť, ktorú naznačila aj Zuzana Bakošová-Hlavenková, možno vnímať v prípade Divadla Astorka. Inscenovalo sa tu Hronského *Túlavé srdce* v Maďaričovom spracovaní, Slobodova *Gazdova krv* v Šulajovom spracovaní a z hľadiska súčasnej slovenskej literatúry hlavne Vilikovského *Letný sneh* v realizácii Jakuba Nvotu. Z hľadiska výberu titulov možno konštatovať, že na našej divadelnej scéne ide asi o najodvážnejšiu dramaturgiu, v prípade *Letného snehu* ide totiž o literatúru s naoko najnižším dramatickým potenciálom.

Aktualizačný potenciál

Začiatkom tohto roka mala premiéru v Mestskom divadle v Žiline inscenácia *Táto izba sa nedá zjesť* podľa rovnomennej predlohy Nicol Hochholzerovej. Výber titulu je zrejmy. Hochholzerovej próza otvára tému zneužívania mladistvých, jej aktualizačný potenciál sa navyše výrazne zvyšuje vďaka emotívnej diskusii vyvolanej vylúčením prózy zo zoznamu nominantov na Cenu René 2022, v dôsledku čoho dielo púta väčšiu pozornosť. Pozoruhodné je, že napriek týmto silným východiskám sa tvorcovia na čele s režisérom a dramaturgom Eduardom Kudláčom rozhodli aktualizovať predlohu o ďalšiu úroveň, keď hlavnú úlohu v inscenácii predstavuje Iveta Pagáčová, obohacujúca inscenáciu o vlastnú skúsenosť s témou zneužívania.

Divadlo je špecifické tým, že akákoľvek literárna predloha sa na javisku chtiac či nechtiac aktualizuje nevyhnutnou prítomnosťou svojho konkrétneho času. Podobný prípad predstavuje aj próza *Domov* Máriusa Kopsčaya, v literárnom svete vnímaná skôr monologicky, ako poetika „autobiografického outsiderstva“. V dramaturgii Daniela Majlinga sa však dostane na javisko DAB v Nitre ako súčasť dramaturgického plánu zameraného na náš vzťah k spoločnosti 90. rokov minulého storočia. Na dôvažok možno dodať, že z istého uhľa pohľadu množstvo súčasnej slovenskej literatúry len čaká na svoje divadelné objavenie. To sa vždy uskutočňuje vycítením jej latentnej dramatickosti aktivizovanej otázkami nového časopriestoru, do ktorého sa ťahom toho-ktorého dramaturga dostane. Daniel Majling označil ako (svojich) čakajúcich autorov Ballu či Pavla Vilikovského, pričom zdôraznil, že vždy ide o potrebu nájsť pre ten-ktorý text osobný aspekt konkrétneho dramaturga.

Tento článok má predovšetkým prehľadový charakter. Zásadnou otázkou do budúcnosti bude, v akých poetologických súradniciach sa adaptácie súčasnej slovenskej literatúry pohybujú. Len tak bude možné posúdiť, či ich možno vnímať ako príspevok do debaty o vzťahu textu a divadla. Je zrejme, že táto otázka je pre naše hodnotenia kľúčová, keďže v rámci kritickej reflexie sa pravidelne vyskytujú argumenty „otrockého lipnutia na literárnej predlohe“ voči „citlivému prístupu k textovej štruktúre predlohy“ na jednej strane a „odvaha spracovať predlohu po svojom“, ale aj „ledabole nepochopenie predlohy a zahodenie jej zmyslu“ na strane druhej. Pochopenie vzťahu súčasnej literatúry a divadla má potenciál do týchto argumentov vstúpiť a ujasniť, čo pre nás tieto dva svety a ich prieniky vôbec znamenajú. **KR**

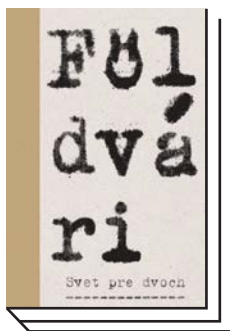

Uvedenie Földváriho knihy *Svet pre dvoch*. O Lasicovi a Satinskom s Dorotou Nvotovou, Hanou Lasicovou, Luciou Satinskou a Nadou Földváriovou moderoval Dado Nagy.

Knihá o troch

Kvalitná tvrdá väzba farby dreva (obálka Martin Šútovec), vnútro obalu a okraje strán zelenej farby (layout Palo Bálik) a na zadnej strane informácia, čo z tvorby Földváriho vydavateľ Koloman Kertész Bagala v edícii kníh Kornela Földváriho nachystal.

✦ Gabriela Rakúsová

Kornel Földvári:
Svet pre dvoch.
O Lasicovi a Satinskom
Levice: KK Bagala, 2022,
2. vydanie

Knihá *Svet pre dvoch*, ktorá vyšla prvý raz v roku 2004 (toto je druhé vydanie), má venovanie „Skvelej partii, s ktorou som prežil jeden z najkrajších rokov života“, autorský úvod, v závere je krátka biografía a bibliografía K. Földváriho a v texte *Namiesto doslovu* sa o autorovi vyjadrujú Pavel Viličkovský, Milan Lasica a Július Satinský. Knihá obsahuje reflexie, memoáre, literárne kritiky, recenzie predstavení a iné žánre, ktoré Földvári publikoval od 60. rokov 20. storočia až po prvú dekádu 21. storočia v rôznych časopisoch, bulletinoch, novinách či ako doslovy, prípadne ide o texty z pozostalosti. Všetky majú svoj presný bibliografický údaj a ich redakciu urobila Naďa Földváriová.

„Kdeže je ten čas (...), keď Lasica a Satinský vyzbrojení len chuťou a elánom začali pred niekoľkými rokmi v skoro amatérskych podmienkach robiť doslova na kolene profesionálne divadlo!“ (19) Takto si zaspomínal v roku 1970 K. Földvári. Knihá *Svet pre dvoch* by sa dala označiť za históriu Divadla na korze, v ktorom bol v rokoch 1969 – 1970 riaditeľom a z ktorého musel odísť spolu s Lasicom a Satinským, aby sa po roku 1989 do svojho milovaného divadla (už Štúdio L+S) vrátil a bol jeho dramaturgom od roku 1992 až do dôchodku. „Večer čo večer komik, podobný novodobému Sifyzovi, valí pred sebou balvan humoru na strmý vrchol, aby mu v okamihu triumfu s rachotom zmizol v údolí.“

Smiech s kulisou slz

Názov knihy by sa pokojne mohol zmeniť na *Svet pre troch*, lebo K. Földvári bol nielen obdivovateľom dvojice humoristov, nielen o humore písal, ale ho aj tvoril a ním i láskavosťou bol celý prežiarený aj vtedy, keď mu bolo v živote ťažko. Vo svojej publicistickej, prozaickej, literárnokritickej i teoretickej tvorbe sa dva póly vnímania a stvárňovania skutočnosti evidentne prejavujú. Platí to i o knihe *Svet pre dvoch*. Dalo by sa to nazvať – s humorom o vážnych i veľmi dôležitých témach. Nezláhčoval, len odľahčoval, v osobnom živote sa nestožoval, nekritizoval, ale v jeho prehovoroch boli prítomné tie dva póly – smiech s kulisou slz. A cez metonymie, symboly a metafory sa predierala odvaha (ak bol taký čas) alebo kritika (ak bol čas už vhodný). Takýto spôsob videnia a zobrazovania skutočnosti sa nesmierne hodí k obrazu *Sveta pre dvoch* – „(...) komik (...) zdanlivo z ničoho, z hrstky slov a situácií zhmotňuje večer čo večer pravdu, prekvapivým uhlom pohľadu obnažuje jej ozajstnú podobu.“

V roku 1966 napísal Kornel Földvári v *Kultúrnom živote* o „Dvoch“, „že sa nám v Lasicovi a Satinskom definitívne sformovala slovenská rarita – dvojica inteligentných komikov“. Földvári odborne hodnotí princípy ich humoru, hovorí o modernom umení, o hľadaní komiky v ľudskom myslení a vlastnostiach človeka, o hravom žongľovaní so slovami, ale aj o vysokej civilnosti popri ich samopašnosti. „Hrajú samých seba – tým viac, že sú nielen hercami, ale i autormi všetkých scénok a dialógov.“ Ich spôsoby sleduje na improvizovaných javiskách divadielok, v divadlách i v rozhlase, východiskom sú mu jednotlivé vystúpenia dvojice, keď popri ich umeleckom výkone hodnotí i texty (pôvodné i iných autorov) a najmä témy, ktoré neobchádzajú aktuálne spoločenské pomery. „Bez zábran sa vysmievaajú zo všetkého, čo sa im zdá smiešne.“ Földvári je v hodnotení precízny, „bojuje“ s často neodbornými názormi na humor tých, ktorí fanúšikujú tzv. úžitkovému umeniu vtípmi pri pive a „bľabotáním“ ľudových rozprávačov. Lasica a Satinský sú pre neho dokonale civilní, ich humor je vzťah k životu, základný postoj, často smutný úsmev (odkaz na Chaplina), schopnosť improvizácie (dedičstvo Voskovca a Wericha). „To, čo Lasica a Satinský s takou ľahkou samozrejmou robia, je ozajstná estetická revolúcia; (...) bez teoretických proklamácií a programov obohatili humor o nové dimenzie, vyrovnali krok s moderným umením.“ Porovnáva výstupy tvorby obidvoch vo forme na čítanie a v interpretácii na javisku najmä vo vzťahu k percipientovi. Nezabudol ani na ich tvorivý tím – hercov, textárov, hudobníkov, spevákov.

Tupá moc neoblubuje humor

Nech siahneme po ktoromkoľvek Földváriho texte v tejto knihe, vždy nájdeme jeho obdivný postoj k umeniu L + S, ktorý je nielen konštatujúci, ale i dokazujúci, hľadajúci analógie, no zdôrazňujúci originalitu, spôsob, akým v podtónoch svojich scénok, dialógov a vystúpení hovoria o súčasnom človeku, „o priepasti vzájomnej izolácie, totálnej neschopnosti dorozumieť sa“ (a to píše v r. 1969!). Čím viac Földváriho textov tejto knihy čítame, tým väčší sa utvrdzujeme, že Kornel Földvári bol aj vynikajúcim esejistom a prozaikom. Ako výborný odborný kritik analyzoval aj hry, ktoré Lasica a Satinský vytvorili a vo svojom divadle uviedli (*Soirée* bola prvou, 17. 2. 1968), vedel mať aj výhrady k publikovaným či na javisku interpretovaným textom a pre čitateľa je rozhodne zaujímavý obraz zákulisia,

keď sa do umenia vmiešavali menej nadaní (no o to arogantnejší) politici a neodborníci (cenzori). „Tupá moc nikdy neobľubovala humor.“ Spomína napr. prichystanú premiéru z roku 1980 (*Náš priateľ René*), ktorá sa mohla realizovať až v roku 1991, alebo knihu *Terno* zo začiatku 70. rokov, keď jej „podoba sa zachovala v jedinom exemplári ako ožltnutý rukopis pripravený do tlače“. Földvári píše o predstavení *Náš priateľ René* ako o najzrelšom, „v ktorom naplno rozvinuli svoje komediálne majstrovstvo i neopakovateľnú schopnosť akoby mimochodom a zľahka vyslovovať štiplavé prognózy o nás i o svete.“

Földvári ako znalec divadla (L + S) môže naplno odtiahnuť oponu a odkryť zákulisie až v textoch po roku 1989 a budeme ohúrení – či sme o normalizačných spôsoboch vo vzťahu k tomuto divadlu vedeli, len tušili alebo vôbec nevedeli. Földvári vie, spomína, podrobne, s menami pozitívnych i negatívnych „postáv“. Aj jeho – Földváriho – vypočúvali na polícií. „Vždy s odstupom času sme sa stretli a kým sme sa dohodli na slovníku, kým som začal hovoriť tak, že mi začali rozumieť, chytalo sa ma zúfalstvo.“

V príspevkoch z 80. a najmä 90. rokov hodnotí oboch protagonistov (L + S) v čase zákazu vystupovať i v čase postupného a úplného návratu na scény. Zaberá sa najmä predstavením *Deň radosti* a seriálom *Kto si je za dverami / Nikto nie je za dverami*. V tej súvislosti nezabúda na Jaroslava Filipa, ktorý „je rovnocenným spoluhráčom Lasicu a Satinského nielen ako skladateľ a hudobník, ale i ako ďalší (a jedine únosný) živel na scéne.“

Ako odsúdiť zlo

Či ide u Földváriho o príspevok do novin, či časopisu, či ide o odbornú kritiku, doslov alebo text na prebale CD – vždy je to on, jeho nezameniteľný rukopis. Do jeho textov sa vojde hodnotenie humoru (i vystúpenia) Lasicu a Satinského, široká charakteristika či kritika doby, spoločnosti i jeho, Kornelov humor, ktorým dokáže odsúdiť i zlo. Aj o tom by bolo možné povedať to, čo vyslovil o predstavení *Čakanie na Reného*. „Tam, kde sú najhlbší, hovorí k veci vždy len akoby mimochodom, v druhom pláne, náznakom, ktorý uvoľňuje netušené asociácie, zámlkou.“ Hodno sa zmieniť o predstaveniach na základe diel Čechova, Gogoľa a Ostrovského v čase po roku 1968, čo mnohí V. Strniskovi, M. Pietrovi i Lasicovi vyčítali, že to spravili „v čase bojkotu ruských a sovietskych hier“. Ruská klasika „okrem tvrdošijného humanizmu“, ako píše K. Földvári, „prináša príležitosť vnoriť sa do ubolenej ľudskej duše, hľadať v nej príslovečný smiech cez slzy“. A pritom títo veľikáni umenia nemohli tušiť, čo sa v histórii sveta odohrá. K. Földvári aj na margo tohto „nedorozumenia“ napísal, že „Lasica a Satinský nepestujú a nikdy nepestovali politickú satiru.“ Za možno jedinou výnimku pokladá *Radostnú správu* z roku 1969, ktorú si „vyžiadala mimoriadna doba“ po 21. auguste 1968.

Lasica a Satinský ani Földvári nám už nepovedia, po čom by toto divadlo siahlo dnes, keď sa história opäť neďaleko opakuje. „Ibaže čo už s ľuďmi, ktorí chcú naprávať dejiny a nie seba?“ V týchto intenciaciach možno pokladať za jednu z najdôležitejších častí tejto knihy text *Kto sa bojí L + S?* a v širších súvislostiach zasa text *Skúška humorom*. Za vrchol pôvodnej tvorby Lasicu a Satinského pokladá *Deň radosti*, „korunným klenotom dvojice (i slovenského divadla) však ostáva *Cyrano*, nepochybne životná úloha Milana Lasicu,“ napísal Földvári v roku 1998. Súčasťou knihy je aj časť

Gavaliere s ružou s podtitulom *Za Julom Satinským*. Sú to tri spomienkové texty, v ktorých nájdeme aj vetu o oboch umelcoch: „Myslím, že ani jeden stranou a vládou vyrobený národný umelec sa nemohol pochváliť takou láskou a závideniahodnou znalosťou svojho diela medzi ľuďmi bez ohľadu na vek i postavenie,“ napísal v roku 2002. A nezabudol na divákov a poslucháčov, „ako dychtivo sledujú každé slovo, každé gesto, vnímajú každý náznak či zámlku, aby sa rozosmiali oslobodzujúcim smiechom. V tých časoch zadušajúceho normalizačného temna naň veľa príležitostí nemali“.

Knihy pre ďalšie generácie

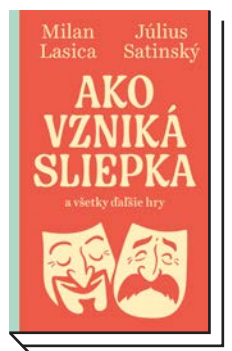
Autor nielen hodnotí tvorbu obidvoch ako celku i každého jednotlivo, ale spomína aj na chvíle, ktoré strávil v ich spoločnosti, osobitne v súkromí s J. Satinským pri rodení sa jeho tvorby pre deti i pri inej literárnej a publicistickej tvorbe. Földváriho analýza literárnej tvorby Satinského je dôsledná, dáva ju do širších súvislostí a do komparatívnych vzťahov s tvorbou iných autorov. Satinského fejtóny nazýva liečbou šokom a sám je nadšený ich originalitou, vyjadrujúc, že Satinský prerástol tento žáner. V Lasicovej literárnej tvorbe zasa nachádza „distingvovaný suchý humor na anglický spôsob“.

V hodnotení tvorby obidvoch umelcov musíme obdivovať Földváriho postrehy, schopnosť detailne vysvetliť princípy ich humoru. Ak pripomína, že Lasica a Satinský sú maturitnou otázkou, tak táto kniha by mala byť učebnicou k nej. Celá je akoby biografiou tvorivej činnosti Lasicu a Satinského, z hľadiska žánrového má charakter odbornej kritiky a memoáru a v poslednej kapitolke ide o akúsi rekapituláciu, v ktorej protagonistom je sám Földvári na „javisku“ doby vzostupu, radostnej činnosti, potom odchodu zo scény. „A to je vlastne všetko – happy end v tom čase už začal vychádzať z módy. V piatok ma minister s platnosťou od pondelka odvolal z miesta riaditeľa, koncom júna môj staronový nástupca zrušil súbor L + S. A o rok ministerstvo zlikvidovalo celé divadlo. Zákonite sa stalo jednou z prvých obetí normalizácie – ako prekážka ideologického vymývania mozgov verejnosti. Jeho zrušenie bolo popravou na výstrahu ostatným neposlušným.“

Je dobré, že vydavateľ KK Bagala nám postupne v druhých vydaniach ponúka, čo Kornel Földvári už publikoval i to, čo zostalo v rukopisoch. Je to pre ďalšie generácie záujemcov, lebo to, čo Földvári prežil a zažil, čo hľadal a našiel v Lasicovi a Satinskom, je aj po rokoch aktuálne. „Lasica so Satinským roky umlčivania a zatajovania prežili nielen so svojím štýlom humoru a s charakteristickým repertoárom, ale aj s neblednúcou hviezdou popularita a s novými generáciami vzácné aktívneho obecenstva.“ KR

Gabriela Rakúsová (1943)

Literárna kritička, recenzie publikuje v printových médiách. Je autorkou rozhlasových literárnych kompozícií o spisovateľoch a ich dielach, niekoľkých dramatinovaných próz. Knižne vydala súbory textov *Z literárnych reflexií* (F. R. & G, 2015), *Fiktívne rozhovory* (LIC, 2018), *Medzi realitou a jej znakom / interpretačné úvahy o knihách a Medzi autorom a čitateľom* (Modrý Peter, 2018 a 2021).

Milan Lasica, Július Satinský: *Ako vzniká sliepka a všetky ďalšie hry*
Bratislava: Slovart, 2022

Pavel Malovič (1952)
Telovýchovný lekár, pesničkár a publicista. Od roku 1979 je členom pesničkárskeho združenia Slonovat. Vydal dve zbierky poézie, *Prírodný materiál* (1998) a *Tvár mojej tváre* (2017), zborník recenzií *Exkluzívne texty o knihách a hudbe* (2020), aj populárne publikácie z oblasti zdravotníctva.

Veselá cesta k pravde

Všeobjímajúci záber a dosah tvorby dvojice **Milan Lasica** a **Július Satinský** môžeme zaznamenať prakticky všade a za akýchkoľvek okolností.

✎ **Pavel Malovič**

S pomínam si na náhodnú návštevu odľahlej kysuckej krčmy, kde večer kruhu veselo spriaznených železničiarov dominoval chlapík s ich replikami, ktoré korunoval výrokom: „Na prvom nástupišti pozor! Na prvom nástupišti pozor! Hop... už je neskoro...“ Humor je veselá cesta k pravde bez rozdielu generácií a priestoru, čo dueto L+S jednoznačne dokazovalo a stále dokazuje...

Prvý raz sa stretli v takzvanom pionierskom paláci pred Vianocami 1953 v predstavení, v ktorom Dedo Mráz z Kamčatky prišiel medzi dvanástich mesiacikov a tí mu rozprávali, ako sa u nás žije. Satinský bol marec a Lasica jún. Alebo naopak. O pár rokov súťažili na Hviezdoslavovom Kubíne v recitácii a po večeroch zabávali ostatných účastníkov. Pokračovali v improvizovaných dialógoch na prechádzkach pri Dunaji a na korze. Od roku 1959 účinkovali v Tatra revue v rámci nedeľných mládežníckych alebo zväzáckych predpoludní, ktoré vznikli v hlavách vtedajších komunistických funkcionárov preto, aby odlákali ľudí z kostolov. Asi po roku boli zakázané, pretože sa to vrchnosti „trošku“ akoby vymklo z rúk. Hral sa tam aj džez a recitovala moderná poézia. Za ich úspechom stál už vtedy celoživotný priateľ a režisér Peter Mikulík.

Kompletne knižne

Spočiatku tvorili spolu, ale zdalo sa im to komplikované – preto zvolili iné metódy, napríklad, že jeden vymyslel námet a druhý ho rozvinul, prípadne jeden napísal dialóg a druhý ho prepísal. Spôsoby boli rôzne, ale jedno platilo vždy: právo veta. Ak jeden nesúhlasil s nápadom, opustili ho alebo uložili do šuplíka. Až ku koncu spoločnej kariéry sa vrátili k voľnej improvizácii a pre Český rozhlas nahrali tridsať rozhovorov pod názvom *Škola života...*

Niektoré spoločné texty už vyšli v knižnej podobe. Originálne komplexným počínom je však publikácia *Ako vzniká sliepka a všetky ďalšie hry*, ktorá predstavuje uzatvorené verzie ich divadelných hier kompletne v chronologickom poradí. Z toho *Poprava sa nekoná* a *Ako vzniká sliepka* vychádzajú po prvý raz. Čitateľ si tak konečne môže vychutnať texty hier sumárne a zároveň detekovať postup ich umeleckého vývoja.

Keď nastúpili spolu na základnú vojenskú službu do VUS-u (Vojenského umeleckého súboru), napísali na zákazku „politický kabaret“ *Poprava sa nekoná*. Hravo absurdná záležitosť sa stretla s nepochopením a nevoľou u nadriadených; sťažnosť jedného z veliteľov sa riešila až na ministerstve národnej obrany. „Text hry je publikovaný podľa jediného dochovaného strojopisného scenára a knižne vychádza po prvý raz,“ hovorí autor edičnej poznámky a zostavovateľ knihy

Milan Lasica a Július Satinský v roku 1996

Martin Plch. Rovnaký osud postihol aj text hry *Ako vzniká sliepka*, ktorý inscenovali v roku 1971 v Brne po nástupe normalizácie a zákaze ich umeleckej činnosti na Slovensku. Martin Plch poznamenáva: „O niekoľko mesiacov však s týmto predstavením neopatrne vycestovali na zájazd do Trnavy, odkiaľ obozretní stranícki funkcionári odoslali na Ústredný výbor Komunistickej strany rozhorčený list s otázkou, prečo dvojica môže ešte vystupovať na verejnosti. Angažmán v Kabarete Večerní Brno im vzápätí zrušili.“

V „sladkých časoch“ existencie Divadla na korze uviedli *Nečakanie na Godota* (excelentná paródia na dramatickú hru Samuela Becketta) a vrcholné kusy *Soirée* a *Radosná správa pre všetkých, ktorí majú ťažkosti s mechúrom* – voľné pásmo scénok (hrávali sa v čase okupácie sovietskou armádou a napriek svojej neangažovanosti sa stali synonymom slobody umeleckého vyjadrovania). Tieto predstavenia boli dôvodom zákazu uvádzania ich hier. V roku 1982 sa vrátili do priestorov Tatra revue, kde vzniklo Poetické a kabaretné divadlo Štúdio S (neskôr Divadlo L+S). Vytvorili legendárne predstavenia ako *Deň radosti* a *Náš priateľ René* – adaptácia Bajzovho románu, ktorá vznikla v roku 1980 v časoch plundrovania slova a plúštenia smiechu. Všetky postavy príbehu predstavujú L+S na živo a neopakovateľne až v roku 1991. Po *Dni radosti* je to znovupotvrdené zvozzvuzodenie a vzkriesenie ich autorského divadla. Pri predstaveniach im úspešne asistoval hudobník a herec Jaroslav Filip.

Literárna lahôdka

Tvorba L+S bola novátorská a odvážna, žánrovo veľmi rôznorodá (hry, scénky, dialógy, poviedky, adaptácie atď.) a predsa vždy rozpoznateľná podľa autorského rukopisu. To všetko a takisto intelektuálny rozmer ich humoru ich spája s tvorbou českej dvojice Voskovec – Werich (V+W). Charakteristická je nadčasovo mnohoznačná hra so slovom a významom, atmosféra stálych paradoxov a divadelný jazyk bohatý na žargón, nárečie, ľudové výrazy. Pracovali s krištáľovou slovenčinou, ktorú podľa potreby miešali s reálnymi aj vymyslenými cudzími jazykmi. Už pre túto bohatosť sú ich divadelné texty pre oči až 3D literárnou lahôdkou a skvele sa čítajú. Knižka je pekne adjustovaná s obrazovým materiálom z bulletinov k predstaveniam a obálka evokuje masky V+W, ktoré celkové vyznenie dotvárajú. KR

Snár ako symbol obdivu

Po monografiách o „strážcovi pamäti“ Jánovi Langošovi a Étiennovi Cornevinovi, francúzskom publicistovi s dočasným slovenským domicilom, sa **Alexander Balogh**, prominentný doyen kultúrnych rubriík denníkov *SME* a *Denník N*, podujal napísať svoju srdcovku: sériu pätnástich portrétov českej prevažne undergroundovej scény s názvom *Môj český snár*.

✚ Ivan Marton

Alexander Balogh

Alexander Balogh:
Môj český snár
Bratislava: Artforum,
2022

Niet pochybnosti o tom, že Balogh neoficiálnu, teda disidentskú vetvu kultúry nášho západného suseda dôverne pozná a má k nej presvedčivý, naozaj hlboký vzťah. S jej najvýraznejšími predstaviteľmi z oblasti hudby, literatúry, výtvarného či dramatického umenia udržiaval riskantné styky už počas normalizácie, tajné produkcie legendárnych Plastikov navštevoval aj v čase, keď to preňho mohlo byť nebezpečné a svojimi aktivitami významnou mierou prispel k nadväzovaniu kontaktov s málopočetnými slovenskými náprotivkami. Nie je náhodné, že Balogh sa po boku hudobného publicistu Jiřího Černého v júni 1989 ocitol aj na slávnom rebelantskom koncerte americkej folkovej speváčky Joan Baez v Bratislave, ktorý vyvrcholil škandalóznym vypnutím jej mikrofónu a triumfálnym premiérovým vstupom Václava Havla do povedomia slovenskej verejnosti.

Pred čitateľom defiluje v autorových osobných spomienkach, úsmevných anekdotách, pôsobivých rozhovoroch, ale aj v machoninovsky ladených subtilných príbehoch so zátvorkami štrnásť protagonistov českej neoficiálnej a polooficiálnej kultúrnej scény (pätnásta portrétovaná osobnosť, básnik medzivojnovnej avantgardy Vítězslav Nezval, z tohto radu vybočuje). So všetkými zažil Balogh svoju osobnú anabázu, ktorej literárnemu spracovaniu ako novinár telom a dušou nedokázal odolať. Snár, ako symbol úprímného obdivu, je v jeho ponímaní „kolekciou zážitkov a skúseností zo stretnutí s vybranými umelcami a ich dielami, evokujúcich príjemné a poučné sny“.

Navzdory totalite

Od úvodného profilu Egona Bondyho, „zlého dieťaťa“ českého undergroundu, ktorý po rozpade Československa našiel útočisko v Bratislave, kde sa rýchlo stal guru mladej literárnej a spoločenskovednej generácie, cez nezlomného hudobného kritika Jiřího Černého, statočne odolávajúceho normalizačnej moci, pesničkárov Svatopluka Karáska, Vladimíra Mertu či famózneho Vladimíra Mišíka, nenapodobiteľného prozaika Bohumila Hrabala, básnikov Martina Jirousa a Andreja Stankoviča až po vrcholné osobnosti českej kultúry 20. storočia Václava Havla, Jiřího Suchého a Ludvíka Vaculíka sme svedkami fascinujúcej kráľovskej jazdy, ktorá čitateľa svojim bohatým záberom a intenzívnou osobnostnou skúsenosťou vtiahne

do centra udalostí a vrchovato obohatí. A zároveň aj pobaví: kto by nepookrial pri neveriteľnej historke „priekopníka českého happeningu“ Eugena Brikciusa, keď opisuje, ako počas normalizácie absolvoval na bratislavskej filozofickej fakulte namiesto študenta kunsthistórie Olega Tatarku skúšku z latinčiny a príslušného profesora ohromil plynulou konverzáciou v tomto jazyku. Alebo, komu sa dnes na Slovensku pri sledovaní kultového filmu *Pelíšky* v pamäti vybaví, že hudba, tvoriaca inštrumentálny podmaz dojímavých scén diela, pochádza z pera Vladimíra Mišíka a cituje jeho slávnu pieseň *Sluneční hrob?* Čo portrét, to klenot, podávajúci svedectvo o nezvyčajne košatom podhubí českej kultúrnej scény, ktorá si aj v nepriaznivých podmienkach totality dokázala uchovať autenticitu a vysokú umeleckú úroveň.

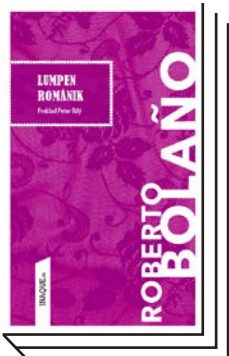
Pocťo Vaculíkovi

Azda najpôsobivejšou časťou knihy je záverečná stať o prozaikovi a fejtonistovi Ludvíkovi Vaculíkovi, autorovi nezabudnuteľného literárneho manifestu *Dvestisíc slov* z roku 1968, ktorý následne vyprovokoval inváziu „spriatelenej“ armád do našej spoločnej vlasti. Text zachytáva Vaculíkovo posledné životné obdobie, reflektované ústami jeho manželky Madly, uvádza aj Baloghov rozhovor s prozaikom a dojemne opisuje spisovateľovu rozlúčku s Václavom Havlom pri preberaní Ceny Jána Langoša. Napokon, aj samotný názov Baloghovej knihy vytvára alúziu na vrcholné Vaculíkovo epistolárne dielo *Český snář*.

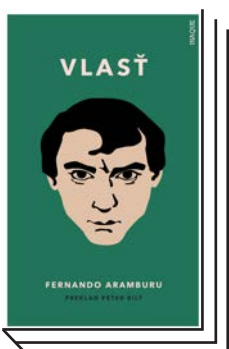
Baloghovo úsilie o zmapovanie kultúrnej scény a reflexiu jej najvýznamnejších predstaviteľov nie je v domácej literárnej spisbe nové. Ak opomenieme eseje Štefana Žáryho, ktoré v sedemdesiatych rokoch minulého storočia vyšli pod názvom *Snímanie masiek*, o čosi podobné sa v nedávnom období pokúsil Oleg Pastier, keď vo svojom vydavateľstve Fragment vydal sériu príbehov či koláží nazvaných *Za ozvenou tichých hlasov* o šiestich osobnostiach slovenskej kultúry. Pastier však na rozdiel od Balogha až na dve výnimky s väčšinou z nich nemal osobný kontakt a čerpal z prameňov. Baloghova kniha ťaží z prvej ruky a stojí za prečítanie. **KR**

Ivan Marton (1945)

Študoval muzikológiu v Bratislave, vo Varšave a v Hamburgu. Bol dramaturgom Slovenskej filharmónie, pracoval aj ako hudobný producent. V roku 1990 bol poslancom Federálneho zhromaždenia za VPN.

Roberto Bolaño:
Lumpen románik
Preklad: Peter Bilý
Bratislava: Inaque, 2016

Fernando Aramburu:
Vlast
Preklad: Peter Bilý
Bratislava: Inaque, 2020

Peter Bilý (1978) prežil takmer dve dekády svojho života v zahraničí (Taliansko, Španielsko, Malta, Francúzsko), na Slovensku publikoval štyri básnické zbierky a štyri romány a je autorom dvadsiatky prekladov z talianskeho a španielskeho jazyka.

Španielsky spisovateľ Fernando Aramburu

Nečakané stretnutia

Roberta Bolaña a Fernanda Aramburu spája dlhodobý život v zahraničí a priama skúsenosť s organizovaným násilím. Podobne, ako sa moje osobné stretnutia s priekopníkmi slovenského prekladu udiali vďaka súhre náhod, aj ich diela sa ku mne dostali v dôsledku súhry rozličných okolností, no a nakoniec som mal aj šťastie, že som ich mal možnosť preložiť.

✉ **Peter Bilý**

V čase, keď som sa na knižné preklady pripravoval časopiseckým publikovaním prekladov (najmä poézie), mal som tú česť zoznámiť sa s Viliamom Turčánym. Bolo to náhodné a nečakané stretnutie, vitálny päťdesiatnik mi silno stlačil ruku a predstavil sa ako Turčány. Opýtal som sa ho, či je rodinou s prekladateľom Viliamom Turčánym, načo mi zopakoval, že sa volá Turčány. Pochopil som to tak, že som sa zoznámil s niekým, kto je menovcom Viliama Turčányho, no je od neho asi tak o tri desiatky rokov mladší, a tak som sa ešte raz opýtal, či ho s prekladateľom a básnikom Turčánym spája nejaký príbuzenský vzťah. Komické nedorozumenie bolo takmer v okamihu vysvetlené mojim chápavejším okolím, osemdesiatročný Turčány bol vtedy v takej fyzickej a mentálnej forme, že na mňa pôsobil, akoby bol synom samého seba. Ešte v miernom šoku z nepravdepodobného stretnutia s prekladateľom a básnikom, ktorého vynikajúce prebásnenie *Božskej komédie* som si kedysi vďaka knižničným výpožičkám čítal doma ešte ako gymnazista (ale v tom čase napríklad aj jeho preklady lyriky sochára Michelangela Buonarrotiho či Petrarcove sonety), na mňa zapôsobilo asi tak silno, ako keď sa dieťa stretne s ikonickým športovým idolom známym len z televíznej obrazovky alebo kníh histórie: ak som si už dovolil takéto prirovnanie, tak ako prvé meno mi napadá legendárny Emil Zátopek. Prekladateľský supermaratónec Turčány sa

však napriek môjmu neskrývanému rešpektu správal úplne prirodzene a prístupne, a tak sa mi s ním podarilo aspoň trochu porozprávať o poézii či o jeho vzťahu k taliančine a Taliansku. Toto stretnutie spomínam aj preto, lebo som si viac-menej istý, že môj vzťah k prekladu a mojej prvotnej predstave o ňom niekde na počiatku výrazne formovali počas dospievania iniciačné lektúry prekladov poézie (popri už spomenutých klasikoch v tom čase napríklad aj beatnici či Baudelaire alebo Apollinaire). Pri listovaní *Božskej komédie* v slovenčine je asi ťažké mať predstavu iba o talente a nevidieť alebo aspoň netušiť, aké megajouly práce si vyžaduje umelecký preklad. V čase náhodného stretnutia s Villiamom Turčánym sa mi podarilo stretnúť s o čosi ešte starším, ale veľmi šarmantným prekladateľom a literárnym historikom Vladimírom Olerínym. V tom období som žil v Španielsku neďaleko portugalských hraníc, na Slovensko som chodieval približne raz za rok a naše stretnutie sme si dohodli cez spoločného známeho profesionálne sa venujúceho filmu. Prekvapilo ma, aký mal napriek vysokému veku skvelý prehľad o dianí v literatúre a filme vo vtedajšom Španielsku, Portugalsku a Južnej Amerike, o jeho pohotových a vtípných postrehoch nehovoriac. Stretnutia s oboma priekopníkmi slovenského umeleckého prekladu, aj to nečakané, aj to dohodnuté, potom vo mne zanechali stopu, ktorou som nevedomky meral osobné stretnutia (takisto náhodné či dohodnuté) aj s inými, často rovnako vynikajúcimi prekladateľmi a prekladateľkami: čím viac bolo za nimi talentu a náročnej práce, tým menšia bola pravdepodobnosť výskytu nejakej ľudskej malichernosti či úzkoprsosti.

Roberto Bolaño

Keď som sa pred niekoľkými rokmi definitívne vrátil na Slovensko, jeden z prvých autorov, ktorého knižný preklad mi vyšiel, bol Roberto Bolaño (1953 – 2003); šlo o prvé knižné preklady Bolaña do slovenčiny (*Vzdialená hviezda*, *Lumpen románik*). Meno čílskeho emigranta žijúceho druhú polovicu svojho života v španielskom exile mi udrelo do očí v španielskych knižkupectvách počas prvých týždňov môjho dlhoročného španielskeho pobytu. V tom čase, na prelome tisícročí, sa totiž na sklonku svojho relatívne krátkeho života pôvodne básnik a neskôr autor próz stal známym najprv v Španielsku a Južnej Amerike a potom okamžite na celom svete, až sa v istom zmysle stalo jeho meno módnym hitom nielen u čitateľov, ale aj u literárnej kritiky. Pritom šlo o autora, ktorý nezapadal ani do prototypu komerčného autora, akých ročne vyrábajú na kvantá kurzy kreatívneho písania, ani nešlo o konjunkturálneho akademického autora, ale o naozaj subverzívnu literárnu osobnosť.

Pôvodne literárny samouk a dislektik pochádzajúci z rodiny učiteľky a šoféra nákladniaka (a príležitostného boxera), ktorý sa v šestnástich definitívne rozlúčil s formálnym vzdelaním, už v ranej mladosti narazil na zásahy do individuálneho života od takzvaných veľkých dejín: v pätnástich emigroval s rodičmi do Mexika a práve v tom čase, v lete 1968, vtedajší mexický režim reagoval na miestne študentské protesty násilím a zabíjaním. Násilie je neskôr jedným z leitmotívov Bolaňovej tvorby. Násilný zásah veľkých dejín sa v Bolaňovom živote objavuje znovu pri návrate do rodného Čile v polovici 70. rokov, keď tam prepukne vojenský puč generála Pinocheta a Bolaño je zadržaný, no vďaka intervencii svojho bývalého spolužiaka z detských čias ho prepustia. Po návrate do Mexika sa naplno venuje bohémскому literárnemu životu a tvorbe poézie: zážitky a impresie z toho obdobia neskôr budú zdrojom jeho prozaickej tvorby. V roku 1977 emigruje do Španielska, kde práve prebieha tranzícia z Francovej diktatúry k demokracii, čo sa v španielskej spoločnosti prejaví prevratnými sociálnymi zmenami a v umení prepukne výbuch slobody a tvorivosti. Bolaño je však v Španielsku až do sklonku svojho života spoločenský outsider, na živobytie si zarába ako smetiár, nočný strážnik, pristavný robotník či predavač bižutérie a celú svoju energiu dáva do prozaickej tvorby s vierou, že raz sa jej dostane uverejnenia a uznania. Asketický život v spojení s nadmerným

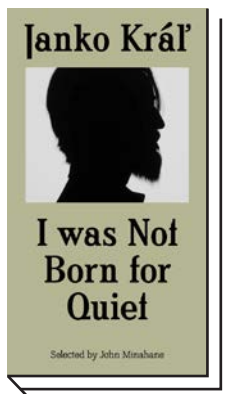
požívaním alkoholu si však vyžiadal svoju daň, a keď sa v roku 1998 publikovaním *Divokých detektívov* úspech dostavil, autora pečeň bola už v takom stave, že mu ostávalo len niekoľko rokov života, ktoré využil predovšetkým na písanie. Dnes je Bolaňovo meno a dielo na piedestáli spoločne s takými autormi, akými boli napríklad J. Cortázar, G. García Márquez či J. L. Borges.

Fernando Aramburu

Priznám sa, že keď som sa na prelome tisícročí sťahoval s dvoma kuframi a nabifflovanými základmi španielčiny z Talianska do Španielska, mal som o cielei svojej cesty len veľmi chabé predstavy a konkrétne informácie. Akoby omylom som sa ocitol v zelenom severozápadnom regióne Galícia, ktorý má svoj vlastný jazyk – galicijčinu – podobnú portugalskému. To mi síce zdvojnásobilo predpokladané jazykové ťažkosti, ale na druhej strane som oboma nohami nechtiac skočil do kultúrnej a jazykovej heterogénosti Španielska ako takého. Súčasťou Španielska je na severovýchode aj časť baskických regiónov, kde miestny jazyk – baskičtina – nemá žiadneho blízkeho ani vzdialeného príbuzného. Časom, najmä potom, čo som sa presťahoval do Madridu, som sa zoznámil s viacermi Baskmi a Baskicko sa stalo mojím obľúbeným krajom, kde som trávil predĺžené víkendy alebo dovolenky. Súčasťou baskickej a španielskej histórie je aj niekdajšia existencia teroristickej organizácie ETA, ktorá mala na svedomí takmer tisícku zabitých tak v Baskicku, ako aj vo zvyšku Španielska. Aj v posledných rokoch jej fungovania bolo v baskickej spoločnosti neustále cítiť napätie: na to, aby som sa v tých časoch aspoň okrajovo mohol v Baskicku rozprávať o politike, bolo treba poriadnu dávku vzájomnej dôvery a zavreté dvere.

Jeden z najvýznamnejších španielskych autorov Fernando Aramburu (1959) je pôvodom z baskického San Sebastiána a v literatúre autorsky začínal ako básnik. Na jeho román *Vlasť*, ktorý som neskôr preložil, ma upozornili baskickí známi, pretože podľa nich verne a plasticky opísal, ako terorizmus a atmosféra v spoločnosti zasahovali do bežných životov a vzťahov ľudí v Baskicku. Román nadchol aj mňa, a keď som ho počas covidových lockdownov prekladal, v myšlienkach a predstavách som sa vracal do časov, keď som Baskicko a jeho ľudí mohol spoznávať osobne. Autor románu, podobne ako jedna zo ženských postáv knihy, strávil svoje univerzitné časy v porovnaní so San Sebastiánom v nie veľmi atraktívnom, horúcom a suchom meste, v aragónskej Zaragoze, zamiloval sa do nemeckej spolužiačky a od skončenia vysokoškolských štúdií žije v Nemecku. Možno práve geografický a kultúrny odstup, ktorý mu poskytol nemecký exil, mu pomohol spracovať a literárne sa vyrovnáť s háklivou témou, akou bola ETA a jej dosah na bežný život v Baskicku. Podľa úspechu, aký mal román nielen v Španielsku, ale aj v iných európskych krajinách, ho zobrazil natoľko verne, že zapôsobil aj na čitateľov, ktorí nemali žiadnu priamu alebo nepriamu skúsenosť s ETA.

V súčasnosti dokončujem preklad zatiaľ posledného autorovho románu – *Dážďovníky*, ktorý vyjde na jeseň tohto roku. Román je napísaný úplne odlišným štýlom ako predchádzajúca *Vlasť* a má ešte väčší rozsah, no číta sa lepšie. Sarkastické rozprávanie rozvedeného stredoškolského učiteľa filozofie, v ktorom rok pred samovraždou vtípné glosuje svoj život a svoje okolie, sa odohráva v Madride, nad ktorým krúžia vtáky, dážďovníky – také vrtké a akrobatické vo výškach a také bezmocné dole na pevnej, tvrdej zemi... KR

Janko Král: *Narodil som sa pre nepokoj* / *I Was Not Born for Quiet*
Vybral, zostavil, úvodnú esej a bibliografickú poznámku napísal John Minahane
Bratislava: LIC, 2022

Marián Andričík (1964)
vyštudoval slovenčinu a angličtinu na FIF UK v Bratislave.
Je vysokoškolský učiteľ na Katedre slovistiky, slovanských filológií a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Z angličtiny preložil takmer 40 knižných titulov. Výskumne sa venuje najmä teórii umeleckého prekladu a textom piesní.

Lahôdka s prísľubom

Výber z poézie **Janka Krála** ako pocta jeho dvojstoročnici je ďalší zásluhný čin prekladateľa **Johna Minahana** vo vzťahu k poznaniu slovenskej literatúry v zahraničí.

☛ Marián Andričík

V bezmála dvestoročných dejinách knižných prekladov slovenskej poézie do angličtiny naša romantická poézia nikdy nepredstavovala hlavný prúd záujmu prekladateľov a počet preložených textov je pomerne skromný – obmedzuje sa na antológie a jednu samostatnú publikáciu, Bottovu *Smrť Jánošíkovu* v neúplnom preklade Ivana Kramorisa –, pričom doposiaľ najnovšie preklady úryvkov z poézie Sládkoviča a Chalupku pochádzajú z Cincurovej antológie *An Anthology of Slovak Literature* z r. 1976.

Dobrou príležitosťou na samostatné vydania bývajú zvyčajne významné výročia a inak to nebolo ani pri dvoch publikáciách prinášajúcich anglické preklady **Janka Krála**. Tou prvou bol útlý výber z jeho tvorby obsahujúci básne *Jarná pieseň*, *Zakliata paná vo Váhu a divný Janko* a *Zverbovaný* v preklade Jaroslava Vajdu, ktorý s predslovom Milana Rúfusa vyšiel v r. 1972 vo vydavateľstve Tatran pri príležitosti 150. výročia básnikovho narodenia. Ako poctu ku Kráľovej dvojstoročnici možno vnímať vlnajúce vydanie výberu z jeho tvorby v Literárnom informačnom centre samostatne v slovenčine aj v angličtine. Pod

oboma titulmi je podpísaný nedávny nositeľ Ceny P. O. Hviezdoslava a dlhoročný prekladateľ slovenskej poézie do angličtiny **John Minahane**.

V rozhodnutí vydavateľstva nevydať jednu knihu dvojязыčne, ako to bolo napríklad pri Hviezdoslavových *Krvavých sonetoch*, takisto v preklade Johna Minahana, ale ako dve samostatné publikácie, možno badať pragmatický zámer vyplývajúci z rozdielnych cieľových skupín čitateľov. Kým slovenský výber poslúži aj výlučne domácim príjemcom, od jeho anglickej verzie by sa právom dala očakávať ambícia presadiť sa v zahraničí, toto je však už úloha príslušných inštitúcií a ich možnosti dostať knihu do distribučných sietí.

Reprezentatívny výber

Že je o čo stáť, naznačuje už úvodná Minahanova zasvätená štúdiá, v ktorej sa venuje Kráľovmu životu s jeho peripetiami i jeho tvorbe, a to tak jej originálnym čítaním (za všetky spomeňme jeho pôsobivú interpretáciu básne *Janko*), ako aj zasadením do širšieho európskeho kontextu (tu sú zasa zaujímavé najmä byronovské paralely) či polemikou s recepciou Kráľovej poézie v našom literárnom priestore. Hoci výber sám osebe nie je rozsiahly, môžeme ho pokojne nazvať reprezentatívnym jednak v zmysle pokrytia jednotlivých fáz básnikovej tvorby, jednak jej podôb. Zostavovateľ preň zvolil výstižný názov, akcentujúci tak vnútorný stav básnikovej duše, ako aj ladenie jeho poézie. Dominuje, prirodzene, Kráľova baladická poloha, výber však neobchádza ani menej známe básne so sociálnym akcentom, ako napríklad *Remeselník*. Otvára ho jedna z Kráľových prvých uverejnených básní *Zverbovaný* a uzatvára úryvok z poslednej významnejšej básne *Šahy*. Vhodným a žiadaným doplnkom je kalendárium Kráľovho života a diela.

Svoju kompetenciu zvládnuť nástrahy prekladu viazaného verša na úrovni Minahane už dokázal nielen vyššie spomínaným pretlmočením *Krvavých sonetov*, ale aj prekladmi Novomeského, Rúfusa, Heviera či ďalších autorov. Dobré si poradil s nástrahami jazyka z raných čias spisovnej slovenčiny a nestalo sa mu napríklad to, čo Vajdovi pri preklade básne *Zverbovaný*, keď si pomýlil husárov s pastiermi husí. Menšie posuny v porovnaní s originálom alebo väčšiu explicitnosť výrazu v niektorých prípadoch možno pripísať na vrub skôr nevyhnutnosti vyrovnáť sa s tvarovými požiadavkami – rovnoslabičnosťou a potrebou rýmu. Minahane totiž musel prijať také rozhodnutie na úrovni veršového systému, ktoré by dostatočne zachovávalo romantický ráz Kráľovej poézie a zároveň nepôsobilo cudzorodo na cieľového čitateľa. Na dominantný Vajdov ponechávajúci princíp, ktorý sa prejavoval, okrem iného, preberaním pôvodných vlastných

mien a iných reálií, reaguje Minahane vo svojom preklade aktualizacným princípom, ktorý uplatňuje na všetkých rovinách textu. Kým Vajda pri úsilí zachovať Kráľov dvanásťslabičný verš s trochejskou tendenciou naráža na limity angličtiny v nedostatku ženských rýmov, preto ich alternuje s mužskými, Minahane si včas uvedomil, že tento postup by bol neproduktívny, preto použil trinásťslabičný verš s voľnejším rytmickým usporiadaním, pohyblivejšou dierézou a výlučne mužským zakončením. Vzhľadom na to, že tradícia sylabického verša v anglickej literatúre sa na rozdiel od slovenskej nedovoľáva romantizmu a už vôbec nie folklórnych koreňov, ale je skôr umelým výtvarom modernistických básnikov, možno tento Minahanov postup len privítať. Trinásťslabičný verš pritom poskytuje prekladateľovi komfortný priestor, v ktorom síce nemusí zápasíť so sémantickou hustotou, ako to býva pri preklade anglickej poézie do slovenčiny, na druhej strane je tu hrozba tzv. „vypchávk“, ktoré môžu znižovať dynamiku výpovede, zvlášť ak sa vzdalujú sémantickému poľu originálu. Aj v tomto Minahane pristupuje k originálu citlivo a s mierou.

V súčasnej čítavej angličtine

Podobne ako pri preklade Hviezdoslavových *Krvavých sonetov*, aj pri Kráľovi Minahane volí súčasnú, čítavú angličtinu zbavenú akýchkoľvek archaizačných tendencií. Zároveň treba uznať, že hľadanie ekvivalentov k takým špecifickým výrazom či spojeniam ako „vi-cišpán“, „voliari“ či „sedieť za pecou“ sa celkom bez posunov a konotačných divergencií niekedy nezaobíde. Vzhľadom na jazykové zvláštnosti je pochopiteľná aj redukcia častých Kráľových deminutív, keďže pri ich mechanickom prevzatí by asi anglickí čitatelia dvíhali obočie.

Preklad výberu z poézie Janka Kráľa je ďalší záslužný čin Johna Minahana vo vzťahu k poznaniu slovenskej literatúry v zahraničí. Súčasne sa žiada spýtať, či možno jeho vyjadrenie z úvodu „[m]usím však zdôrazniť, že súčasný výber je ešte len začiatkom a v žiadnom prípade neobsahuje všetko z básnikovo najlepšieho diela“ čítať aj inak ako príslub. **KR**

Virtuálny portrét Janka Kráľa

V knihách vydaných pri príležitosti 200. výročia narodenia Janka Kráľa sa objavila virtuálna podobizeň Janka Kráľa. Dizajn aj mystifikačné ilustrácie vytvoril Palo Bálik, knižný dizajnér a vedúci ateliéru Typolab Katedry vizuálnej komunikácie Vysokiej školy výtvarných umení v Bratislave. Vizuálny umelec András Cséfalvay z Vysokiej školy výtvarných umení zas vytvoril virtuálnu performanciu básne Janka Kráľa *Orol*. Ako pracovali?

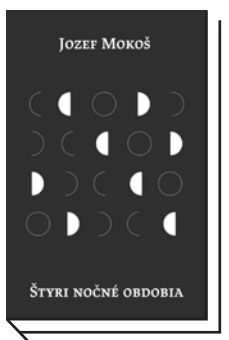
Palo Bálik Keďže nevieme, ako v skutočnosti Janko Král vyzeral, museli autori jeho sôch a reliéfov na základe svojich výskumov vytvoriť rôznorodé špekulatívne obrazy jeho pravdepodobného výzoru. Virtuálna podobizeň Janka Kráľa vytvorená v softvéri na tvorbu virtuálnych postáv MetaHuman Creator je kompiláciou a syntézou týchto romantických predstáv. Táto technológia umožňuje detailne vymodelovať a následne vsadiť digitálnu postavu do súčasného kontextu v podobe manipulovaných fotografií z masmédií. Rovnako je možné virtuálne osoby pomocou motion capture technológií a performatívnych umelcov oživiť v reálnom čase alebo ich vložiť do filmu.

András Cséfalvay Po tom, ako som si prezeral model z MetaHuman Creator od Pala Bálika, rozhodol som sa, že vytvoriť 52 výrazových póz tváre bude najlepšie v 3d programe Blender. Pomocou mobilnej aplikácie, ktorá sníma výrazy tváre, sa mi podarilo preniesť vlastný prednes básne na model hlavy Janka Kráľa. V slovenčine aj v angličtine. **KR**

Poézia naša *každodenná*

Jozef Mokoš je meno, s ktorým sa študenti slovenskej literatúry na univerzite stretnú v rámci spoznávania novej autentickej generácie básnikov vstupujúcej do poézie v období šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Jeho verše sa im však študujú o niečo jednoduchšie ako verše ostatných autorov. Niečím zvláštne podmanivé, známe, až blízke. Každodenné, no pritom nevšedné.

✦ **Jaroslava Šaková**

Jozef Mokoš: Štyri nočné obdobia
Bratislava: Brak, 2022

Jaroslava Šaková (1991)

Vyštudovala slovenský jazyk a literatúru a anglický jazyk a literatúru na FiF UK v Bratislave. Doktorandské štúdium absolvovala v Ústave slovenskej literatúry SAV. Vo svojom výskume sa venuje prevažne téme avantgardných tendencií v medzivojnovej slovenskej poézii. Pôsobí na University of Europe for Applied Sciences v Berlíne.

Výpočet toho, akým spôsobom sa **Jozef Mokoš** venuje umeniu, obsahuje mnoho položiek: básnik, dramatik, autor kníh pre deti, prekladateľ, herec, dramaturg, režisér, vysokoškolský pedagóg. Výpočet jeho básnických zbierok má položiek o niečo menej – *Praskanie krvi* vyšlo v roku 1962 ako autorov debut.

Nasledovali *Jesenné litánie* z roku 1969 (v čase normalizácie skartované). *Praskanie krvi* vyšlo znovu v roku 1983 a k nemu doslova pribudla ďalšia poéma *Pribúdanie kruhov*. K týmto trom dielam bolo v roku 2002 v súbornom vydaní doplnené *Písanie/é do snehu*. Súborné básnické dielo dostalo názov **Štyri nočné obdobia**. V roku 2022 sa čitateľská verejnosť dočkala jeho druhého vydania z vydavateľstva Brak.

Komplexné a graficky vkusné

Štyri nočné obdobia prezentujú autorovu básnickú tvorbu vo vzácnnej celistvosti, ba dopĺňajú ju o tzv. spätné zrkadlo z pera recenzentov a recenzentiek (je vhodné vyzdvihnúť túto genderovo korektnú formuláciu, ktorou vydavateľstvo Brak dalo subtilný, no dôležitý signál súčasnej literárnej vede k spôsobu, akým dnes citlivo komunikovať rokmi možno mierne skostnatené termíny). Nasleduje štúdia nazvaná *Poézia, ktorou sa nám prihovára mág i dôverný spoločník* (autorkou je Andrea Bokníková).

V závere vydanie ponúka *Bibliografu článkov v kapitole Štyri nočné obdobia v spätom zrkadle recenzentov a recenzentiek*, ktorá spolu so zoznamom prameňov a odbornej literatúry v spomínanej kapitole tvorí komplexný pohľad na Mokošovú básnickú tvorbu a záujemcom o jej štúdium umožňuje rýchle zorientovanie sa v téme. Dizajn a sadzba knihy boli v réžii značky **Katkat Studio** (Katarína Štefanková a Katarína Rybnická), autorom ilustrácií je **Miloš Kopťák**. Celková grafická úprava knihy je vkusná a ladí s textami básnika a jeho motívkou.

Elektrizujúca magická ľudskosť

Už v *Praskaní krvi* Jozef Mokoš pracuje s náboženskými motívmi, ktoré tvorivo modifikuje, pričom tento postup neskôr tvorí základ *Jesenných litánií*. „*Verím v človeka všemohúceho, / stvoriteľa dobra i zla, / verím v ducha jeho svätého, / v ruky jeho sväté*“ (s. 16) – parafráza modlitby vyjadruje procesy zbožšťovania človeka

Básnik Jozef Mokoš v roku 1962

a poľudštenia boha, ktoré prebiehajú simultánne a ich výsledkom je priam elektrizujúca magická ľudskosť, ktorá nás necháva pri stretnutí s autorovými textami v úžase. Čítajúc o každodennosti – o hnedej koži na káve, o muškátoch prechádzajúcich sa pod oknami či o drevených praskajúcich schodoch – zažívame zároveň priam mystickú skúsenosť podporenú zmenami perspektívy (strom rastie pod nohy vtáka, dážď siaha od zeme do neba) a Mokošovým majstrovským zmyslom pre detail (Milan Šútovec hovorí o nezvalovskej metóde videnia, sám Mokoš v príznačnom verši *Jesenných litánií* hovorí: „*Vidíme detaily skrz dioptrie slz*“, s. 66).

Kým teda v tejto atmosfére „*zhrbené mamy hľadajú po kolenách svojho / boha, / možno treba za ním rovno, možno dolava*“ (s. 17), mladšia generácia lyrických subjektov, v *Praskaní krvi* reprezentovaná zaľúbenou dvojicou, už nehľadá, len picassovsky nachádza. Boha, lásku, samých seba. To potom triezvo, až gnómicky prehodnocujú.

Prehodnocuje sa aj tvorivá aktivita, v *Pribúdaní kruhov* čítame varovanie: „*Neotváraj trinástu izbu, / je tam totiž / z druhej strany / Básnik / obesený na kľučke*.“ (s. 52) *Jesenné litánie* obsahujú pokus o zachytenie kontinuity času, ktorý je vnímaný aj cez „*lásku, z ktorej zostali len holé kosti / metafor a slová – srst básne*.“ (s. 67) Básnik svoju pozíciu reflektuje a zasadzuje ju aj do širšieho kontextu. V poslednej časti vydania, ktorou je *Písanie/é do snehu*, je širší kontext doplnený o transformáciu lyrického subjektu do roly pútnika prechádzajúceho krajinou, túžiaceho vrátiť sa do detstva.

Milan Rúfus v úvode knihy *Štyri nočné obdobia* definuje Mokošovú básnickú tvorbu prostredníctvom šťastnej jednoty „*intenzity životného pocitu či postoja s intenzitou jeho básnického tlmočenia*“. Táto jednota zaručuje, že sa Mokošove básne budú čítať vždy znovu a budú sa ešte roky recitovať spamäti. Rytmicnosť a naliehavosť autorovej výpovede k tomu prirodzene vyzýva a taký apel čitateľ rád poslúchne, keď aj sám v sebe cíti, že „*krv horí, / láme sa / a praská*.“ (s. 25) **KR**

Tri ženy, tri dom(ov)y

Dom, najnovšia zbierka jednej z najvýraznejších súčasných slovenských poetiek **Mirky Ábelovej**, nahliada do súkromia troch žien a zaujme nielen samotnými textami, ale nepochybne i svojou vizuálnou prepracovanosťou. Tematico-motivický rozmer básní umocňujú ilustrácie **Jany Farmanovej, Kataríny Janečkovej a Ivany Šátekovej**.

✦ **Karolína Runnová**

Autorka čerpala výraznú inšpiráciu z poézie W. H. Audena, anglického poeta, ktorého úvaha o domove Ábelovej zbierku otvára. Výrazné paralely možno spozorovať aj v súvislosti s vnímaním domova ako miesta, kde sa odohráva život jednotlivca. Auden vo svojej zbierke s názvom *About The House* (1965) vytvára analógiu založenú na skúmaní vzájomného vplyvu dvoch zložiek – jednotlivca a domu, pevnosti a zároveň na ich vzájomnom pripodobňovaní a zdanlivo iracionálnom prepájaní.

Pri všetkých troch lyrických subjektkách autorka uvádza aj ich bydliská – u prvej zo žien je to *Ulica parašutistov 3*, neskôr sú to adresy *Nová ul. 12* a *Ul. Za dedinou bez popisného čísla*. Originálny prvok presného vymedzenia priestoru vytvára dojem reálneho ocitnutia sa na danej adrese, v dome troch žien.

Dom ako človek

Prvou zo žien, ktorej osud je zmapovaný v šestnástich básňach, je Malvína P., starnúca pani, ktorá pocíti je akési prepojenie s domom, ktorý obýva. Báseň sa stáva svedectvom zachytávajúcím posledné momenty života Malvíny P., keď dobrovoľne ukončuje svoje trápenie. V básňach dominujú motívy domova, spomienok na detstvo či samoty, no objavuje sa v nich aj ondrušovský motív psa – predstavuje fyzickú entitu. Lyrická subjektka potrebuje presunúť svoju frustráciu z neživého predmetu na živú bytosť, čím sa v istom zmysle zhmotňuje aj jej hnev.

Malvína P. trpí paranojou spôsobenou životom v izolácii, dom ju neustále ponížuje. Kulmináčny bod pozorujeme v momente, keď dom začína narúšať plynulý priebeh bežných dní: „začal mi kradnúť zapaľovače / schovávať ovládač od telky / presúvať veci na nečakané miesta (...) ten hnusný dom raz dokonca zariadil / že som zabudla ako sa zapína rádio.“ (s. 44)

Rovnako ako W. H. Auden v zbierke *About The House* dedikoval samostatnú báseň každej miestnosti v dome, aj Ábelová vyčleňuje texty venované spálni, obývačke či záhrade (v časti Malvína P.); kuchyni, obývačke, spodnému WC, detskej izbe a spálni (v dome Miroslavy B.).

Mirka Ábelová: *Dom*
Bratislava: Brak, 2022

Karolína Runnová (1998)
Pôsobí ako interná doktorandka na Katedre slovenských filológií FF UKF v Nitre. Venuje sa súčasnej slovenskej poézii.

Poetka Mirka Ábelová

Časť zameraná na život Chantal L. neobsahuje žiadne básne s názvami miestností. O vyčleňovaní, resp. izolovaní týchto básní od ostatných textov možno hovoriť aj pre ich zjavnú chromatickú osobitosť – biele písmo na čiernom podklade, no líšia sa aj názvami. V porovnaní s ostatnými básňami, ktoré sú iba očíslované, majú tieto texty konkrétne názvy.

Dom ako rodina a spoločnosť

V časti zameranej na prežívanie Miroslavy B. pozorujeme proces budovania rodinného domu. Okolnosti výstavby približujú úvahy manželov, nových majiteľov, ktorí spočiatku považujú zastavanie ornej pôdy za neekologické. Prioritou manželskej dvojice je však nový domov: „zámer je jasný / stavať sa bude (...) jej majiteľa / si kúpi paradajky zo španielska / dozreté v kamióne.“ (s. 66)

Pokrivené zmýšľanie moderného človeka autorka reflektuje mimoriadne autenticky. Kriticky hodnotí aj správanie „starých ochechúľ“, susediek jednej z lyrických subjektiek, ktoré zaujíma iba „tinder a tik-tok, facebook a instagram celé dni (...) najnovšie hoaxy (...), aby mali ďalšie dezinformácie.“ (s. 39)

V poslednej časti zbierky nazeráme do života Chantal L. Motivický záber básnických textov predznamenávajú ilustrácie Ivany Šátekovej – zachytávajú ženu s prekrytými hornými dýchacími cestami, ktorej robí spoločnosť myš. Pochmúrny ladené malby zobrazujú dvojicu na mieste pripomínajúcom cintorín či, prekvapivo, v posteli. Autorka v tejto časti načrtáva dystopický scenár – obsadenie mesta myšami, resp. potkanmi: „toto je vojnový stav / motyky, rýle, vražedné granule, plyn / pasce, čo nezlomí väzy (...) aká bude budúcnosť / a akí my / čo z nás zostane.“ (s. 118)

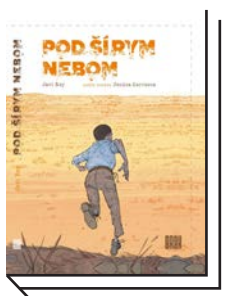
Ďalší tematický rozmer tejto časti rozkrývajú verše približujúce obdobie pandémie koronavírusu: „hudobníkom zakázali hrať / speváčkam spievať / osvetlovačom svietiť / zvukárkam zvučiť.“ (s. 125) *Eudí ovládal strach, nevedeli, „kto to má / kto je kolaborant“* (s. 129) – aj v súvislosti s uvedenými veršami vnímame satirický pohľad na dnešnú spoločnosť.

Ábelovej texty sú trefné, miestami až drzé, každodenné prežívanie približujú bez akýchkoľvek prikras, a práve preto zbierka nepochybne zaujme široké publikum. **MR**

Ak chcete začať čítať komiksy

Vydavateľstvo Brak v rámci svojich depresívnych a mierne smutných komiksov prinieslo na Slovensko kus Španielska v podobe knihy Javiho Reya *Pod šírým nebom*.

✦ Juraj Búry

Javi Rey: Pod šírým nebom

Preklad: Lucia Duero
Bratislava, Brak, 2022

Juraj Búry (1991)

Vyštvudoval odbor estetika v Ústave umeleckej a literárnej komunikácie na UKF v Nitre, kde v súčasnosti pôsobí ako doktorand. Jeho hlavným zameraním je popkultúra, jej fungovanie, žánre a ich patológia. Nie je len pozorovateľom, ale aj aktívnym členom slovenskej fantastickej komunity. Či už ako čitateľ, autor, recenzent alebo kamarát.

Nikdy som nebol v Španielsku. Vlastne mi je španielska (pop)kultúra trochu cudzia, okrem všeobecných znalostí o nej neviem nič. Ale výhoda umenia je, že nás môže preniesť, aspoň v myslí, do cudzích krajov alebo aspoň do ich umelecky pokrútených obrazov. Komiks kresliča **Javiho Reya** *Pod šírým nebom* je adaptácia rovnomernej knihy Jesúsa Carrasca, ktorá v češtine vyšla pod názvom *Na úteku*. U nás (zatiaľ) nie. Rozpráva príbeh chlapca, ktorý uteká z rodnej dediny do vyprahnutej pustatiny. Bez jedla, bez vody, prenasledovaný. Jeho jediným spolencom je starý pastier kôz a vpred ho ženie predstava vzdialených horských úbočí a strach.

Vstupná hala komiksu

Príbeh je to napínavý, plný hrozných obrazov, implikácií a nebezpečenstva. Reyova kresba, hlavne tváří, tomu dodáva ešte desivejší výraz, lebo zuby kreslí ako ostré tesáky. Inak je to nakreslené štandardne. Keďže išlo o prvý Reyov projekt, využíva tradičné komiksové postupy v rozprávaní a tempe. A v symbolike farieb, keď si uvedomuje, že prevaha jedného alebo niekoľkých odtieňov vytvára náladu scény. Modrá značí chlad a smútok, výrazná žltá a biela teplo. Červená násilie, zelená nepohodlie. V podstate by sa na tomto komikse dalo učiť, ako čítať komiksy. Nie je totiž v ničom prevratný ani objavný, ale je to poctivo nakreslené remeslo.

Jedno je však zaujímavé. Hoci sa príbeh nevyhýba násilium a explicitným scénam, hlavný nepríjemný motív – a dôvod, prečo Chlapec z dediny uteká – je ukrytý v symbolike. Čo je pochopiteľné, keďže ide o sexuálne zneužívanie. Rey sa priznáva, že cigaretový dym, ktorý sa v niektorých obrazoch objavuje, symbolizuje znásilnenie. Hoci je to symbol funkčný, nie je nevyhnutne potrebný, lebo sa to dá pochopiť aj z kontextu. Skôr ma zaujíma, prečo práve tento motív. O Španielsku viem, že je to kresťanská krajina, ale kňazi sa v diele neobjavia. Naopak, náboženská mystika je načrtnutá, ale okrem niekoľkých narážok ju inak dej neobsahuje. Čo môže byť symbolické – z divokého vidieka sa Boh vytratil. Lenže, opisuje príbeh Chlapca a neznámej zaostalej dediny nejaký všeobecne rozšírený problém typický pre španielsky vidiek v minulosti? Alebo si autor zvolil práve atypický konflikt, aby podčiarkol bezútešnosť celého príbehu?

Ilustrácie Javiho Reya z knihy *Pod šírým nebom*

Neviem, ako hovorím, chýba mi kultúrny kontext, ktorý mi komiks nedodá. A asi je to aj otázka určená skôr Carrascovi než Reyovi. Pre tunajšieho čitateľa je dôležitejšia skôr otázka, či je komiks vhodný aj pre mladšieho čitateľa. Závisí to od toho, akého mladého, ale myslím si, že čitateľ nad 12 rokov by s ním nemal mať nijaký problém, aj keď nepochopí všetky details.

Ak vám doteraz komiksy robili problém, toto je skvelý spôsob, ako začať. Autorské vážne dielo, ktoré sa však jednoducho číta. Rey využíva pomerne málo textu, skoro žiadneho rozprávača, necháva hovoriť obraz a sekvencie panelov. Je to jeho autorský zámer, ako priznal v diskusiách. Komiks sa od knihy líši tým, že dokáže rozprávať kresbou a bez slov. Keď mu teda vydavateľstvo zadalo vytvorenie adaptácie Carrascovho diela, rozhodol sa, že sa sústreďí na to, čo v knihe nenájdete, ale v komikse áno.

Po prečítaní k predlohe

Pri čítaní som si však hovoril, že je to trochu škoda. Lebo tých pár čriepkov Carrascovho textu, ktoré prežili adaptovanie, znie nádherne poeticky napriek tomu, aké surové obrazy opisujú. Nalákalo ma to na knihu. Teraz sa vynára teoretická otázka, či je to teda dobrá adaptácia. Respektíve, adaptácia by mala fungovať samostatne, ale tu som zatúžil spoznať originálny text, lebo jeho náznaky boli zaujímavejšie než samotný komiks. No na druhej strane to neviem naisto, keďže knihu som nečítal. Ale cítiť tam zásadný rozdiel. Aj komiks je symbolický a mierne poetický, ale keďže veci zobrazuje, je priamočiarejší. Dodáva menej priestoru na čitateľove konotácie spojené so slovami. Takže táto úvaha je čisto hypotetická, nemôžem však poprieť, že mi pri čítaní prichádzala na myseľ.

Ako skúseného čitateľa komiksov ma po remeselnej stránke komiks *Pod šírým nebom* nemal čím prekvapiť. Príbeh bol zaujímavý, no bez výraznejšieho zvratu alebo pointy. Nechápte ma zle, dodržal všetko, čo sa od takého príbehu čaká, zakončenie mal uspokojivé aj emócie prišli. Len zároveň nevybočuje z radu. Táto kniha je vhodnejšia pre ľudí, ktorí s komiksom začínajú. Nie pre deti, ale pre čitateľov, ktorí by si komiks chceli skúsiť alebo majú z tejto formy málo načítané a nelákajú ich superhrdinovia. Niežeby neoslovil aj skúsenejších, ale pre začiatočníkov bude zážitok intenzívnejší. Dáva dosť priestoru na objavovanie princípov jazyka komiksu. A to všetko s nádychom horúceho genius loci španielskeho vidieka. KR

O chamtivosti v obrázkoch

Hovnivál Hugo je štvrtou knihou už etablovanej autorky a ilustrátorky **Simony Smatany** (predtým Čechovej), ktorá vo svojich príbehoch zručne prepája naratív s didaktickou funkciou.

✚ **Veronika Čigarská**

Simona Smatana:
Hovnivál Hugo
Bratislava: Monokel,
2022

Simona Smatana je na slovenskom knižnom trhu už pomerne etablovaná autorka a ilustrátorka. Vyštudovala reklamný dizajn a marketing na britských univerzitách a okrem komerčnej tvorby sa venuje aj ilustrovaniu detských kníh. V spolupráci s Michalom Hvoreckým vydala tri veľkoformátové obrázkové knihy – *Bratislava, čarovná metropola* (Monokel, 2018), *Maliar a chlapec, Prázdniny u Fullu* (Monokel, 2019) a *Dunaj – Magická rieka* (Monokel, 2021).

Autorským zámernom vo všetkých troch publikáciách je prostredníctvom obrazovo-textovej narácie sprostredkovať náučné informácie o slovenských reáliách. Prvá je sprievodcom našim hlavným mestom, druhá rozpráva príbeh o výtvarníkovi – modernistovi Ludovítovi Fullovi a tretia sprevádza čitateľa riekou Dunaj. Smatana využíva predovšetkým digitálnu ilustráciu, ktorá je redukovaná na farby, geometrické tvary, minimalistické línie a obrysy.

Ekologické posolstvá esteticky

Hovnivál Hugo je jej štvrtou autorskou obrázkovou knihou. Ako v predchádzajúcich počinoch aj tu je autorkinou snahou prepojiť naratív s didaktickou rovinou. Smatana k tomu využíva edukatívne dodatky, ktoré sú súčasťou záverečných častí knihy. Čitateľa v sekundárnom pláne oboznamuje s ekologickými posolstvami, resp. s potrebou včiel a včelárstva (*Včelár Jožko*), kompostovania (*František z kompostu*) alebo netopierov (*Eliška nie je strašidlo*). V poslednej knihe *Hovnivál Hugo* je to úloha hovnivála v ekosystéme.

Téma hovnienu je detskému čitateľovi známa z iných publikácií, napr. z obrázkových kníh *O krtkovi, ktorý chcel vedieť, kto sa mu vykalkal na hlavu* Wenera Holzwartha a Wolfa Erlbrucha (Slovar, 2012) alebo *Bobky, lajná a iné hovienka* Nicoloy Davies (Slovar, 2020). V edukatívnom dodatku sa detský čitateľ

Ilustrácia Simony Smatany z jej knihy *Hovnivál Hugo*

ooboznamuje s hovniválom a rozličnými druhmi hovnienu. O ne/potrebe tejto problematiky sa v literárnej kritike vedú polemiky. Napríklad D. Dziač v jednom zo svojich príspevkov upozorňuje, aby práve v takomto type literárneho textu nedominovala rekreatívna funkcia nad estetickou. *Hovnivál Hugo* však primárne rozvíja tému o nenásytosti a chamtivosti.

Postava hovnivála Huga môže stelesňovať človeka ovládnutého egoizmom a túžbou vlastniť čo najviac. Zhromažďovanie materiálneho (v Hugovom prípade sú to hovienka) vedie nielen k pocitu osobnostného nenaplnenia, ale aj k zastretiu vnímania okolitého sveta. Neskôr však nastáva uvedomenie si vlastnej nespokojnosti. Hugo, pozbavený tejto farchy, si začína všímať krásu a vôňu lesa, má radosť z náhodných stretnutí aj pozdravov od známych. Didaktizmus je v závere knihy explicitný: „Zrazu pocítil, že hoci má len jednu jedinú gulôčku, nič mu nechýba. A tá gulôčka sa mu vtedy navyše zdala byť tou najkrajšou a najdokonalejšou gulôčkou na svete. Odvtedy vedel, že ďalšie hľadať nemusí, pretože jeho šťastie nezávisí od množstva gulôčok, ktoré vlastní, ale od kruhu priateľov, ktorých má rád.“ Kniha nabáda k uvažovaniu a rozhovoru o tom, čo je v živote v skutočnosti podstatné, o potrebe priateľstva i minimalistického životného štýlu.

V rovnakých farbách

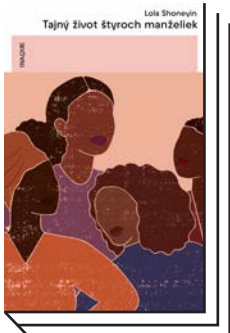
V spojitosti s ilustráciami je dôležité spomenúť aj predsádky knihy, ktoré sa zúčastňujú na utváraní celkového zmyslu obrázkovej knihy. Úvodné predsádky sú predzvesťou toho, na čo sa Hugo bezcieľne zameriava, záverečné indikujú, čo je v skutočnosti pre hlavného hrdinu esenciálne. Ilustrátorka využíva kresbu farbami predovšetkým v zemitých odtieňoch, čím vytvára poetiku ilustrácií, nadväzujúcich na súbor príbehov o zvieratkách z lesa.

Hugo sa stretáva s dažďovkou Františkom, včelárom Jožkom a netopierkou Eliškou. Prítomná je geometrická prísnosť, na iných miestach absentuje dodržiavanie zákonov perspektívy. Pre detského recipienta bude zaiste príťažlivá láskavosť, ktorá vyžaruje z ilustrácií a vyjadruje smútok aj radosť hlavného hrdinu. **KR**

Veronika Čigarská (1996)

Vyštudovala učiteľstvo anglického jazyka a literatúry a estetiky a momentálne pôsobí ako interná doktorandka na Katedre komunikačnej a literárnej výchovy PF PU. Vo svojom výskume sa zameriava na žáner obrazovej knihy, tzv. „picturebook“.

Lola Shoneyin: Tajný život štyroch manželiek
 Preklad:
 Júlia Zelenčíková
 Bratislava: Inaque, 2022

Nigérijská spisovateľka Lola Shoneyin

Búranie tabu s nadhľadom a vtipom

Keď v novembri 2019 navštívila Bratislavu literárna celebrita, nigérijská spisovateľka Chimamanda Ngozi Adichie, v odpovedi na otázku, ktorí sú jej obľúbení súčasní spisovatelia, spomenula ako prvú nigérijskú autorku **Lolu Shoneyin**. Vlni sme sa dočkali prekladu bestselleru tejto u nás doposiaľ neznámej spisovateľky z vydavateľstva Inaque, ktoré aktívne propaguje modernú africkú prózu, čo je v našich končinách pomerne exotická záležitosť.

✦ Dobrota Pucherová

Dobrota Pucherová
 Literárna vedkyňa,
 pôsobí v Ústave svetovej
 literatúry SAV.

Základným konfliktom debutového románu **Loly Shoneyin** (1974) z roku 2010 je konflikt medzi tradičným patriarchátom a feministickou modernitou – téma, ktorá dominuje v literatúre afrických žien od jej počiatkov v 60. rokoch 20. storočia, no v 21. storočí nadobudla novú radikálnosť a naliehavosť. Shoneyin tento konflikt veľmi úspešne posúva do komickej polohy, čím dosiahla, že po románe siahajú aj čitatelia, ktorí by ho inak prehliadli. Stal sa aj predlohou veľmi populárnej divadelnej adaptácie Rotimi Babatundeho, ktorá mala premiéru v roku 2018 v Londýne. Recenzie pôvodného vydania románu ho nadšene oslavovali ako „zábavný“, „svieži“ či „prekypujúci bujarosťou.“ Na druhý pohľad však nemožno prehliadnuť, že román sa zaoberá nie veľmi zábavnými témami, ako sú znásilnenie, mizogýnia, nútený vydaj, domáce násilie a heteronormatívnosť.

Hlavná hrdinka Bolanle je mladá žena s univerzitným vzdelaním, ktorá sa stane štvrtou manželkou nigérijského biznismena a patriarchu Babu Segiho. Jej blízki nechápu, prečo sa niekto ako ona „zahadzuje“ ako štvrtá manželka hlúpeho, obézneho a odpudzujúceho muža. Pre Bolanle je to manželstvo z rozumu: Baba Segi je ňou natoľko očarený (skutočnosť, že ho chce vzdelaná žena ako Bolanle, mu nesmierne dvíha ego), že ho nezaujíma jej minulosť. Jeho tri negramotné manželky sa však tomu ani trochu netešia: Bolanle je pre ne rivalkou. Jej prestížny univerzitný titul zároveň komplikuje manželstvo aj Segimu. Ako to vysloví jeden známy, „Chceš, aby Baba Segi skončil vo väzení? Kto by si dovolil ťahať za vlasy študovanú?“ (s. 14) Inými slovami, Bolanle je moderná žena, od ktorej manžel nemôže vyžadovať, aby ho poslúchala tak, ako bol zvyknutý.

„Nedotknuteľné“ témy

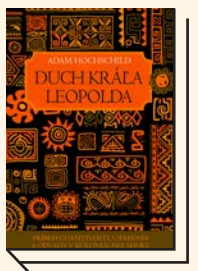
Príbeh prelamuje niekoľko kultúrnych tabu. Predovšetkým tabu mužskej neplodnosti, o ktorej sa v tradičných afrických spoločnostiach nehovorilo: v patrilineárnych kultúrach, kde pokračovanie rodu zabezpečuje otec, by mužská neplodnosť znamenala vyhynutie rodu, teda fatálne zlyhanie, ktorým muž stráca celú svoju ľudskú hodnotu. V druhom rade, román jednoznačne odsudzuje polygamiu, ktorú mnohé africké kultúry – aj tie, ktoré prijali kresťanstvo – dodnes považujú za normálnu formu manželstva. Pre Lolu Shoneyin je polygamné manželstvo vo svojej podstate nerovné, pretože táto inštitúcia je založená na predpoklade, že ženy možno nahradiť. Ďalšie tabu, ktoré román otvára, je lesbická sexuálna identita. Príbeh ženy, ktorá nikdy nemala možnosť vyjadriť svoju príťažlivosť k ženám a musela sa vydať, je asi najtragickejší zo všetkých ľudských osudov,

Lekcia z dejín

ktoré román opisuje. Jej matka opakuje tradičnú mantru, že jediný spôsob, ako sa žena stáva dospelou a plní si svoju spoločenskú úlohu, je materstvo. V animistických kultúrach plodenie detí však nie je len spoločenská povinnosť: je to priam existenciálna nevyhnutnosť, bez ktorej sa človek stáva „duchom vo svete plnom života“ (s. 94). Ak nemá potomkov, jeho život sa končí smrťou a zároveň tým „zabíja“ svojich predkov, ktorých nebude mať kto uctievať. Ženské telo sa tak stáva nástrojom rodenia detí. Román nástojí na tom, že ženské telo má aj iné významy a žena má právo rozhodovať o svojom tele a živote. Sexuálna túžba po inej žene, ktorá sa prebudí v jednej z hrdiniek, pripomína alternatívne životy, identity a možnosti, ktoré nigérijským ženám popiera tradičný patriarchát. Lesbická túžba tu však nie je len prejavom inej sexuálnej identity, ale aj túžby po slobode, nezávislosti, rodovej rovnosti, moci nad svojím životom a nárokom na sexuálnu rozkoš. Román zreteľne volá po novom spoločenskom poriadku, ktorý by tieto alternatívne identity umožnil a polygamii, podriadenie žien, dohodnuté manželstvá, obligátne rodičovstvo a „povinnú heterosexuálnu“ považuje za prežitok.

Feminizmus s prísadou satiry

Napriek týmto politickým odkazom treba zdôrazniť, že román nie je ideologickým, ale výsostne umeleckým textom, ktorého hlavnou devízou je nadhľad a humor. Svoj radikálny feminizmus podáva okorenený vtipom a satirou. Text nezaprie, že autorka svoje prvé literárne úspechy zožala ako poetka: jazyk používa s majstrovskou precíznosťou, aby evokovala najmenšie detaily v psychickej a spoločenskej skúsenosti svojich hrdinov a hrdiniek. Čím je jazyk precíznejší, tým je, samozrejme, dôležitejší preklad. Prekladu by prospelo, keby sa menej držal anglických vetných štruktúr a slovných zvrátov, ktorých doslovné preklady pôsobia miestami rušivo a nebál sa slobodnejšie narábať so slovenským jazykom, keďže slovenčina má iné pravidlá a zvyklosti ako angličtina. Naopak, niekedy sa preklad až príliš odchyľuje od originálu: nie je napríklad jasné, ako sa *The Secret Lives of Baba Segi's Wives* stal v slovenskom preklade „*Tajným životom štyroch manželiek*“, keďže pointa je v tom, že každá manželka má svoj vlastný tajný život. Román trvá na tom, že ženám nemožno určiť, ako majú žiť svoje životy a ponúka rôzne možnosti, ako môže žena nájsť svoje šťastie – a to všetko robí s úprimnosťou, duchaplnosťou a poetickosťou. Tento príbeh bude čitateľov prenasledovať ešte dlho po jeho prečítaní. **KR**

Adam Hochschild:
Duch kráľa Leopolda
Preklad: Martin Sliz
Bratislava: N Press,
2022

Lukáš Zorád (1983)
Vyštudoval učiteľstvo ekológie a geografie, je autorom viacerých metodických príručiek. Pracoval ako projektový manažér o. z. Človek v ohrození v Keni, Južnom Sudáne a Tanzánii. V súčasnosti pracuje v PDCS, venuje sa predovšetkým projektom zameraným na depolarizáciu a prevenciu radikalizácie.

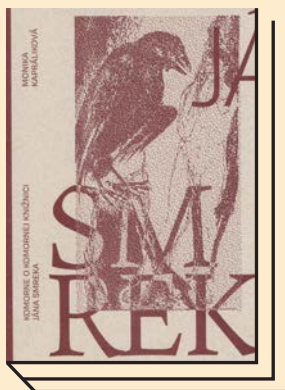
Skôr ako som sa pustil do knihy *Duch kráľa Leopolda*, najväčšmi som sa obával toho, že je akousi zbierkou nespočetných príbehov o všetkých možných zverstvách, ktoré napáchal režim belgického kráľa Leopolda II. v Kongu a podarilo sa ich zdokumentovať. Obával som sa, že budem čítať jeden desivý príbeh za druhým, budem stále našťvaný a znechutený a po istom čase si začnem hovoriť: dobre... a teraz, čo s tým? Ale hoci v knihe nájdete sumár hrôzovlády Leopolda II. v Kongu, v skutočnosti ponúka omnoho viac. Kniha **Adama Hochschilda** je napísaná ako román, ktorý sa výborne číta. Čitateľa postupne zoznamuje s rôznymi postavami, ktoré ovplyvnili dejiny ťažko skúšanej krajiny uprostred afrického kontinentu. Možno neprekvapí, že jedným z tých, kto inšpiroval kráľa Leopolda II. k podrobeniu si Konga, bol cestovateľ Henry Morton Stanley, známy svojou brutálnosťou, ktorý sa ako jeden z prvých Európanov prekliesnil z východu Afriky cez pralesy Konga na západ kontinentu. Leopold II. si dával zaslať každú zmienku o jeho cestách a Henry Morton Stanely sa neskôr viackrát vrátil do Konga už v jeho službách.

Okrem mnohých negatívnych postáv zodpovedných za masové vyvražďovanie, zotročovanie a brutálne zaobchádzanie s miestnymi obyvateľmi a okrem výstredností kráľa Leopolda II. však kniha predstavuje aj podstatne dôležitejších hrdinov. Asi najpozoruhodnejší bol zamestnanec britskej prepravnej spoločnosti Edmund Morel, ktorý si ako úradník všimol, že kým z Konga prichádza na lodiach množstvo exotického, luxusného a drahého tovaru (napríklad slonovina), naspäť odchádzajú iba zbrane. To sa rozhodne nezhodovalo s humanistickým naratívom Leopoldovej propagandy, podľa ktorej kráľ prinášal do Konga civilizáciu a kultúru. Morel sa rozhodol nemlčať a napriek snahám, ktoré ho chceli zastaviť, sa pustil do dlhého a náročného boja proti krvavému a vražednému režimu, ktorý plundroval Kongo. Založil ľudsko-právnu organizáciu, vydával noviny a prispieval do svetových médií. Prednášal, cestoval a získaval spojencov v snahe vytvoriť tlak na britskú a ďalšie vlády, aby konali. Zaujímavé sú taktické a diplomatické ťahy kráľa Leopolda II., ktorému Morel svojou neústupčivosťou a neuveriteľnou vytrvalosťou poriadne strpčoval život. Viac prezrádzať nebudem. Morelova iniciatíva sa však stala jedným z prvých ľudsko-právnych hnutí na svete, ktorým sa dá dodnes inšpirovať. Poukazuje totiž najmä na to, aké dôležité je postaviť sa evidentnému zlu, neobmedzenej moci a peniazom.

Najväčšou a priznanou slabinou knihy je nemožnosť prerozprávať tento príbeh z hľadiska utláčaných. Existuje pramálo zachovalých dokumentov, ktoré by zachytávali hrôzy koloniálnej moci z pohľadu miestnych ľudí. Autor si je však tohto nedostatku vedomý a do textu zahrnul tých zopár výpovedí obyvateľov Konga, ktoré sa mu podarilo zozbierať. Väčšina opísaných udalostí pochádza z listov a pamätí belochov, misionárov, vojakov či úradníkov, ktorí v Kongu pôsobili, na vlastné oči videli, čo sa tam deje, a rozhodli sa hovoriť. Najčastejšie tajne, ako anonymné zdroje. Mnohí písali listy Morelovi. Posielali ich buď poštou iných štátov, ktoré mali povolené v Kongu obchodovať (napríklad cez švédske lode), alebo až po návrate domov. Kongo totiž poštu prísne cenzurovalo. Ale existujú aj dobové fotografie, ktoré tieto písomné výpovede ilustrujú a potvrdzujú. V knihe sa dozvedáme veľa aj o pôsobení kráľa Leopolda II. v Európe, o mŕňaní peňazí zarobených v konžskej kolónii, o jeho politickom pôsobení aj jeho súkromnom živote.

Hochschildov *Duch kráľa Leopolda* je knihou plnou nečakaných hrdinov a ich príbehov. Dôležitý príbeh dobra a zla, ktorý sa číta ako napínavý román, je rozhodne jednou z najzaujímavejších a najdôležitejších kníh v žánri literatúra faktu a výbornou lekciou z dejín. A to ubehlo už takmer štvrtstoročie od jej napísania.

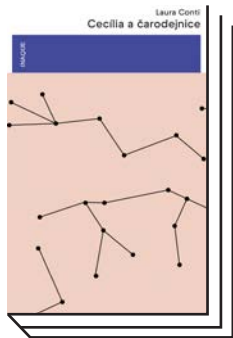
♣ **Lukáš Zorád**

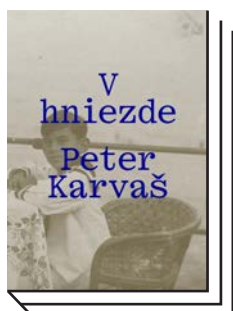
Monika Kapráliková:
Komorne o komornej knižnici Jána Smreka
Bratislava: LIC, 2022
 V ďalšej knihe o Jánovi Smrekovi autorka ponúka informácie o koreňoch Smrekovej lásky k tlačnému slovu, o jeho pôsobení u pražského vydavateľa Mazáča, o vydávaní kvalitnej knižnej série, ktorú nazval *Komorná knižnica* a o zápasoch za jej udržanie v rokoch 1949 – 1950 a jej obnovu v rokoch 1957 – 1967.

Jana Bodnárová:
Patchwork v bielej
Ilustrácie: Eva Moflárová
Bratislava: Aspekt, 2022
 Slovenská autorka v tejto prozaickej knihe zošiva útržky príbehov ľudí, ktorí sa napriek (či vďaka) svojej rôznorodosti stretávajú v blízkych vzťahoch vsadených do spoločného života v Československu druhej polovice 20. storočia. Dotýka sa ich v spomienkach Oty, bohémky, lekárky, milenky, matky a jej manžela Andreja.

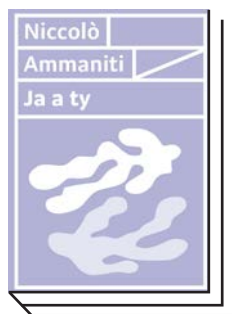
Laura Conti:
Cecilia a čarodejnice
Preklad: Ivana Hlubocká
Bratislava: Inaque, 2022
 Román talianskej autorky, ktorá sa angažovala v otázkach životného prostredia, sociálnej pomoci, sexuálnej výchovy a histórii odboja.

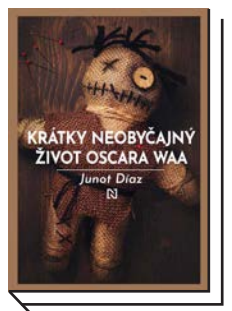
Peter Karvaš: V hniezde
Banská Bystrica: Literárna bašta, 2023
 Peter Karvaš pátra v hĺbkach pamäti, z ktorej sa vynárajú spomienky na rodičov, blízkych, spolužiakov a učiteľov, na život v Banskej Bystrici. Zázemie generácie, ktorá dospela v SNP.

Dávid Soboň: Káva. Ilustrované dejiny dúšok po dúšku
Bratislava: Monokel, 2022
 Obrázková kniha, v ktorej ilustrátor zmapoval fascinujúcu cestu kávového nápoja naprieč dejinami a kontinentmi.

Niccolò Ammaniti: Ja a ty
Preklad: Stanislav Vallo
Bratislava: Drewo a srd, 2022
 Román súčasného talianskeho autora, ktorý si získal popularitu aj vďaka filmovému spracovaniu v réžii B. Bertolucciho.

Junot Díaz: Krátky neobyčajný život Oscara Waa
Preklad: Milan Kopecký
Bratislava: N Press, 2022
 Román dominikánsko-amerického autora, za ktorý získal Pulitzerovu cenu (2008), ponúka sarkastickú zmes histórie, fikcie a popkultúrnych odkazov.

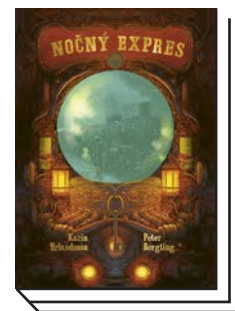
Miroslava Grajciarová: Slony kapitána MiGranta
Ilustrácie: Radoslav Repický
Prešov: Dva v jednom, 2022
 Dvojazyčná slovensko-ukrajinská ilustrovaná knižka prináša autentický príbeh a približuje osudy detských ukrajinských utečencov.

Kolektív autorov: Príbehy o coming-oute
Bratislava: Nomantinals, 2022
 Zbierka 13 literárnych a esejistických textov o rôznych osobných identitách a skúsenostiach s coming-outom v rôznych častiach Slovenska.

Csilla Nagy: Objekty na výstave
Preklad: Galina Sándorová
Bratislava: Madách, 2022
 Publikácia literárnej historičky a lektorky maďarského jazyka predstavuje tvorbu Zoltána Németha, nositeľa Ceny Attilu Józsefa.

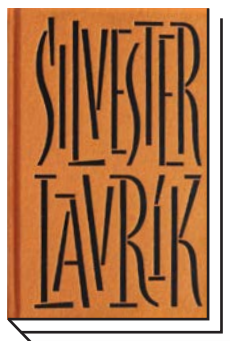

Karin Erlandsson: Nočný expres
Ilustrácie: Peter Bergting
Preklad: Zuzana Drábková
Bratislava: Ikar, 2022
 Knižka pre deti s magickým príbehom o Danji, ktorá s rodičmi a staršou sestrou trávi december u babičky v starej staničnej budove.

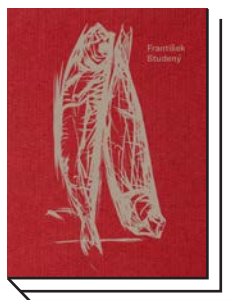
Eva Urbanová: Medzi snom a fikciou
Fintice: FACE, 2022

Monografia literárnej vedkyne je prvou publikáciou venovanou interpretácii doterajšej poetickej tvorby Evy Luky. Doplnená je ilustráciami poetky.

Silvester Lavrik: 38 x Silvester Lavrik
Levice: KK Bagala, 2022

Exkluzívna reedícia poviedkovej tvorby prozaika, básnika, dramatika, scenáristu a textára vyšla k 20. výročiu od jeho debutu.

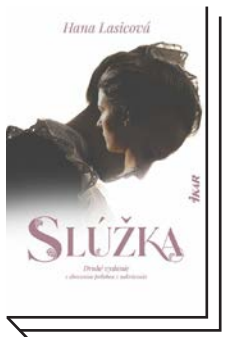
Kolektív autorov: Narodila som sa pod šťastnou hviezdou
František Studený
Bratislava: Nitrianska galéria, Slovart, 2022

Monografia vydaná pri príležitosti 110. výročia narodenia maliara Františka Studeného sa pokúša o doteraz najkomplexnejší pohľad na jeho dielo a život.

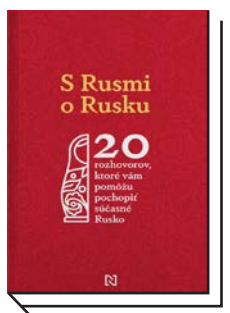
Elena Lacková: Narodila som sa pod šťastnou hviezdou
Preklad: Júlia Ch. Vráblová
Bratislava: Brak, 2023

Próza prvej rímskej spisovateľky, ktorá písala v rómčine a ako jedna z prvých začala hovoriť o utrpení Rómov počas 2. svetovej vojny, a to skôr, ako sa o rímskom holokauste začalo verejne hovoriť v Európe. Kniha prináša jedinečný pohľad na rímsku kultúru, dejiny Rómov na Slovensku v 20. storočí, rímske tradície, myslenie, hodnoty či spôsob života.

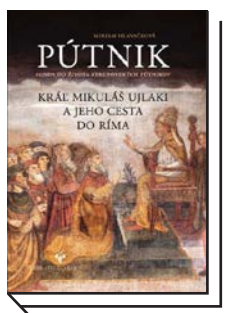
Hana Lasicová: Slúžka
Bratislava: Ikar, 2022

Druhé vydanie románu z obdobia rozpadu rakúsko-uhorskej monarchie vyšlo s obrazovou prílohou z nakrúcania rovnomenného filmu.

Tomáš Gális, Monika Kompaníková (eds.): S Rusmi o Rusku
Bratislava: N Press, 2022

Kniha ponúka 20 rozhovorov s ľuďmi, ktorí sú pôvodom Rusi alebo sa v Rusku narodili a prežili tam podstatnú časť života. Mnohí sa rozhodli odísť alebo boli k tomu prinútení. Niektorí zostávajú.

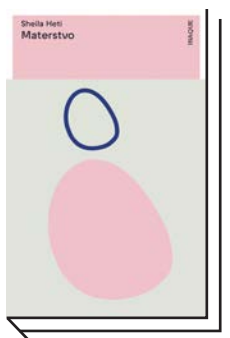
Miriam Hlavačková: Pútnik
Budmerice: Rak, 2022

Publikácia slovenskej historičky približuje život stredovekých pútnikov prostredníctvom dobrodružného príbehu o magnátovi z Hlohovca a jeho ceste do Ríma.

Haruki Murakami: Slepá vrba a spiaca žena
Preklad: Dana Hashimoto
Bratislava: Slovart, 2023

Dvadsaťštyri poviedok z rokov 1979 až 2006 sú ukážkou autorovho strhujúceho rukopisu a podmanivosti jeho krátkych próz. V príbehoch, ktoré sa odohrávajú v Japonsku, Taliansku, Grécku či na Havaji, opäť provokuje stieraním hranice medzi možným a nemožným a v balansovaní na hrane možného odhaľuje zraniteľnosť duše.

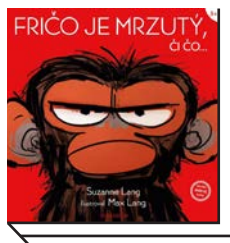
Sheila Heti: Materstvo
Preklad: Aňa Ostrihoňová
Bratislava: Inaque, 2022

Odvážny a drsne originálny román, v ktorom sa autorka pýta, čo žena získa a stratí, keď sa stane matkou.

Aleš Kučera: Slnčná rodinka
Bratislava: Veda, 2022

Brožovaná knižka pre deti formou krátkych básničiek a kresieb predstavuje jednotlivé planéty a telesá Slnčnej sústavy.

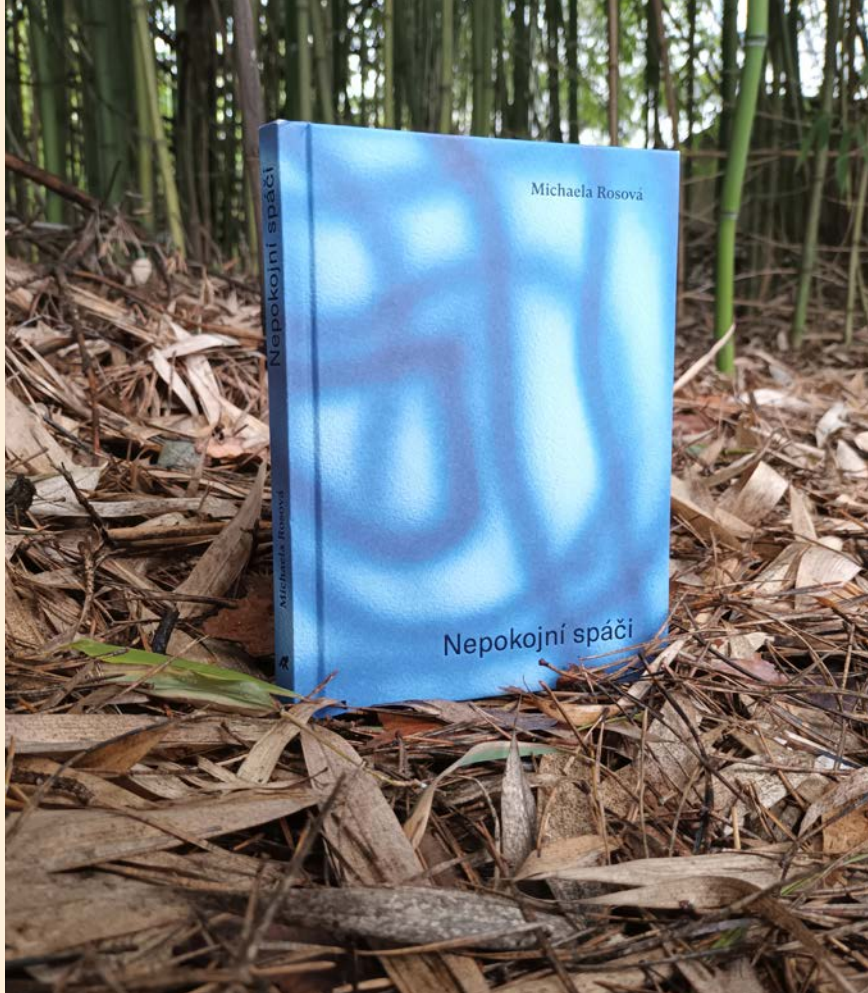
Suzanne Lang: Fričo je mrzutý, či čo... Ilustrácie: Max Lang
Preklad: Silvia Demovičová
Bratislava: Verbarium, 2023

Knižka pre deti na podporu emocionálnej gramotnosti ponúka príbeh šimpanza, ktorý vstal ľavou nohou a ani nevie, prečo je nespokojný.

„...sme spokojní.“ Ako kto a ako s čím.

Michaela Rosová: *Nepokojní spáči*
Bratislava: Artforum, 2022

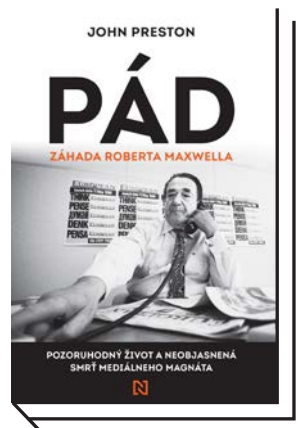
Štrnásť krátkych a ešte kratších rozprávání sústredených na približne sedemdesiatich stranách v knihe **Michaely Rosovej *Nepokojní spáči*** upúta najprv vzájomnou odlišnosťou. Postupne sa však začínajú na seba podobať, niektoré typovo a všetky vzájomne prostredníctvom princípu, ktorý je uplatňovaný v rámci celej knihy. *Nepokojní spáči* nie sú iba literatúrou, ale predovšetkým dielom manifestovane literárnym. Niekoľko rozprávání sa síce pohybuje v rámci možného, no postupne spejú k absurdite, viaceré prózy čerpajú zo zdrojov literárnej fantastiky (*Marta a sladký zemiak*, *Bradatý*, *Jozef cestuje do Vajnôr*). K proklamovane literárnym textom patrí *Krátky príbeh o opätovanej láske*, v ktorom „poučený“ rozprávač rozvíja vedome obskúrny príbeh a zároveň rozprávané v príhovoroch k čitateľovi aj komentuje, alebo *Ctená grofka!*, parafráza epistolárneho žánru na pomedzí pastišu a paródie, pracujúca s konvenciami „ruskej klasiky“. Špecifickú funkciu má v rámci zbierky ako celku záverečný text *Club Tropicana* so sebavedomým podtitulom *Esej o metóde*. Sprítomňuje rozprávačku ako autorku reflektujúcu vlastné písanie i prítomnú knihu. Kým predchádzajúce poviedky sú založené na odstupe rozprávača od postáv, v tejto sa programová odťažitosť rozplýva a rozprávanie nadobúda osobný charakter. Ponúka pohľad do súkromia postavy, ktorá sa s čitateľom podelí o skúsenosti spisovateľky i matky, prepája istotu konkrétneho privátneho života a výchovy vlastného dieťaťa s neistotou literárnej tvorby v nadosobnom systéme literárnej prevádzky, vedie analógiu medzi materstvom a písaním: „Veci sa dejú samy, ak im nestojíme v ceste. To veľmi dobre vieme, porodili sme dieťa. [...] Aj text ide sám.“ (s. 72) Skôr než esejou o metóde je *Club Tropicana* správou o pocitoch sprevádzajúcich písanie, o postupne nadobúdanej istote tvorby. Kým metóda je objektivizovaný postup uplatniteľný každým, kto si ho dokáže osvojiť, Rosová píše o jedinečnom, všeobecnosť plurálu v jej rozprávání je len gramatická a rétorická. „Zbierka je úplná. Rekapitulujeme, sme spokojní,“ píše na s. 74. Tak to má byť, veď už Rudolf Sloboda v eseji *Moje názory* na poviedku napísal, že poviedka „musí uspokojovať predovšetkým samého autora“ (knižne v súbore *Útek z rodnej obce*, 1992, s. 147). No slová citované zo záveru Rosovej

Kto si prečítal aspoň dve z doteraz vydaných piatich samostatných próz Michaely Rosovej a zároveň sleduje jej písanie o literatúre, ocení schopnosť autorky učiť sa, skúšať nové veci, neustrnúť, rozširovať repertoár postupov a meniť sa.

knihy možno čítať ako podnet k jej opätovnému čítaniu, najmä ak sa čitateľ nestotožní s rekapituláciou rozprávačky. Relevantným podnetom, ktorý odkazuje k celku *Nepokojných spáčov* i ambíciám autorky, je opis návštevy divadelného predstavenia. To síce pozostávalo „z krátkych scén, ktoré nedávajú žiadny očividný zmysel,“ pretože „divácky mozog, klasický západný nástroj racionálneho uvažovania, vycvičený v hľadaní súvislostí... sa zadrhá,“ no na konci „za veselých zvukov svižnej pesničky zapadne všetko do seba“ (s. 71). Zážitok z divadla je tu ponúknutý ako konkretizácia zovšeobecnenej predstavy o zážitku z umeleckého diela, teda aj z knihy, ktorú pri čítaní citovaného práve držíme v ruke. Je implicitnou výzvou tomu čitateľovi, ktorému „všetko do seba nezapadlo“, aby sa skúsil ešte raz zamyslieť nad vlastným „čitateľským“ výkonom. Lopta je na jeho strane. Môže sa však pýtať, čím iným, než svojím „čitateľským mozgom“ môže o tomto všetkom uvažovať. Má k dispozícii nejaký iný? A dáva mu kniha k prenastaveniu jeho „západného nástroja racionálneho uvažovania“ nejaký výrazný podnet? Tak sa lopta opäť dostáva k autorky: *Nepokojní spáči* patria k tvorbe, ktorá vyvoláva v čitateľovi – aspoň vo mne vyvolala – otázky istého druhu, také, aké si pri väčšine iných kníh, lepších, horších

alebo aj celkom márných, nekladie. Nie je to vec hodnoty, ale typu. Pýtanie sa vychádza síce z čítania, ale otázky smerujú mimo diela, k autorovi, jeho motíváciám a zámerom, ako aj k literatúre v podobe výzvy hľadať súvislosti s absolvovanou lektúrou. Isteže, spomenutý postup možno uplatníť na každé dielo, no Rosovej kniha patrí k tým, ktoré by bez vonkajších súvislostí ostali akési nedopovedané, významovo a emocionálne indiferentné. Tu možno ešte raz spomenúť jej odťažitosť. Kým pre väčšinu próz mladšej a strednej generácie je dnes literatúra prostriedkom, pomocou ktorého vyjadrujú city, pocity a názory, teda – povedané krajšie – zviditeľňujú vnútornú situáciu subjektu, v prípade autorky *Nepokojných spáčov* stojí v centre diania samotná tvorba, cieľom sa stáva písanie ako také. Proklamovane: „Nekráčame s dobou. [...] Chráňme alternatívu. [...] Nechceme tentoraz písať o sebe.“ (s. 69) Toto nehovorí len niekto, kto si je vedomý seba, ale aj subjekt riadne sebavedomý. Taký pod literatúru nepôjde. V aktuálnom kontexte slovenskej prózy skutočne ide o ojedinelú knižočku, nápadnú najmä tým, že sa dištancuje od súčasných trendov. Prózy sú dobovo i historicky okázalo nepríznakové, a to aj vtedy, keď pracujú s minulým (*Zručanina*, titulná próza). Skôr než

Fakty, dobrodružstvo i dráma

John Preston: Pád – Záhada Roberta Maxwella
Preklad: Jana Kutášová Trajtelová
Bratislava: N Press, 2022

Písal sa 5. november 1991, keď vo vodách Atlantiku v blízkosti ostrova Tenerife našli mŕtve telo 68-ročného mediálneho magnáta Roberta Maxwella. Smrť tohto muža, ktorý pochádzal z Podkarpatskej Rusi, je doteraz záhadou.

Maxwellova jachta Lady Ghislaine vplávala deň predtým do prístavu Santa Cruz v severnej časti Tenerife. Večer vystúpil na breh, večeral v meste, vrátil sa na jachtu, vybavil nejaké telefonáty a vo svojej kajute si ľahol do postele. Ešte po štvrtej ráno ho videl jeden člen posádky stáť na palube. Akoby čakal na východ slnka. O 9.45 loď zakotvila v Los Cristianos v južnej časti Tenerife. Telefonáty mu prepájali do kajuty, ale hovory nedvíhal. Nebolo ho, Robert Maxwell už nebol na jachte. Podvečer, keď už zapadalo slnko a helikoptéra pátracej služby sa vracala na základňu, zbadal pilot škvrtu na mori. Spustil sa nižšie a na hladine uvidel holého chlapa s roztriahnutými rukami a nohami. Na brehu ho identifikovali ako Roberta Maxwella. Britský novinár a spisovateľ **John Preston** napísal strhujúcu biografiu nasýtenú faktami, dobrodružstvom i drámou. Tri roky strávil výskumom a písaním. Za knihu **Pád – Záhada Roberta Maxwella** získal v roku 2021 prestížne ocenenie Costa Book Award a tento rok vyšla v kvalitatívnom slovenskom preklade **Jany Kutášovej Trajtelovej** vo vydavateľstve N Press. Robert Maxwell sa narodil v júni 1923 v Podkarpatskej Rusi, vtedy ešte súčasť Československa, v mestečku Solotyvno. Bol tretím dieťaťom a prvorodeným synom v chudobnej židovskej rodine Hochových. Dohromady bol z deviatich detí, dve z nich zomreli ešte v ranom

do dakého konkrétneho časopriestoru ich môžeme zasadiť do vývinového rytmu literatúry. V niečom azda pripomenú niektoré diela z epochy slovensky neurčitej postmodernej deväťdesiatych rokov, ale produktívnejšie bude vrátiť sa ešte o niekoľko desaťročí ďalej, k iniciatívam, pre ktoré sa vtedy zaužívalo dosť všeobecné pomenovanie „modelová próza“. Nemali ambíciu podávať „obraz“ sveta či spoločnosti, chceli zviditeľniť princípy, na ktorých stojí literárne rozprávanie ako také, preveriť jeho možnosti. V 60. rokoch sa objavili v literárnych časopisoch texty metodicky a často subverzívne pracujúce so žánrovým a smerovým povedomím domácej i svetovej prózy, „metodologické poviedky“ (pozri rovnomenú Vilikovského prózu zo záveru desaťročia), z ktorých niektorí autori poskladali aj komponované knižné súbory (Sloboda – *Uhorský rok*, Jaroš – *Krvaviny*). Okrem tejto domácej tradície možno spomenúť širší kontext svetovej literatúry, nonsensovú, parodicko-satirickú a satiricko-absurdnú tvorbu rôznorodej proveniencie, prístupnú v slovenských alebo českých prekladoch: za mnohých zo širokého registra autorov tohto typu spomeňme Daniila Charmsa.

Uvedené súvislosti si každý môže doplniť alebo rozšíriť na základe vlastnej kultúrnej encyklopédie. Či chceme, alebo nie, tvoria porovnávací základ pre čítanie *Nepokojných spáčov*. Rosovej poviedkový súbor je koncepčne jednotný, ale nie všetky prózy sú rovnako pôsobivé. Tam, kde dominuje snaha o subverziu určitých postupov a žánrových konvencií, stráca rozprávanie významovú autonómiu a čítanie sa obmedzuje na hľadanie externých súvislostí. Takýchto próz je v knihe väčšina: duchaplných, štylisticky kultivovaných, ale napísaných akoby podľa jedného programu, založených na jednom nápade, emocionálne vypojených. K nim patrí *Marienina šuška* ako parodická ponáška na irečitosť. Možno jej síce rozumieť ako odpovedi na prítomný folklorizačný boom, ktorý sa netýka len literatúry, to však neznamená, že sa na nej čitateľ pobaví tak, akoby sa asi mal: „Tak dlho chodila Mariena s krčahom po vodu, až sa krčah rozbil. [...] S úsvitom vtrhlo slnko k Mariene do izbice, vyťahalo ju za vlasy...“ (s. 61) Na konci piatich strán vystlaných takýmito vetami bude skôr rozpačitý úškrn ako oslobodzujúci smiech. Aj pomimo rámca tejto poviedky možno povedať, že archaická lexika a predovšetkým deminutíva („kravka“, „matička“, „vajko“...), či už sú prostriedkom ironického prekódovania, alebo výrazom rozprávačského rozneženia, nepatria k ozdobám Rosovej štýlu. Platí to aj pre dosť lacnú iróniu, ten nadhľad

povzneseného rozprávača nad úbohospôstavou postáv, ktoré práve vytvára (*Traja spisovatelia, Čerešňa*). Kontrast medzi tým, ako chcú byť protagonisti videní a akí sú naozaj, vedeli naozaj vtipne a účinne využiť Peter Pišťanek a Dušan Taragel (*Rivers of Babylon*, ženská postava v próze *Sekerou a nožom*), Rosová ostáva v štádiu pokusu. Doteraz spomenuté poviedky sú založené na odstupe. Ten sa v materskej línii rozprávania záverečného textu stráca v prospech dôvernej blízkosti. Zneisťujúco dôvernej; pre čitateľa je to príliš osobná správa o niekom neznámom, zrodená pravdepodobne z ducha blogovej, verejný priestor intimizujúcej kultúry. Viaceré diela typologicky blízke tvorbe Rosovej kedysi vznikli ako literatúra prebytku vo vedľajšej tvorivej línii autorov popri prácach na inom, zdanlivo podstatnejšom (*Cortázarov Iný Lukáš*). Možno aj preto ich charakterizuje určitá ľahkosť, uvoľnenosť až spontánnosť. Rosovej prózy napriek tomu, ako je ich vznik opísaný v záverečnej poviedkoeseji, pôsobia ako výsledok odriekania, úpornej snahy. Netýka sa to všetkých poviedok. Z tých odľahčenejších, pritom jemne ladených do melanchólie i smútku, stojí za zmienku i prečítanie *Krehkosť v živote Karola F., Muž sa rozchádza so ženou* či *Marta a sladký zemiak*. K pôsobivosti niektorých prispeje prekvapivý, vopred nesignalizovaný zvrät v rozprávaní a určitá náladotvornosť vychádzajúca z toho, že podstatné je do veľkej miery neuchopiteľné a rozprávanie sa ho nesnaží vyjadriť priamo. Aj medzi absurdno-fantastickými, „modelovými“ prózami nájdeme takú, ktorá dokáže vyústiť do prekvapivého podobstva. Poviedka *Jozef cestuje do Vajnôr* sa začína ako prvoplánová satira na susedské vzťahy ozvláštnená fantastickými prvkami, no cesta protagonistu sa postupne prekloní do kaleidoskopicky bizarného obrazu životnej púte vtlesnenej do jediného dňa.

Celok knihy neponúka zvlášť sugestívne alebo potešujúce čítanie, ale rozmýšľať nad ňou sa dá viac než nad väčšinou iných súčasných diel. Kto si prečítal aspoň dve z doteraz vydaných piatich samostatných próz Michaely Rosovej a zároveň sleduje jej písanie o literatúre, ocení schopnosť autorky učiť sa, skúšať nové veci, neustrnúť, rozširovať repertoár postupov a meniť sa. Takýto prístup k literatúre nie je na Slovensku celkom bežný, vo vývinovo produktívnom období spisovateľskej dráhy bol jeho najvýraznejším predstaviteľom Pavel Vilikovský.

✦ **Vladimír Barbarík**

detstve. Rodina sa tlačila v dvojizbovom drevenom domčeku s hlinenou podlahou. Novorodenci a batolatá spali v postieľkach zavesených na lanách zo stropu. Preston píše, že „v noci museli vyzeráť ako flotila malých člnov plaviacich sa tmou“.

Jan, neskorší Robert Maxwell, doma hovoril v jazyku jidiš, ale ako mnoho iných detí v Solotyvne vedel aj po maďarsky, česky a rumunsky. Veľa čítal. Z tých čias si pamätal najmä tri veci: „Bolo mi veľmi zima, bol som hladný a veľmi som miloval svoju matku.“ Tá sa v ňom videla tiež. Podľa jeho slov bola presvedčená, že je pozhnaný a predurčený zmeniť svet: „Môj chlapec bude jedného dňa slávny.“ Mala pravdu, lenže ona sa toho už nedožila. Spolu s ňou zomreli v plynových komorách v Osvienčime jeho dve sestry, brat a starý otec. Otca zastrelili v tom istom tábore. Dve sestry prežili akoby zázrakom. Jedna z nich v koncentračných táborech Mauthausen a Buchenwald.

Maxwell si do konca života vyčítal, že ako šestnásťročný odišiel v roku 1939 zo Solotyvna a rodinu nechal napospas osudu. Vojna bola na spadnutie a jeho cesta viedla cez Budapešť, Belehrad, Bejrút a Marseille až do Londýna. Menil si mená, vojenské jednotky, učil sa jazyky – pribudla francúzština, nemčina a angličtina. Obdivoval Winstona Churchilla: „Tak ako Winston, chcel som bojovať ďalej.“ Legendárny poľný maršal Montgomery mu udelil na jar 1945 Vojenský kríž. Týždeň potom zamieril na armádnej motorke do Paríža, kde sa oženil so svojou veľkou láskou Elisabeth Meynardovou, teda Betty (mali spolu osem detí), ktorá pochádzala zo zámožnej a vzdelanej francúzskej protestantskej rodiny.

Po vojne pôsobil v britskej sekcii spojeneckej misie v Berlíne, kde sa zoznámil s Ferdinandom Springerom, jedným z rodinnej vetvy známych nemeckých vydavateľov. Springerovci mali na sklade obrovské množstvo rukopisov vedecko-technickej literatúry, ktorú potom začal vydávať Robert Maxwell vo Veľkej Británii. Neskôr vyšlo najavo, že prostriedky na tento projekt získal od britskej spravodajskej služby MI6.

Prišli iné veľkolepé projekty, o. i. založenie vydavateľskej a distribučnej spoločnosti Pergamon, úspešný boj o získanie londýnskeho denníka *Daily Mirror*, záchrana a získanie upadajúceho *New York Daily News* a všetkým sa prelínal súboj s iným vydavateľským magnátom – Rupertom Murdochom. A nakoniec je tu tridsať rokov neobjasnená smrť. Bola to nehoda, vražda alebo samovražda? Vdova Betty nepripustila samovraždu, lebo to bolo podľa nej v rozpore s Bobovou povahou. Podozrievala aj

posádku jachty. Aj Preston naznačuje spravodajské služby v pozadí. Ale vzápätí spochybňuje aj tieto náznaky. Izraelský Mosad? Vari by mu päť dní po tom, ako ho zlikvidovali, vystrojili takmer štátny pohreb?! Mimo chodom, v Jeruzaleme bola na obradoch aj skupina černoobyľských školákov, ktorým Maxwell zariadil, aby ich dopravili lietadlom do Izraela a poskytli im liečbu. „Jeho smrťou odišiel zo scény kolos... Môžete ho milovať alebo nenávidieť, jemu podobný tu už nikdy nebude,“ napísal o Robertovi Maxwellovi jeho priateľ, známy britský komentátor Joe Haines.

✦ Július Lőrincz

Mnohohlas života

Elizabeth Strout: Volám sa Lucy Bartonová
Preklad: Lucia Halová
Bratislava: Inaque, 2022

Prešli sme na trhové hospodárstvo a jeho zákony určujú aj to, čo čítame. Kým bola „západná“ literatúra pre nás menej dostupná, vydavateľstvá cítili potrebu informovať nás o nej tak, že prekladali čo najviac autorov, nie kníh jedného autora. Logika trhu uprednostňuje to, čo sa dobre predáva. Ak si autor získa záujem čitateľov, dočká sa viacerých prekladov svojich kníh. Potvrďuje to aj prípad americkej autorky **Elizabeth Strout**. Vlni vyšli v slovenčine už tri jej knihy (dve v opakovanom vydaní) a koncom roka k nim pribudla ďalšia. Tá tretia kniha, ktorá vyšla v roku 2022 po prvý raz, má názov **Volám sa Lucy Bartonová** a môžeme si ju prečítať vďaka vydavateľstvu Inaque. Autorka si vybrala pre svoje prózy hybridnú formu – aby sme použili dnes také frekventované slovo. Kritika ich označuje za poviedkové romány, lebo majú podobu a rozsah románu, ale tvoria ich príbehy viacerých postáv, ktoré by sa mohli objaviť aj ako samostatné poviedky. V prípade Lucy Bartonovej tento dojem tlmí skutočnosť, že autorka si za rozprávača vybrala spisovateľku, ktorá hovorí v prvej osobe, čo vyvoláva zdanie autobiografickej výpovede. Pôdorys románu je veľmi jednoduchý: spisovateľka si po rokoch spomína na svoj nečakane dlhý pobyt v nemocnici, kam ju prišla navštíviť matka, a jej prítomnosť vracia spisovateľku do rokov mladosti v chudobnej rodine na americkom vidieku. „Boli sme čudáci, celá naša rodina, dokonca aj v maličkom vidieckom mestečku Amgash v Illionois, kde stáli aj iné domy na spadnutie, s olúpaným náterom, bez okeníc a záhrad, bez štipky krásy, na ktorej by mohlo oko spočinúť.“

Dialóg s matkou rozprávačke umožňuje kombinovať vlastné spomienky s pohľadom rodiča, s pohľadom rodiny, tých druhých, s ktorými žijeme. Potom zistíme, že do nich nevidíme, iba si to namýšľame. „Takto sa zrejme väčšina z nás prediera životom, napoly vieme a napoly nie, vyjavujú sa nám spomienky, ktoré jednoducho nemôžu byť pravdivé. Ale keď vidím druhých, ako sebaisto kráčajú po chodníku, akoby ich nemáli žiadne hrôzy, uvedomím si, že netuším, ako to tí druhí prežívajú. Toľko vecí v živote sú očividne špekulácie.“ Zásadu, že sa treba držať vecí, ktoré sa osvedčili, nerespektujú len vydavatelia, ale aj autori. Keď Elizabeth Strout získala za svoj „poviedkový román“ *Olive Kitteridgeová* Pulitzerovu cenu a mala úspech aj u čitateľov, napísala voľné pokračovanie *Znova Olive*. Rovnaký záujem vzbudila aj kniha *Volám sa Lucy Bartonová*, a tak nasledovali jej pokračovania *Všetko je možné; Ach, William!; Lucy pri mori*. A vďaka jej slovenskému vydavateľovi si ich môžeme alebo budeme môcť prečítať aj my.

Elizabeth Strout priznáva: „Ako spisovateľku ma nezaujíma ‚dobré‘ či ‚zlé‘, ale nepreniknuteľnosť ľudskej skúsenosti, trvalá nedokonalosť našich životov.“ O sile a pôsobivosti svojej výpovede presvedčila aj recenzentov, podľa ktorých sa „môžeme stotožniť s komplikovanými a nie veľmi sympatickými postavami, pričom pôžitok z čítania prichádza z pochopenia, že dokážeme žiť, len keď sa úprimne zaujímate o ľudí, hoci ich nemôžeme vystáť“.

✦ František Hruška

Ako chutí spálený cukor?

Avni Doshi: Spálený cukor
Preklad: Lucia Halová
Bratislava: Inaque, 2022

Kniha **Spálený cukor** je debutom prozačky **Avni Doshi**. Vyšla v Indii pod názvom *Girl in white cotton* a od svojho vydania v zahraničí je oceňovaným dielom. Píše sa v nej o komplikovanom vzťahu matky Tary a jej dcéry Antary. Okrem pokrvného puta spája tieto dve ženy vo vzájomnej kolízii aj časť mena (An-tara je opakom Tary nielen v jazyku, ale aj v charaktere).

Hlavná hrdinka Antara je emancipovaná dospelá žena. Je príkladom inteligentnej a múdrej manželky, ktorá žije v relatívnom pohodlí a pokoji. Jej byt a životný štýl sa nevyznačujú žiadnymi odchýlkami od normy. Túto „harmóniu“ však naruší tvrdohlavá a neodbytná matka Tara a jej choroba, ktorú lekár najprv banalizuje. Tara postupne zabúda a stráca kognitívne funkcie svojho mozgu bez toho, aby si uvedomovala, aká je to hrozba pre ňu i jej dcéru. Dá sa s matkou odlišnej povahy mať okrem mena a krvi spoločné aj niečo iné?

Dielo je koncipované do dvoch dejových línií, teda prítomnosti a minulosti, a tie sa v úvode takmer prekrývajú. Minulosť v knihe objasňuje vzťah matky a dcéry – Antarina trauma pramení z detstva, keď ju jej matka odmietala. Vzniká tak paradox – Antara sa začína starať o Taru, ktorá sa o ňu nikdy nestarala, a tak jej ani neodovzdala svoju lásku. Hrdinka k nej prechováva prevažne chladné city, no s príchodom choroby sa v nej čosi zlomí a naplno preberá starostlivosť o matku.

„Napadá mi, ako ju budem ľúbiť, keď dospeje na koniec? Ako budem schopná starať sa o ňu, keď v jej tele už nebude žena, ktorú poznám?“ (s. 102)

Doshi postupne odhaľuje svoj zámer – jednotlivé situácie a opisy rozoberá do detailov preto, aby vykreslila vzájomné puto matky a dcéry. Vyznačuje sa totiž

krehkosťou, ktorú dokáže narušiť hoci len jeden podnet vyložený v pamäti – kde je však pravda? Okrem krehkého vzťahu s matkou dochádza k napätiu a dusne aj v manželstve hlavnej protagonistky. Celý príbeh tvoria fragmenty z Antarinho života podfarbené stratami, opustenosťou a bezmocnosťou. Tieto „čriepky“ sú charakteristické trápením, bolesťou aj nevy povedanosťou. „Rozprávať sa nikdy nebolo ľahké. Ani počúvať. Hrozilo, že prideme na to, čo jedna pre druhú znamenáme, ako keby jedna z nás nedodržiavala svoju časť dohody, svoju časť mosta.“ (s. 100)

Svoju úlohu pri rozvíjaní dejovej línie majú aj indické reálie (mesto Puna, ašram), prostredie náboženstva s toxickými prvkami či choré a neštandardné vzťahy v rodine a medzi priateľmi. Časté sú opisy odpudivej reality a explicitných sexuálnych scén. V mnohých prípadoch dochádza k ich redundantnosti. Sú však relevantné pre príbeh? Pamäť sa stáva ústredným motívom diela – kým na jednej strane ju matka stráca, na druhej strane sa jej rovnaká časť vynára v dcérinej hlave. Antaru dobieha vlastná minulosť skrývajúca sa v umení, ktoré tvorí (je maliarkou). V jednom okamihu prepája autorka obe dejové línie, dodáva ďalšie napätie do atmosféry a drámu graduje až do konca. Necháva čitateľa v očakávaní rozuzlenia, čo stiera negatívum z rozpačitého a chaotického úvodu. V diele sú pozoruhodné motívy hladu (fyzického – zo spotreby energie a emočného – hlad po matke a jej láske), matky (skutočnej – biologickej, čiže Tary a náhradnej Kali Maty), božstva (reprezentovaného Babom, ktorý si uplatňoval nárok na veci a ľudí) a dieťaťa (ako prostriedku na vyplnenie času a udržanie vzťahu). Vzťahy v románe sú komplikované a problematické. Počas odvíjania pomyslenej nitky príbehu vzniká v čitateľovi zmes hnusu, hnevu a znechutenia. Autorkin jazyk je surový a jednotlivé situácie predkladá bez akejkoľvek cenzúry. V knihe načrtáva viacero zaujímavých tém, ktoré často zanikajú skôr, ako by sa mohli rozvinúť, a preto im chýba pointa či akýkoľvek hlbší zmysel (napr. vzťah s otcom).

Román *Spálený cukor* je príznačný svojím názvom a ten charakterizuje jeho „chuť“. Je horký a drsný ako ten skutočný a prináša mnohé kontrasty – buď si ho obľúbite, alebo vám vôbec nebude chutiť.

✦ **Natália Turcovská**

Fantastický buddy cop flick

Ben Aaronovitch: Mesiac nad Soho
Preklad: Oľga Kralovičová
Bratislava: Slovart, 2022

Zubaté vagíny, riečni ľudia, čarodejníci, biela pani, hovoriace hlavy bez tela a neznámy nadprirodzený páchatel' vyciavajúci životnú energiu z džezmenov v **Mesiaci nad Soho** predstavujú plejádu figúr v detektívnom prípade, ktorý sa dostáva do rúk špeciálnemu policajnému oddeleniu v Londýne. Druhý diel fantastického série **Bena Aaronovitcha** v sebe koncentruje prvky „buddy cop“ žánru na pláne postáv, rekvizity fantastického literatúry, obrazy erotických eskapád a kulisí džezových klubov.

Policajný detektív a čarodejnicky učen Peter Grant a spolu s ním hlavný inšpektor a posledný čarodejník na území Británie v jednom Nightingale sa púšťajú do prípadu mŕtveho džezového hudobníka Cyrusa Wilkinsova. Oficiálna verzia prípadu tvrdí, že ide o infarkt, Grant však zisťuje, že jeho smrť nebola náhodným aktom. Zatiaľ čo zverenec hlavného inšpektora žongluje medzi ubíjajúcou policajnou administratívou, rozpačitým explozívny precvičovaním mágie, rodinnou i generačnou čarodejnickou vojnovou traumou a milostnými dobrodružstvami s novou priateľkou, formuje sa mu pod rukami prípad sériového vraha džezmenov siahajúci hlbšie do minulosti.

O sérii Bena Aaronovitcha sa píše často ako o dospeljej verzii Harryho Pottera, no skôr ako čarodejnicky svet Rokfortu z jeho kníh vyskakuje filmová nostalgia za osemdesiatymi a deväťdesiatymi rokmi minulého storočia v podobe akčných komediálnych flickov od *Policajta v Beverly Hills*, *Smrtonostnej zbrane*, *Mužov v čiernom cez Deň nezávislosti*, *Križovatku smrti až po Smrtonostnú pascu* či *Wild Wild West* a *Bad Boys*. Či už ide o dynamiku nováčik – skúsený mentor na spôsob agenta Jaya a Kaya v tajnej

organizácii, ktorá stráži a monitoruje mimozemské interakcie na Zemi v MIB, alebo o kreativitu, humor, občasnú nemotornosť a duchaplnosť pri riešení zločinu Petra Granta na úrovni sólo vyšetrovania Axela Foleyho v Beverly Hills, *Mesiac nad Soho* ponúka viacero trópov, ktoré sú dobre známe, no nepôsobia otravne, ošúchane ani staro. Autor ich inovuje, prezlieka do fantastického obleku a uhládza do koherentného zábavného celku. V románe sa z bežného pátrania po stopách stáva honba za magickými vestigiami („odtlačok“, ktorý zanecháva mágia. Môže ho cítiť trénovaný človek vo forme spomienky. Predstavovať ho môže vizuálny dojem, vôňa a i.); z policajnej naháňačky nešikovná jazda v nesejanej sanitke s cieľom hodiť zraneného protagonistu do Temže, ktorá má jeho bodnú ranu vyliečiť; z duelovej prestrelky mávanie prútikmi, keď nepadajú iba čarovné formulky, ale aj strhnuté steny. Nadprirodzené variácie inventára prvkov detektívneho žánru tu tak pôsobia ako istá forma pocty a fascinujúcej, dôvtipnej oslavy všetkého, čo „buddy cop“ žáner predstavoval vo svojich klasických mantineloch. Napokon citelné je to aj v rovine rozprávania, keď nás príbehom vedie samotný Peter Grant. Perspektívou hlavného hrdinu autor sprevádza čitateľa podrobne, na úrovni bedekra ulicami hlavného mesta. Popisnosť nielen prostredia, ale aj podozrivých sa tu mieša s vtípnym, niekedy laxným prístupom Petra, preto sa tempo narácie môže zdať rozkolísané. Väčšinu času je pomalšie, vyšetrovanie viazne, často odbočuje buď k erotickým momentkám, rodinným konverzáciám, kancelárskym rozpravám, vypočúvaniam, alebo k pobytom v rôznych kluboch. Aaronovitch málokedy strhne recipienta k väčším akčným pasážam. Platí však, že aj keď sa dejová línia niekde zasekne a máte pocit frustrácie či stagnácie, vždy ju vyvažuje uštipačný, pozdvihnutý podtón Granta. *Mesiac nad Soho* je „slow burn“ detektívka, ktorej prípad je síce uzavretý, no predznamenáva, že príbehová línia vyšetrujúcej dvojice je určená na pomalé, dlhšie čítanie v priereze komplexnej Aaronovitchovej zábavnej fantastickú série.

☛ Lenka Macsaliová

Tesár Červenák

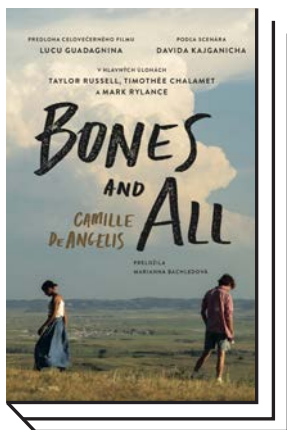
Juraj Červenák: Zakliaty kláštor
Žilina: Artis Omnis, 2022

Ľudová slovesnosť nás učí, že aj majster tesár sa občas utne. Pri najnovšej knihe **Juraja Červenáka *Zakliaty kláštor***, ktorá ľudovú slovesnosť vo veľkom tematizuje, som na toto príslovie myslel často. Červenák je nespochybniteľne majster spisovateľského remesla, no i jemu občas ujde ruka. Šikovný majster takéto poklznutia dokáže zamaskovať tak, aby ich laik nevidel. No ja nie som laik, som majster podobného remesla – remesla kritického, a tak si chyby všimnem. A hoci riskujem, že jeho fanúšikovia ma (zase) označia za človeka bez vkusu, je mojou povinnosťou na tieto chyby upozorniť. Na *Zakliaty kláštor* som sa tešil. Príbeh o hľadaní pokladu templárov, spojený s fantastikou inšpirovanou slovenským folklórom, do toho trochu westernu a hororu... Červenák to s knihou poriadne natahoval a keď dokončenie knihy odkladal naposledy, vznikla fenomenálna *Hradba západu*.

Musím však priznať, že román mierne sklamal. A nie, nie je to mojimi očakávaniami, v knihe nachádzam hneď niekoľko technických chýb. Bežný čitateľ si ich asi nevšimne. Červenák ich totiž šikovne maskuje, pričom prím tu hrá hlavne šťavnatý a pestrý jazyk. Práve to je najsilnejšou stránkou textu. Ďuro tu šikovne pracuje s nárečiami či starou slovenčinou a slovosledom. Nie že by to pred tým nerobil. Iné jeho postavy však rozprávajú nemecky, latinsky, maďarsky a málokedy priamo slovensky. Tu tak hovoria všetci a dialekt 19. storočia prenikol aj do opisov. Kniha pôsobí autenticky. Červenák ju prešpikoval zaujímavosťami z histórie a Gemera, ktoré najčastejšie prezentuje prostredníctvom Pavla Dobšinského. Tu však narážame na prvý problém. Nie že by som sa takýmto zaujímavosťami bránil, ale málokedy súvisia priamo s dejom. Dalo by sa namietat, že

Červenák sa tak z prostredia snaží spraviť samostatnú postavu, ale v tom zmysle tam samotný Gemer nehrá až takú výraznú rolu. Možno tým buduje základy pokračovaní. Kým ich nemáme, ide skôr o vatu. Podobne zbytočná je aj celá prvá časť knihy odohrávajúca sa na Divokom západe. Pravdepodobne by mohla slúžiť ako rozsiahla expozícia charakteru hlavného hrdinu Adama Šarkana, lenže rovnako dobre na to stačia aj úvodné kapitoly na Slovensku a jeho príchod domov. Červenák však miluje westerny a nemohol odolať napísať homage na jeden z tých najznámejších. Tých filmových citácií je vlastne v knihe viac. Miestami však pôsobia ako lacná náhrada originálneho budovania scény. Čo mi však prekážalo najväčšmi, bola Šarkanova schopnosť rozoznať pravdu od lži. Fantastické elementy nie sú v Červenákových knihách ničím nezvyčajným, ale väčšinou s nimi narába šikovne. Dokonalým príkladom je prítomnosť svätého Juraja v príbehoch s Báthorym. Titulnej postave prepožičiava svoje schopnosti a ochranu, ale Báthory za to platí tým, že celý proces je vždy nepríjemný a boľavý. Oproti tomu Adam Šarkan svoju schopnosť využíva kedykoľvek bez obmedzení a bez zaujímavejších efektov. Pôsobí tak ako lacný trik, ktorý pomáha Červenákovi bez námahy rozpletať naoko nerozpleateľné situácie. Taký menší *deus ex machina* (nie doslovne), ktorý zbavuje inak detektívnu zápletku náročnosti a napätia. Samotný príbeh je jednoduchý a nekomplikovaný, v podstate je postavený na tom, že hlavní hrdinovia chodia od jednej postavy k druhej a vypytujú sa ich na smer cesty. Čo by bolo zaujímavé, keby to Červenák pravidelne okorenil akciou, prípadne nejakými zaujímavými prekážkami. Ale celé putovanie Adama Šarkana a jeho družiny naprieč rozprávkovým Gemerom je takmer až bezproblémové. Teda až na poslednú štvrtinu. Takáto vláčnosť nie je u Červenáka zvykom. *Zakliaty kláštor* je síce bravúrne napísaný na úrovni jazyka a štýlu, ale na úrovni príbehu je v ňom prekvapivo veľa vaty a pôsobí zbytočne rozťahané a mdlé. A na Červenáka – ktorý sa preslávil akčnými dobrodružnými románmi – zvlášť. Skoro ako keby sa nechal uniesť látkou, historickými zaujímavosťami a príbeh ostal na druhej koľaji. U zabehaných autorov uvítam vybočenie z ich tradičného štýlu a formy, ale *Zakliaty kláštor* v kontexte Červenákovkej tvorby pôsobí ako krok späť. Dúfam, že séria Šarkanove poklady v konečnom dôsledku nebude taká rozťahaná ako jej vlašný úvod. Sú to však technické detaily, ktoré skalným fanúšikom prekážať nebudú.

☛ Juraj Búry

Aj kosti a tak

Camille DeAngelis: Bones and All
Preklad: Marianna Bachledová
Banská Bystrica: Literárna bašta, 2022

Tínedžerský román **Camille DeAngelis** *Bones and All* získal na popularite už s prvými zmienkami o jej filmovej adaptácii. Režisér Luca Guadagnino obsadil do úlohy jedného z hlavných hrdinov možno najobľúbenejšieho mladého herca súčasnosti – Timothée Chalameta, s ktorým spolupracoval už na predošlých filmoch. Vydavateľstvo Literárna bašta uvádza titul na náš trh takmer zároveň so slovenskou kinopremiérou. Napriek zamýšľanému young adult čitateľovi má kniha čo ponúknuť aj dospelým. Hlavná hrdinka Maren Yearlyová je pojedáčka. Nedobrovoľná ludožrútko, kanibalka, ktorá nevie ovládať svoje pudy, hoci by veľmi chcela byť normálna. V magickej hyperbole Maren dokáže zožrať celého človeka – aj kosti a tak. Jedno ráno ju opustí jej zničená mama, ktorá už viac nevie čeliť životu so svojou „inou“ dcérou a bojí sa aj o svoj život. Nechá jej len pár dolárov a rodný list s menom otca. Vtedy sa začína Marenino pátranie po ňom, po svojom pôvode a po tom, odkiaľ jej požieračstvo vlastne pochádza. Jedným z plusov knihy je motivácia Mareninho požierania, ktorá je precízne vypočítaná v závere knihy. Maren nie je náhodnou kanibalkou či vrahyňou. Požiera ľudí, ktorých má rada, ktorí sa k nej správajú pekne alebo ku ktorým si vytvorí nejaké puto sympatie. Začne sa to jej láskavou opatrovatelkou Penny Wilsonovou, ktorá túži po dieťati, a tak zahrňa láskou práve Maren. Autorka nás nešetří ani nedrží v napätí, zožratie opatrovatelky opisuje už od prvej strany. „Hoci si mama všimla krvavý predok mojich nohavíc na traky značky OshKosh, hoci zbadala, že mám krv aj na tvári, v skutočnosti to nevidela. Keď mi roztvorila ústa a strčila dnu ukazovák,

lebo matky sú odvážne stvorenia a tá moja je z nich najodvážnejšia, našla mi medzi dásňami čosi tvrdé. Vytiahla to a zahľadela sa na to. Bolo to kladivko z ušného bubienka Penny Wilsonovej.“ (s. 10) Krvavé scény celého deja autorka popisuje kreatívnym spôsobom, nie explicitne, nie nechutne, ale až ako určitý umelecký akt.

Náročné čítanie je o Mareninej prvej láske zo školského tábora, Lukovi Vandelwalovi, ktorý je v očiach čitateľa už od prvej chvíle odsúdený na smrť, len to netuší. O to väčšmi mu prajeme, aby v detskom dvorení Maren nepokračoval, aby s ňou v noci do stanu neliezol, aby ich niekto v poslednej chvíli našiel – ale to sa nestane. Maren požíra jeho, syna maminkej kolegyne, spolužiakov. Jej pud sa nedá zastaviť. „Mala som odmietnuť. Zakaždým som mala odmietnuť. (...) Dmitri a Joe a Kevin a Noble a Marcus a C. J. – tak to bolo aj s nimi. Vždy, keď som išla s nimi domov, myslela som si, že tentoraz sa tomu vyhnem, stačí, že ku mne nebude príliš milý alebo si udrží odstup. Tentoraz na to nedostanem chuť.“ (s. 41) Po každom incidente s matkou utekajú, cestujú po krajine, miznú. Maren je izolovaná a osamelá. Na svojej ceste za otcom však zisťuje prelomovú vec – nie je v tom sama. Nie je jediná požieračka na svete. Ako prvého spoznáva údajného pojedáča mŕtvol Sullyho a potom jej sparing partnera Leeho, ktorý je zase pomstiteľ. Počas hľadania jej pôvodu tak autorka otvára viacero tém – inakosť, osamelosť, podoby lásky, ktoré môžu byť zhubné, ale predsa len láskou sú. Román *Bones and All* však nie je bez chýb. Niektoré dialógy šušti papierom a sú príliš vysvetľujúce, najmä v momentoch, keď Maren a Lee potrebujú jeden druhému porozprávať o svojej minulosti. Z párika introvertov, ktorí sa boja otvoriť, sú zrazu v dialógoch herci. List, ktorý Maren napíše jej otec, pôsobí oproti zvyškovi knihy príliš pateticky a je zbytočný vzhľadom k tomu, že otca stretáva aj naživo a priamo s ním ju vidíme v situáciách, ktoré sú omnoho silnejšie. Backstory Sullyho ako jej starého otca, ktorý sa sčista-jasna zjaví s plánom ju zožrať, je vykonštruovaná. Napriek nedostatkom však zdanlivo hororový román o kanibalizme ponúka mladému čitateľovi čosi viac – minimálne známe a dôležité témy pre dospievajúcich v originálnom príbehovom balení, čo nie je málo. Keď si k tomu pridáte kvalitnú filmovú adaptáciu, môžete mať z príbehu *Bones and All* bohatý zážitok.

☛ **Katarína Vargová**

Vedieť priveľa býva niekedy na škodu

Gilbert Keith Chesterton: Muž, ktorý vedel priveľa
Preklad: Ester Demjanová
Bratislava: Európa, 2022

Pri stom výročí prvého vydania knihy **Muž, ktorý vedel priveľa** vychádza titul po prvý raz konečne aj v slovenčine. Kniha je určená najmä fanúšikom detektívnej literatúry, no v prípade **Gilberta Keitha Chestertona** si na svoje prídu aj milovníci náročnejšej literatúry, ktorá sa zaoberá pálčivými otázkami ľudskej existencie, morálkou a rôznorodými spoločenskými problémami. Príbeh sa začína náhodným stretnutím literárneho a sociálneho kritika Harolda Marcha so záhadným mužom, s ktorým sa dáva do reči, a už od začiatku je jasné, že ich spolu viaže zvláštne puto. Záhadným mužom je Horne Fisher – „muž, ktorý vedel priveľa“ –, ktorý pred svojím novým priateľom v niekoľkých príbehoch (kapitoly 2 – 7) retrospektívne skúma a odhaľuje svoju detektívnu minulosť a prípady, ktoré rozlúskol vďaka svojej jedinečnej (no neobjasnenej) schopnosti. Skrátka: Fisher si všíma, čo iní prehliadajú, hľadá, čo iní nehľadajú. Vie priveľa, jeho slovami „priveľa zlého“. Čitateľovi je od začiatku jasné, že je niečím výnimočný, i keď nie je úplne jasné čím. Vie priveľa, no nik nevie, čomu za to vďačí. Génom? Psychickej poruche? Čitateľ na túto otázku v knihe odpoveď nenájde, no keď ju vydrží dočítať do konca, zistí, že ju vlastne najst ani nepotrebuje. Ak však nejde o nadšenca detektívneho žánru, môžu čitateľa miestami odradiť opakujúce sa zvraty, respektíve postupy pri skúmaní záhady, keď jeden z detektívov ničomu nerozumie a druhý (muž, ktorý vedel priveľa) vďaka svojim vynikajúcim deduktívnym schopnostiam dokáže vyriešiť aj ten najkomplicovanejší prípad a vysvetľuje ho najskôr zložitejším,

potom jednoduchším spôsobom. Chesterton však napriek tomu nemá problém čitateľa zaujať a svojimi taktikami ho „prinútiť“, aby čítal ďalej.

Chestertonovo písanie je jedinečné tým, ako spája detektívnu fikciu s metafyzikou, teda popri riešení zložitých detektívnych prípadov skúma i hlboké filozofické témy. Unikátna je i samotná štruktúra a stavba textu, ktorá čitateľa neraz prekvapí (na moment možno i zmätie). A hoci Chesterton neoplýva eleganciou niektorých autorov (spomeňme napríklad Bulgakova či Kafku) a jeho vyjadrovanie je skôr vecné a strohé, podobne ako v novinových článkoch (Chesterton bol aj novinárom) jeho textom to na kvalite neuberá. Z jeho kníh je zrejme, že mal vopred jasnú predstavu o tom, čo chcel vypovedať, aj aký príbeh či príbehy sa v nej budú odohrávať.

Horne Fisher spolu s čitateľom postupne zisťujú, že jadrom jednotlivých prípadov nie sú ani tak samotné uznesenia (hoci Chesterton prichádza so zaujímavými a nečakanými zvratmi), ale dilema týkajúca sa spoločenských a politických záujmov krajiny (Veľkej Británie). Hlavným problémom už odrazu nie je samotný akt odhalenia páchatela, ale otázka, či je vôbec vhodné postaviť ho pred súd. Horne Fisher je totiž v príbuzenskom (či inom) vzťahu takmer s každým vplyvným politikom svojej krajiny, vďaka čomu dobre pozná jej zákulisné (zlo)zvyky. Preto sa už nemôže rozhodovať len podľa zákona a svojich morálnych zásad, ale musí zohľadňovať aj záujmy krajiny, v ktorej žije.

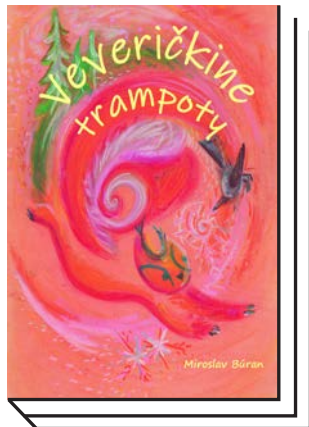
Muž, ktorý vedel privela je pravdepodobne najmenejšou a najcynickejšou Chestertonovou knihou. Jeho pohľad na ľudskú povahu, najmä pokiaľ ide o morálku, psychológiu a dušu, je hlboký. Príbehy, ktoré sú pretkané humorom, sarkazmom a rôznymi paradoxmi, vykresľujú fascinujúci portrét spoločnosti vyššej triedy v Anglicku pred prvou svetovou vojnou. Dnešným čitateľom je však jasné, že už nejde len o obdobie pred prvou svetovou vojnou (ale aj o súčasnosť) a nejde len o Anglicko (ale o ľudstvo ako také). Ako stojí na obálke prvého slovenského vydania, „Občas je jednoduchšie zločin vyriešiť, ako ho potrestať.“

☛ Matej Rumanovský

Zimná rozprávka o nádeji

Miroslav Búran: Veveričkine trampoty
Banská Bystrica: Signis, 2022

Od básnika a prozaika **Miroslava Búrana** vyšla v roku 2021 prvá knižka pre deti s názvom *Katkine dobrodružstvá*. Určite potešila nejedného detského čitateľa a natiskala sa otázka, či príde aj pokračovanie. To sa síce zatiaľ nestalo, ale svetlo sveta o rok uzrela ďalšia rozprávková prozaická knižka tohto autora – *Veveričkine trampoty*. Rovnako ako

ta predošlá zaujme už päťročné deti a poskytne mnoho podnetov na rozhovory s rodičmi.

V tomto dobrodružnom príbehu opäť vystupujú personifikované zvieratká. Dôležitý je v ňom motív cesty za šťastím a Miroslav Búran tu potvrdzuje svoju povest' hravého autora s veľkou láskou k prírode. Úlohy ilustrátorky sa znova, ako aj pri knižke *Katkine dobrodružstvá*, zhostila **Ivana Vargončíková**. Čiernobiele ilustrácie vyznievajú veselo a dynamicky, majú švih a eleganciu, sú v harmónii s bohatou fantáziou spisovateľa. Na obálke prevládajú hrejivé farebné odtiene veveričkinho kožúška, no dej sa odohráva prevažne v zasnazeňom lese.

Hlavnými hrdinami príbehu sú veverička Radka, drozd Rasto a zajko Félix. Keďže všetci traja majú priam život ohrozujúce problémy, vyberú sa spolu do hlbokého lesa hľadať starého jazveca Joža s nádejou, že im pomôže uzdraviť sa. Počas putovania stretávajú viaceré zvieratká, ktoré im pomáhajú, ako je starý múdry rys Ostré oko, ale aj nebezpečných protivníkov, ku ktorým patrí arogantný medveď Baribal. Ten v zime nespí a namiesto toho sa nepekne správa k slabým a zraniteľným obyvateľom lesa. Radka, Rasto a Félix napokon hľadanie zvládnu vďaka svojej súdržnosti a nezištnej pomoci priateľov. Dôjde na slová rysa, že každému sa jeho správanie vráti. Príbeh má teda šťastný koniec, dobro zvíťazí. Rozprávanie je svieže, plné dialógov, dokresľujúcich príbeh a charaktery postáv. Nenásilne poučuje a vychováva, vyzdvihuje empatiu, múdrosť a optimizmus, snaží sa nachádzať životnú harmóniu napriek tomu, že život prináša aj ťažkosti a nepríjemné situácie. Poukazuje na nádej, ktorá je tu vždy bez ohľadu na ťaživosť okolností. Príbeh zo sveta zvieratiek deťom vstúpuje, aké správanie vo svete ľudí prospieva im a ich blízkym a aké je, naopak, nevhodné. Zdôrazňuje silu priateľstva, ktorá predpokladá vzájomnú pomoc a podporu napriek tomu, že aj priatelia sa niekedy navzájom podpichujú a doberajú.

Posolstvo tejto zimnej rozprávky sa stalo ešte výraznejším s bližiacimi sa Vianocami a aktuálnosť nestráca ani v novom roku. Príbeh sa končí peknou myšlienkou rysa Ostrého oka: „Pokiaľ si budú všetci navzájom pomáhať, bude svet oveľa krajšie miesto pre život.“ Pripomínať by si ju mali nielen deti, ale aj tí skôr narodení. Po rozprávke môže siahnuť človek v akomkoľvek veku.

☛ Ružena Šípková

Knižná Revue

☛ Mesečník o knihách

Vydáva

Slovenské literárne centrum,
štátna príspevková organizácia
Ministerstva kultúry SR
IČO 31 752 381

Redakcia

Šéfredaktor Marek Vadas,
Dominika Madro,
Daniela Balážová

Adresa redakcie

Knižná revue, Námestie SNP 12,
812 24 Bratislava,
02/204 73 518, 0918 640 831,
krevue@litcentrum.sk
www.litcentrum.sk

Obálka © Klára Bočkovayová:
Zabudnuté vety, akryl 2008

Grafika

Vojtech Ruman
a Barbora Gavláková
Jazyková úprava
Lujza Bakošová

Tlač

ULTRA PRINT, s. r. o.
Rozširuje
MEDIAPRINT-KAPA,
PRESSEGROSSO, a. s.

Objednávky na predplatné prijíma

ARES, spol. s r. o.,
Elektrárenská 12091, 831 04
Bratislava, tel.: 0800 141 911,
e-mail: casopisy@ares.sk
a L. K. PERMANENT, spol. s r. o.,
Mária Škardová
tel.: 00421/2/49 111 201
e-mail: skardova@lkpermanent.sk
web: www.lkpermanent.sk
Poštový priečinok 4, 834 14
Bratislava 34, 02/4911 12 01

Redakcia si vyhradzuje právo na
krátenie a úpravu zaslaných
príspevkov. Názory redakcie sa
nemusia zhodovať s názormi
prispievateľov. Autorské práva
vyhradené © Knižná revue /
Slovenské literárne centrum

EV 2983/09, MIČ: 49315

Podávanie novinových zásielok
povolené RPP
Ba-Pošta 12 dňa 21. 10. 1993,
č. j. 129/93.

ISSN 1210-1982 (tlač. verzia),
ISSN 1336-247X (online)

Knižná revue č. 2/2023 vyjde
16. februára 2023

Ročné predplatné
Knižnej Revue 24 €

SLNIEČKO

je tradičný a pritom moderný časopis pre deti prvého stupňa základných škôl, ich rodičov, pedagógov a knihovníkov.

Tento umelecký mesačník prináša kvalitnú detskú literatúru najlepších slovenských autorov a objavuje mladé talenty.

Špičková grafická úprava a ilustrácie formujú estetický vkus a poskytujú prehľad o najlepších súčasných aj klasických ilustrátoroch pre deti.

Čo prináša 77. ročník Slniečka?

- autorské rozprávky a poéziu
- kreslený zábavník Jožka Mrkvička
- literárne potulky našich autorov po Slovensku
- ekologickú rubriku Deti v zelenom
- pôvodný seriál Škriatok Breptík z pera Jána Uličianskeho
- jedinečný komiks Továrň stratených snov

Slniečko si môžete objednať na e-mailovej adrese: ares@ares.sk, informácie na bezplatnom telefónnom čísle 0800 141 911 alebo v redakcii Slniečka na e-mailovej adrese: slniecko@litcentrum.sk, tel. 02/20473513
Časopis Slniečko vydáva Slovenské literárne centrum štátna príspevková organizácia zriadená Ministerstvom kultúry Slovenskej republiky.

TOP 2022

TIETO KNIHY SA VÁM NAJVIAC PÁČILI.
ĎAKUJEME ZA PRIAZEŇ!

www.artisomnis.sk

martinus

Vypočítajte si svoj knižný rok 2023

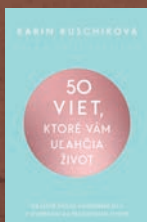
Kalkulačka knižných predsavzatí

Milí knihomoli a knihomoľky,

rok 2023 sa možno iba začína, no viacerým z vás už pri posteli isto rastie utešená kôпка prečítaných kníh. Koľko ich nakoniec bude? Svoj knižný rok si stále môžete vypočítať v našej **Kalkulačke knižných predsavzatí** na www.martinus.sk/pf2023.

Inšpirujte sa našimi tipmi na skvelé čítanie v novom roku :-)

50 viet, ktoré vám uľahčia život

Karin Kusčíková

Táto kniha je skvelým poradcom aj sprievodcom vo vyhrotených situáciách, aby ste nestratili nervy a neútočili, ale s chladnou rozvahou sa stali pánni situácie. Autorka nám ukazuje, akú fascinujúcu silu má správne použitie jazyka.

Chata vo Švajčiarsku

Julie Caplinová

Pohodlne sa usadte do svojho obľúbeného kresla, zababušte sa do deky a pri šálke lahodnej horúcej čokolády sa začítajte do príbehu o zasnežených vrcholoch švajčiarskych Álp a jednej mimoriadnej láske.

Narodila som sa pod šťastnou hviezdou

Elena Lacková

Text, ktorý sa nielen veľmi dobre číta, ale poskytuje jedinečný pohľad na rómsku kultúru, dejiny Rómov na Slovensku v 20. storočí, rómske tradície, myslenie, hodnoty či spôsob života.

Hodiny chémie

Bonnie Garmus

Chemička Elizabeth Zottová nie je priemerná žena. V skutočnosti by prvá poukázala na skutočnosť, že priemerná žena neexistuje. Ale začínajú sa šesťdesiate roky dvadsiateho storočia a jej čisto mužský tím v Hastingsovom výskumnom ústave má veľmi nevedecký pohľad na rovnosť pohlaví.

Slepá vrba a spiaca žena

Haruki Murakami

Dvadsaťštyri majstrovských poviedok z rokov 1979 až 2006 sú mimoriadne skvelou ukážkou autorovho strhujúceho rukopisu a podmanivosti jeho krátkych próz.

Ako som vozil Kórejcov

Ondrej Sokol

Po dvoch úspešných dieloch o tom, aké je to voziť Nórov, prichádza Ondrej s historkami o vození Kórejcov. Čo sa nemení, je Ondrejov typický humor a rozprávačský talent.

NAVŠTÍVTE

KNÍHKUPECTVÁ

MARTINUS

Banská Bystrica

OC Terminal
Ulica 29. augusta 37

Bratislava

Obchodná 26
Staré mesto

OC Cubicon
Staré grunty

NIVY centrum
Mlynské Nivy 3

Košice

OC Galéria
Toryská 5

OD Urban
Hlavná 111

Liptovský Mikuláš

OC RGB Liptov
Kamenné pole 5

Lučenec

OC Galéria
Námestie republiky

Martin

OC Galéria Martin
Námestie SNP 2

Nitra

OC CENTRO
Akademická 1

OC Promenáda
Napervillská 5

Poprad

OC Forum
Námestie sv. Egídia

Považská Bystrica

M-Park
Centrum

Prešov

OC Novum
Nám. legionárov

Trnava

City Arena
Dolné bašty 14

UŽ OTVORENÉ!

Zvolen

OC Klokan
Obchodná 21

Žilina

SC Mirage
Nám. A. Hlinku 7/B